

FRIDTJOF NANSENS INSTITUTT

Diskurser i norsk atompolitikk

**Forurensningen på Kolahalvøya i et
diskursanalytisk perspektiv**

Ellen Kongshaug

FNI Rapport 1/2006

Diskurser i norsk atompolitikk:
Kolahalvøya i et diskursanalytisk
perspektiv

Ellen Kongshaug
ekongshaug@hotmail.com

Januar 2006

FRIDTJOF NANSENS INSTITUTT
THE FRIDTJOF NANSEN INSTITUTE

Copyright © The Fridtjof Nansen Institute 2006

Title

Diskurser i norsk atompolitikk: Kolahalvøya i et diskursanalytisk perspektiv
(A discourse analytical perspective on the Kola Peninsula radioactive pollution:
Catastrophe or not?)

Publication Type and Number

FNI report 1/2006

Pages

62

Author

Ellen Kongshaug

ISBN

82-7613-486-6

Programme or Project

ISSN

0801-2431

Abstract

The main scope of this report is examining the textual features with which discourses are produced, reproduced and maintained – in this case within the field of Norwegian nuclear politics.

Through the analysis of central texts from the non-governmental organisation Bellona, as well as the government agency Statens strålevern and Norwegian political authorities, different discourses appear: On one hand a moderate, reassuring discourse, on the other a discourse of crisis and urgency. The analysis shows the latter to be the more obvious and ‘powerful’ discourse in Norwegian nuclear politics. The closing chapter contains a discussion of consequences of discursive domination, be these democratic or political consequences, and concludes that the possible relationship between language and politics deserves attention and further investigation.

Key Words

Norwegian nuclear policy, Kola Peninsula, discourses, Bellona, Statens strålevern, discourse analysis, textual analysis, Norman Fairclough, language and politics, critical language awareness

Orders to:

Fridtjof Nansen Institute
Postboks 326
N-1326 Lysaker, Norway.

Tel: (47) 6711 1900
Fax: (47) 6711 1910
Email: post@fni.no
Internet: www.fni.no

Innholdsfortegnelse

Forord	iii
1. Introduksjon	1
1.1 Om atomspørsmålene på Kolahalvøya	1
1.2 Hvorfor studere norsk atompolitikk på Kolahalvøya?	1
1.3 Metodisk tilnærming: Diskursanalyse	2
1.4 Problemstilling	4
1.5 Kolahalvøya: Kort om geografi, historie og miljøsituasjon	4
1.6 Veien videre	6
2. Teori	6
2.1 Diskursanalyse som teori	6
2.2 Hva er diskurs?	7
2.3 Kritisk diskursanalyse og diskursteori	8
2.3.1 Norman Fairclough	9
2.4 Hva er problemet?	13
3. Metode	15
3.1 Diskursanalyse som metode	15
4. Analyse: Bellona og Statens strålevern	20
4.1 Tekstgrunnlaget	20
4.2 Katastrofediskurs	21
4.2.1 Hvordan reagerer vi på atomtrusler? Psykologiske undersøkelser	22
4.2.2 Hvilke ord kan tenkes å karakterisere katastrofediskursen?	24
4.2.3 En lesning av rapporten “Kilder til radioaktiv forurensing i Murmansk og Arkhangelsk fylker”	24
4.2.4 Tekstens kontekst. I hvilken sammenheng er teksten oppstått?	25
4.2.5 Ordteiling: Kvantitativ leting etter en katastrofediskurs	26
4.2.6 Er Bellona en representant for katastrofediskursen?	29
4.2.7 Hva er “problemet” i Bellonarapporten?	29
4.3 Nøkternhetsdiskurs	30
4.3.1 Hvilke ord kan tenkes å karakterisere en nøkternhetsdiskurs?	31
4.3.2 En lesning av brosjyren “Atomtrusselen i Nord-Norge”	31
4.3.3 Ordteiling: En kvantitativ leting etter nøkternhetsdiskurs i StrålevernHefte 1:1993	32
4.3.4 Nærmere om Statens strålevern	35
4.3.5 Nøkternhetsdiskurs i mediene, andre synspunkter på Kolahalvøya	35
5. Analyse: Stortingsmelding nr. 34 (1993-1994)	36

5.1	Kvantitativ leting etter en katastrofediskurs og en nøkternhetsdiskurs: Ordteiling	37
5.2	Bruken av diskursive og språklige virkemidler	39
5.2.2	En oppsummering av språklige virkemidler i stortingsmeldingen	50
6.	Konklusjon og avsluttende bemerkninger	51
6.1	Hva jeg forventet å finne	51
6.2	Hva jeg fant	52
6.3	Katastrofediskursens mulige virkninger	53
	Noter	55
	Litteraturliste	59

Figures

2.1	The three-dimensional conception of discourse	9
-----	---	---

Tables

4.1	Frekvensoversikt	26
4.2	Søk etter katastrofediskurs	27
4.3	Frekvensoversikt	32
4.4	Søk etter en nøkternhetsdiskurs	33
5.1	Katastrofediskurs	37
5.2	Nøkternhetsdiskurs	38

Forord

Min veileder ved Universitetet i Oslo, Werner Christie Mathisen, fortjener en stor takk: For å ha holdt et givende kurs i tekstanalyse vinteren 2004 og derved ha introdusert meg for diskursanalyse, for å dele sin innsikt, for å komme med gode innspill og nyttige kommentarer og for å ha lest opp til flere uferdige utkast av denne teksten.

Tusen takk går også til Fridtjof Nansens Institutt som har gitt meg stipend og kontorplass, og som har sørget for et inspirerende miljø; spesielt har jeg hatt gleden av å være en del av Russland- og Polarprogrammet, og herfra fikk jeg gode innspill og tanker i en tidlig fase av skriveprosessen. Takk til Geir Hønneland, lederen for programmet, som også leste gjennom manuskriptet i slutfasen. En stor takk også til Maryanne Rygg ved FNI for å ha hjulpet meg med redigeringsarbeidet. Videre vil jeg takke Ida, Pål, Jørgen og Øystein i Lysthuset for hyggelige stunder; Leif Christian skal i tillegg takkes ekstra for å ha lest gjennom og kommentert to av kapitlene.

Aller sist, takk til Lars og Anna for oppmuntring underveis.

Denne rapporten ble først levert som masteroppgave i statsvitenskap ved Universitet i Oslo høsten 2004.

Oslo, 24. januar 2006

Ellen Kongshaug

1. Introduksjon

1.1 Om atomspørsmålene på Kolahalvøya

De senere år har man igjen sett økt mediefokus på miljøproblemer og atomspørsmål i Norges nærrområder i nord. Kolahalvøya er blitt beskrevet som et “mareritt”, “helvete” og en del av “vårt radioaktive naboland” (sitater fra Aftenposten 01.02.04). Det formidles en sterk følelse av alvor, og en dyptlodgende skepsis knyttet til bruken av atomkraft i Nordvest-Russland. Flere deler denne bekymringen, og oppfatter det som om Norge er konstant truet av russiske atomulykker. Truslene består i faren for radioaktiv forurensning som følge av mangelfull behandling og lagring av atomavfall, og forurensning fra utrangerte atomubåter, som usikret ligger og dupper i opplag. Det dreier seg om frykten for alvorlige uhell i kjernekraftverket ved Poljarnyje Zori, og de omfattende og uoverskuelige konsekvensene en slik ulykke vil kunne få, såvel som frykt for at atomvåpen eller radioaktivt materiale som trengs for å fremstille slike, skal komme på avveie. Det kan godt tenkes at de siste årenes sterke, internasjonale fokus på terror har gjort denne frykten enda mer presserende. Det finnes da også dem som ser muligheten av at uvedkommende skal ta seg til rette i ulike uovervåkede atominstallasjoner i Nordvest-Russland, og stjele farlig materiale som kan benyttes i terrorøymed. Også på politisk hold¹ finnes en uttalt frykt for nettopp et slikt scenario, og noen mener at de atombredte fyrlyktene langs kolakysten allerede er blitt benyttet til å lage såkalt “skitne bomber”². Hvilke av disse skrekksenarioene som er sannsynlige eller mulige, er ikke fullt så relevant i denne sammenhengen. Inntrykket som formidles til offentligheten via mediene, er uansett at vi nærmest har en tikkende miljøbombe på trappa, en svært skitten bombe klar til å detoneres når som helst. En overskrift som “Tsjernobyl i våre matfat” (brukt om atomsituasjonen på Kola, sitert i Hønneland, 2005:137) illustrerer i rikt monn både skrekken som oppleves, og hvor på alle måter nær oss katastrofen synes å være.

1.2 Hvorfor studere norsk atompolitikk på Kolahalvøya?

Miljøvernorganisasjonen Bellona har gjennom mange år arbeidet aktivt for å få offentligheten oppmerksom på de enorme miljøutfordringene man står overfor på Kolahalvøya. De har opprettet et eget Bellonakontor i Murmansk, de har initiert en rekke prosjekter som myndighetene senere har finansiert og siden 1990 har de gang på gang vært ute i mediene for å sette søkelyset på atomproblematikken. Bellona har vært en hissig vaktbikkje, som har varslet myndighetene om det stiftelsen mener er alvorlige farer forbundet med den russiske atomkraften. De har for eksempel karakterisert Kolahalvøya og det som finnes der som en direkte trussel mot Norge og Norges befolkning, “som en Tsjernobyl-ulykke i sakte film” (Bellonas medarbeider Nils Bøhmer sitert i Aftenposten 01.02.04). På organisasjonens egne hjemmesider på nettet heter det under overskriften “Introduksjon til Bellona”: “Trusselen fra Russlands atomavfallslagre og utrangerte atomreaktorer er enorm. Bellona satte atomtrusselen på den internasjonale dagsorden, og arbeider målbevisst for å fjerne den.”³

Denne oppfatningen av atomsikkerhetssituasjonen på Kolahalvøya blir kanskje ikke oppsiktsvekkende før en fanger opp stemmer som sier noe annet, stemmer som bemerker at det foregår en svartmaling av situasjonen, en situasjon som riktignok er alvorlig, men ikke dermed sagt katastrofal. For eksempel sa Per Hoff, professor i kjernefysikk ved Universitetet i Oslo, i Aftenposten 01.02.04 om avfallslagrene, at de "(...) er et lokalt problem, (...) jeg kan vanskelig forestille meg at de noen gang vil utgjøre en fare for Norge." I tillegg til en bemerkning som denne kommer forskningsresultater som viser at det er målt lave nivåer av radioaktiv forurensning på land i Nordvest-Russland, og at disse nivåene er på linje med tilsvarende målinger i naboland som Norge, Sverige og Finland. Den forurensningen man ser i nevnte land skyldes i hovedsak nedfall fra atmosfæriske atomprøvesprenginger på 50- og 60-tallet, samt nedfall fra Tsjernobyl-ulykken i 1986. Når det gjelder forurensning av vann, er Barents- og Karahavet svært rene sammenlignet med andre havområder (Hønneland, 2003: 29, 99).

En diskursanalyse vil være fruktbar for å analysere en slik uenighet i den norske offentligheten⁴ om de nordvest-russiske atomproblemenes karakter og alvor. Hvordan kommer uenigheten, ulike verdensbilder, diskurser til syne? Spesielt interessant blir det å finne ut om, og hvordan, kontrasterende diskurser eventuelt speiles i Norges offisielle holdning til atomspørsmålene på Kola. Er det slik at man med Norman Fairclough kan se "et avgrenset antall diskurser kjempe i samme terreng" (Jørgensen og Philips, 1999:38) også i den norsk offentlige politikken på området? På hvilken måte benyttes språklige virkemidler, og gir disse virkemidlene et signal om en eventuell diskursiv dominans? Analysen vil følgelig i hovedsak dreie seg om utprøving, bruk og vurdering av metoder i diskursanalytisk sammenheng.

1.3 Metodisk tilnærming: Diskursanalyse

Det finnes forskjellige måter å se og snakke om ting på, både innenfor samme fagfelt og mellom ulike; det er for eksempel ikke uvanlig å finne samfunnsøkonomer og akademikere som vurderer og omtaler universitetet som forskningsinstitusjon radikalt forskjellig: Der den ene vil benytte markedsliberalistiske termer som "effektivitet" og "lønnsomhet", vil kanskje den andre mer tradisjonelt fokusere på "langsiktighet", "grunnforskning", "forskningens egenverdi" og så videre. Man ser at det eksisterer ulike *diskurser*⁵ innen samme felt, at disse noen ganger utfyller og kompletterer hverandre, andre ganger at de står i opposisjon og konkurrerer med andre diskurser.

Sitatene nevnt under avsnitt 1.2, viser at det finnes flere oppfatninger av miljøproblemene på Kolahalvøya, og dermed også at det sannsynligvis finnes forskjellige diskurser: Det jeg her ha valgt å kalle en katastrofediskurs på den ene siden, og en nøkternhetsdiskurs på den andre. Siktet målet mitt er derfor å analysere hvordan atomsituasjonen på Kola omtales i henholdsvis en katastrofe- og en nøkternhetsdiskurs, og derved framstår forskjellig.

Denne rapportens hovedanliggende gjelder altså *hvordan* man kan vise at språk betyr noe, også i en samfunnsvitenskapelig sammenheng; å vise at

måten man snakker om og betegner et gitt emne ikke nødvendigvis er likegyldig eller tilfeldig, at virkelighetsbilder konstruerer og konstrueres gjennom diskursive handlinger. For å kartlegge hvordan man nettopp snakker om atomproblemene på Kola skal jeg benytte meg av diskursanalyse. Diskursanalyse er både teori om språk og språkets makt og muligheter, og det er en metode for å gjøre konkrete analyser av (for eksempel) et nærmere bestemt tekst- eller bildemateriale.⁶

Hvorfor diskursanalyse? Jo, fordi diskursanalyse gir mulighet til å studere språkets (i en vid forstand) betydning på en arena hvor dette ikke gjøres så ofte: “Bruk av språk inngår i og virker inn på samfunnsmessige og politiske relasjoner og institusjoner, men språkbruken formes og reguleres også av sosiale og politiske strukturer og interesser” (Mathisen, 1997:1). Diskursanalysen søker å oppdage og beskrive hvordan sosialt produserte ideer og fenomener skapes og opprettholdes (Phillips og Hardy, 2002:6). I tillegg kommer at “diskursanalysen leverer redskaper til at undersøge, hvordan betydning skapes sosialt, og hvilke virkninger bestemte verdensbilleder har for vores sociale liv” (Jørgensen og Phillips, 1999:baksiden). I diskursanalyse finnes altså både en teori om språk, og metoder for å analysere det.

Som en underliggende premiss for denne analysen ligger dermed en grunnleggende oppfatning av at språket er betydningsfullt, at bruken av det ikke nødvendigvis er tilfeldig eller objektiv, at det i språket ligger makt og mulighet til å påvirke de samfunnsmessige strukturer. For å si det med diskursanalytikeren John S. Dryzek (9:1997):

(...) this inquiry rests on the contention that language matters, that the way we construct, interpret, discuss, and analyze environmental problems has (...) consequences.

Men som også Dryzek selv fremhever, er det ikke tilstrekkelig bare å gjøre dette til et generelt poeng – man må også demonstrere det. For å vise hvordan språk betyr noe, trenger en konkrete metodiske teknikker, og her tar jeg en annen vei enn Dryzek gjør: Idet han har et langt mer generelt og overordnet blikk på diskurser, velger jeg et mikroperspektiv med å fokusere på språklige og grammatiske trekk ved diskurs i en forholdsvis detaljert nærstudie av tekst.

Lingvisten Michael Halliday (1985) mener det er to ting en kan sikte på å oppnå ved å gjøre en slik “språknær” diskursanalyse:

1. å gi et nytt bidrag til *forståelsen* av en tekst, forståelse gjennom lingvistisk analyseteknikk som gjør det mulig å vise hvordan og hvorfor en tekst har den betydning den har. I løpet av en slik prosess vil en sannsynligvis støte på et visst betydningsmangfold, ulike alternativer, tvetydighet, metaforer og lignende. Gitt at man knytter analyseobjektet, teksten, nettopp til generelle trekk ved språket, altså grammatikken, skal det alltid være mulig å nå dette nivået i en hvilken som helst analyse (Halliday, 1985:xv-xvi).
2. å gi et bidrag til *evalueringen* av en tekst, en evaluering hvor den lingvistiske analysen kan gjøre en i stand til å si hvorfor en tekst er eller ikke er, en effektiv tekst for dens eget formål – på hvilke måter den lykkes, på hvilke måter den mislykkes, eller er mindre heldig.

Dette nivået av analysen er mye vanskeligere å nå siden det forutsetter tolkning også av miljøet rundt den gitte tekst, altså konteksten. Dette dreier seg da heller ikke bare om kontekst i en kulturell/ samfunnsmessig forstand, men også om hvordan de lingvistiske kjennetegn ved teksten systematisk forholder seg til “the features of its environment”, inkludert intensjonen til den eller de som en gang produserte teksten (ibid.).

Min egen analyse tar da først og fremst sikte på å si noe om punkt 1, forståelsen av tekst. Punkt 2 er langt vanskeligere å gjennomføre, men jeg gjør i analysen et forsøk også på å vise sider ved dette, selv om tekstprodusentens intensjon ikke er noe tema i denne rapporten. Se for øvrig en mer inngående diskusjon av relevante metodespørsmål i forbindelse med diskursanalyse i kapittel 3.

1.4 Problemstilling

Hovedproblemstillingen i denne rapporten lyder som følger:

Hvordan kommer to forskjellige diskurser til syne i norsk atompolitikk vedrørende Kolahalvøya, slik denne fremlegges i Stortingsmelding nr. 34 (1993-94)? Hvilke språklige virkemidler i teksten bidrar til, og opprettholder en diskursiv dominans?

Utgangspunktet har vært påstanden om at Bellona står for en katastrofediskurs, samt at denne organisasjonen og diskursen har hatt innflytelse på norske myndigheters politikk (jf. Hønneland 2003). Følgelig har jeg forsøkt å finne på hvilken måte en i så tilfelle kan karakterisere og gjenkjenne en slik diskurs hos Bellona. Videre har norske aviser glimtvis formidlet andre oppfatninger av atomsituasjonen på Kola. Disse inntrykkene har ledet meg til en antagelse om at det også finnes en “nøkternhetsdiskurs”, en diskurs som står i kontrast til katastrofediskursen. Jeg har hatt en formening om at Statens strålevern skulle kunne være en sentral bærer av en slik modererende diskurs, og har derfor tatt utgangspunkt her for å beskrive en slik mulig nøkternhetsdiskurs. Dette har i sin tur ledet til spørsmålet om hvordan norske myndigheters beskrivelser av atomproblemene på Kolahalvøya er, vurdert på bakgrunn av forestillingen om at det finnes to ulike diskurser å forholde seg til.

I bunnen ligger tanken om at det ikke er uviktig hva man kaller barnet: Identifiseringen av et problem og de ord og begreper man velger å karakterisere dette med, har en effekt på hvilke løsninger som synes mulige og/eller naturlige og på hvem som deltar i diskusjonen. Gjennom denne rapporten forsøker jeg å beskrive og vise hvordan språket kan være med på å skape et virkelighetsbilde.

1.5 Kolahalvøya: Kort om geografi, historie og miljøsituasjon

Kolahalvøya er geografisk sett omtrent identisk med den administrative enheten Murmansk fylke. Området er på størrelse (144 900 kvadratkilometer) med Norges fire nordligste fylker til sammen, og består av tundra og taiga. Visse deler er preget av permafrost, men dette gjelder ikke store, sammenhengende landområder. Flerårig tele er vanlig. Taigaen består på

sin side av skogsområder av varierende kvalitet. På de sentrale delene av halvøya ligger det flere fjellmassiver. Kolahalvøya er svært rikt på ulike former for naturressurser: Plante- og dyreliv, mineraler, petroleum på kontinentalsokkelen, fisk i Barentshavet. En ressurs er området også i kraft av beliggenheten: Her er Russlands eneste isfrie havner mot Barentshavet og fri adgang til verdenshavene. Sistnevnte er ikke viktig bare i henseende til militærstrategisk betydning, men også viktig vurdert utfra transport- og handelsøkonomiske hensyn (Castberg, 1992:4-5). Området innehar også muligheten for storslåtte naturopplevelser: Vintersport i det alpine fjellandskapet, uberørt natur med vakre innsjøer, og noen av verdens beste elver for laksefiske (Hønneland 2005). Det finnes flere bysamfunn på halvøya, og den største byen er Murmansk, med i underkant av 400 000 innbyggere (Hansen og Tønnessen, 1998:27).

De første faste og spredte bosettinger på Kola oppsto på 1500-tallet, og befolkningen utgjorde før 1905 snaue 13 000, samt omkring 2000 samer. Samfunnet på Kola slik det utviklet seg og er i dag, er derfor på mange måter et produkt av Sovjettiden og den ekspansive industrialiseringen som fulgte med den (Hansen og Tønnessen, 1998:31). I årene etter første verdenskrig ble det mer enn noensinne klart, at området med sine viktige isfrie havner, var av vesentlig betydning for Sovjetunionen. De neste tiårene bosatte stadig flere sovjetborgere seg her. Politiske fanger ble sendt til området, det ble anlagt gruver og forsvarsanlegg, samt at det ble gjort industri av fiskerinæringen. Ved inngangen til 1990-årene fantes dermed Sovjetunionens største fiskeforedlingsfabrikk her, en omfattende nikkelindustri, og i tillegg: Kolahalvøya hadde verdens største konsentrasjon av atomstridshoder. Befolkningen var på dette tidspunktet kommet opp i 1,2 millioner, og hele 4,8 millioner om en bruker en videre definisjon av "Nordvest-Russland"⁷ (Hønneland, 2005:24-27).

Hva gjelder sosiale forhold, så har Kola alltid vært en forholdsvis velstående del av Russland med et høyt utdanningsnivå, høyt lønnsnivå og gode forsyningslinjer (ibid.:37). Etter Sovjetunionens sammenbrudd har man imidlertid sett en forholdsvis dramatisk tilbakegang i folketallet, og årsakene til dette er flere og tvetydige. Nedgangen kan blant annet knyttes til migrasjon (stor utvandring og liten innvandring), og til lave fødselstall; i perioden 1992-1997 så man slik en netto befolkningsnedgang på ca.8 % (Hansen og Tønnessen, 1998:3).

Flere områder på Kolahalvøya er preget av sterk forurensning, for eksempel er skogen rundt byene Nikel og Montsjegorsk døde som følge av utslippene fra Petsjenga-Nikkelverket. Den kalde krigen etterlot også Kolahalvøya store mengder dekommisjonerte atomubåter, radioaktivt avfall og kjernefysiske våpen. Dette har ført til store problemer hva gjelder behandling og lagring av farlig materiale, samt den fare dette utgjør for miljøet. Atomkomplekset er ikke bare av militær karakter heller: På Kolahalvøya finnes en stor sivil atomisbryterflåte, flere titalls atomdrevne fyrlykter langs kysten og ett atomkraftverk. Sistnevnte står for en viktig del av energitilførselen til hele området (Hønneland 2005).

1.6 Veien videre

I dette innledende kapittelet har jeg presentert tema, metodisk innfallsvinkel, problemstilling og Kolahalvøyas historisk bakgrunn. I kapittel to kommer en gjennomgang av den teori som rapporten hviler på; den diskursanalytiske tilnærming generelt, samt Norman Fairclough spesielt, som jeg anser som særdeles nyttig for mitt analyseformål. Selv om teori og metode oppleves å gå hånd i hånd i diskursanalyse, følger allikevel en egen metodediskusjon i kapittel tre, for å problematisere metoden som sådan, og for å konkretisere hva gjelder denne rapporten spesielt. Kapittel fire og fem, analysekapitlene, er de mest omfattende. Her redegjør jeg for det empiriske materialet, og dette analyseres så ved hjelp av ulike metoder innenfor en diskursanalytisk ramme. Til sist kommer kapittel seks med en oppsummering av funn, og en diskusjon av mulige implikasjoner av disse, samt en vurdering av metoden og mulige nye innfallsvinkler til videre undersøkelser.

2. Teori

Diskursanalyse faller inn under den mer overordnede teoriretningen sosialkonstruktivismen. Et konstruktivistisk vitenskapssyn står i motsetning til et positivistisk idet den sosiale verden ikke vurderes som gitt: En kritisk innstilling til selvfølgelig viten er dermed sentral. Konstruktivismen hevder at verden ikke kan erkjennes objektivt siden mennesket er et historisk og kulturelt vesen, preget av sin tid og de sosiale omgivelser det befinner seg i, og at viten og verdensbilder konstrueres sosialt og får konkrete sosiale konsekvenser (Jørgensen og Phillips, 1999:13).

2.1 Diskursanalyse som teori⁸

Diskursanalyse er på samme tid både teori og metode/metodologi; "(...) en metodologi (...) som uttrykker et 'sterkt' sosialkonstruktivistisk syn på den sosiale verden" (Gergen, 1999 sitert i Phillips og Hardy, 2002:5). I motsetning til mange andre metoder/metodologier tar ikke diskursanalysen den sosiale verden for gitt, den prøver tvert i mot å avdekke hvordan også selve den sosiale verden er oppstått, konstruert og vedlikeholdt. Det er nettopp i sin søken etter å forstå hvordan språk påvirker sosiale fenomener at diskursanalysen har gitt sitt viktigste bidrag, og ikke gjennom å vise at språket reflekterer eller avslører sosiale fenomener (Phillips og Hardy, 2002:5-9). "Discourse analysis is thus interested in ascertaining the constructive effects of discourse through the structured and systematic study of texts" (Hardy, 2001 sitert i Phillips og Hardy, 2002:4). Diskursanalysen tilbyr ikke bare visse teknikker for hvordan en kan gjøre strukturerte, kvalitative undersøkelser av en tekst, i diskursanalysen finnes altså også immanent et sett antagelser om de konstruktive effekter språket har. Slik er ikke diskursanalysen en metode alene, men også et perspektiv på språket og språkets forhold til sentrale sider ved samfunnsvitenskapene (Phillips og Hardy, 2002:5).

Imidlertid finnes det også en oppfatning av at diskurs ikke bare er konstituerende (eller "constructive"), men også konstituert; det vil si at diskursen påvirkes av en virkelighet eller av sosiale praksiser utenfor den

selv. Dette innebærer at diskursanalyse ikke er noen enhetlig teoriretning: De ulike tilfang vil kunne plasseres på ulike steder av et kontinuum. Et ekstremt standpunkt ville være å hevde at ”alt flyter”, at lovmessigheter eller tvang ikke finnes. Langt de fleste tilganger til diskursanalyse plasserer seg imidlertid på et mer moderat sted, hvor det erkjennes at det i praksis finnes regler og rammer for det sosiale, rammer som for eksempel vil kunne begrense hvilke utsagn som oppfattes som meningsfulle eller hvilke identiteter et individ kan påta seg (Jørgensen og Phillips, 1999:14).

Felles for all diskursanalyse er allikevel et syn på språket som betydningsfullt, og som mulig forklaringsfaktor i studiet av forskjellige sosiale og samfunnsmessige fenomener. Sett i forhold til en (norsk/amerikansk) statsvitenskapelig tradisjon, er det relativt nytt å vurdere en språklig eller diskursiv innflytelse på denne måten, altså som en relevant forklaringsfaktor for politiske spørsmål. Språk har gjerne vært underordnet, i beste fall nevnt som en symbolsk del av, et maktperspektiv basert på for eksempel interesser og strategier, eller et institusjonelt perspektivs fokus på normer og verdier. Parallellt til diskursanalysens fokus på språket finnes dog i statsvitenskapelige studier av retorikk eller politisk propaganda, men slike retninger er nok først og fremst opptatt av aktørers bevisste strategier og *egentlige* hensikter bak en bestemt språkbruk. Slik blir språket redusert til et instrument alene, og språkets ”selvstendighet” og konstituerende effekter ilegges liten eller ingen betydning.

2.2 Hva er diskurs?

Når en går i gang med studier av diskurs og diskursanalyse, dukker spørsmålet opp umiddelbart, og gjerne gjentatte ganger: Hva er diskurs?

I første omgang er det verdt å merke seg ordvalget når diskursanalytikere skal definere eller forklare hva nettopp begrepet ”diskurs” og analysen av dette er, for det sier noe vesentlig om begrepets natur:

“(…) *indkredse* begrepet diskurs” (Jørgensen og Phillips, 1999:35), “*foreløbigt* kan vi si diskurs er(…)” (ibid.:9), “(…) *att ringa inn* vad diskurs är” (Bergström og Boréus, 2000:222), og at man som forsker “(…) bør ha et *pluralistisk* forhold til (...) begrepet diskurs” (Neumann, 2000:21); rett og slett at dette dreier seg om intet mindre enn at: “Diskursanalysen består av *ett flertal kära barn* med ett och samma namn” (Bergström og Boréus, 2000.:223) (alle uthevninger er mine).

Formuleringer som de ovennevnte er talende i seg selv og indikerer at det å finne noen sannhet eller “det eneste riktige” om diskursen er vanskelig, kanskje umulig. At diskursbegrepet kan virke diffust og uhåndterlig, skyldes nok helst at diskurs forstås på forskjellige måter. Avvikende forståelser må videre settes i sammenheng med at begrepet og analyse-teknikken blir brukt innen en rekke fagdisipliner, og da for å belyse et stort antall varierende problemstillinger. Men, så kan man jo også ha i bakhodet at ordet “diskurs” opprinnelige betydning på latin er “det å løpe hit og dit” (Bokmålsordboken), noe som også tydeliggjør det tilsynelatende uhåndgripelige ved begrepet (grunnbetydningen er vel også nærmere den betydningen “diskurs” har for mange i dagligtalen, “diskusjon”?).

Ser man videre i ordbøkene, finner man som såvidt nevnt, at en enkel og mer dagligdags forståelse av “diskurs” er ordets hovedbetydning, nemlig “diskusjon”, og gjerne at det dreier seg om en vidløftig sådan. Derneft kommer ordets andre betydning, som gjelder språkvitenskapen: “Språklig enhet som er større enn en setning, tekst” (Riksmålsordboken, Norsk bokmålsordbok). Ellers finner man ofte “en generell oppfatning av diskurs som å være faktiske måter å bedrive ‘snakking og skriving’ på” (Woodilla, 1998 sitert i Phillips og Hardy, 2002), også dette en mer allmennlig forståelse av begrepet. Går man teoretisk til verks, ser man at diskursbegrepet er mer komplisert, men for så vidt også mer spesifikt, enn som så og at definisjonene varierer i noen grad. Allikevel, og som et godt utgangspunkt for å komme seg videre, “dækker ordet ‘diskurs’ dog over en eller annen idé om, at sproget er strukturert i forskjellige mønstre, som våres udsagn følger, når vi agerer inden for forskjellige sociale domæner – man taler for eksempel om ‘medicinsk diskurs’ eller ‘politisk diskurs’. ‘Diskursanalyse’ er så tilsvarende analysen af disse mønstre.” (Jørgensen og Phillips, 1999:9).

En definisjon som er klargjørende, og delvis styrende for den analysen jeg skal gjøre senere, ser diskurs som et sett tekster som er i slekt med hverandre, og som gjennom samvirkende produksjonsprosesser, spredning og respons er selve det som skaper et gitt objekt (Parker, 1992 sitert i Phillips og Hardy, 2002:3). “Tekst” kan ta form av en rekke muligheter: Skrevne tekster, det talte ord, bilder, fotografier, symboler, kulturgjenstander og lignende (Grant, Keenoy & Oswick, 1998 sitert i Phillips og Hardy, 2002:4). Altså er spennvidden for diskursen og analysen av den stor, og det gjør en avgrensingsprosess ikke bare krevende, men også helt nødvendig. Straks dét er sagt, betyr ovennevnte definisjon av diskurs også at mulighetsrommet er stort i positiv forstand; at en diskursanalyse vil tillate å studere eller inkludere fenomener en ellers ikke ville kunne sette ord på eller vurdere som relevante (nok). I forbindelse med for eksempel en norsk feminismediskurs (og/eller en innvandrerdiskurs for den del) ville et *mullah-løft*⁹ være et interessant element å integrere i en diskursanalyse, da dette absolutt skulle kunne betraktes som en såkalt “diskursiv ‘enhet’ og en materiell manifestasjon av diskurs” (Chalaby 1996, sitert i Phillips og Hardy, 2002:4) som er i tråd med en utvidet oppfatning av hva “tekst” og diskurs faktisk kan være.

Innen diskursanalytisk litteratur finner man ulike skoleretninger, blant dem diskursteori, kritisk diskursanalyse og diskurspsykologi (Jørgensen og Phillips 1999). Forskjellige varianter til tross, all diskursanalyse hviler som nevnt, på et felles fundament, nemlig at den ser språk og språk-anvendelse på en helt bestemt måte: Språket reflekterer ikke en objektivt gitt virkelighet, men er selv med på å skape den. Virkeligheten konstituerer og konstitueres gjennom språket i kontinuerlige diskursive prosesser.

2.3 Kritisk diskursanalyse og diskursteori

Et begrep om “diskurs” og om analysen av dette, var det Michel Foucault som først introduserte gjennom boken *The Archaeology of knowledge* (1972) og senere arbeider på 1970-tallet (Neumann 2001; Jørgensen og Phillips 1999). Selv om det var her diskursanalysen så å si begynte, og det er her mange av de senere diskursteoretiske bidrag har sine tydelige

røtter, vil jeg for denne rapportens formål heller benytte andre og nyere tilfang, tilfang som tilbyr mer konkrete metodiske framgangsmåter enn Foucault gjør.

Tilbake til diskursanalysens flere retninger, er *kritisk diskursanalyse*, med Norman Fairclough i en sentral posisjon, mer rettet mot studier av samfunn og sosiale sammenhenger, og den er “(...)en kritisk tilgang, der er politisk engageret i social forandring.” (Jørgensen og Phillips, 1999:76). Videre har man i studier av samfunnsspørsmål den såkalte *diskursteorien* å lene seg på. Denne retningen er preget av forskning gjort av Ernesto Laclau og Chantal Mouffe, som har vært opptatt av nettopp teoriutvikling på feltet, men heller ikke dette tilfanget tilbyr mange praktiske redskaper til bruk i konkrete og tekstnære diskursanalyser. Diskursteorien ser det slik at sosiale fenomener er noe som er uferdig og i stadig forandring; betydning kan ikke fastlåses og derfor vil det alltid være sosiale kamper om å få lov til å definere og bestemme hvordan samfunn eller identitet til enhver tid skal forstås. Slike kamper om mening får sosiale konsekvenser. Diskursteoretikerens rolle blir derved å kartlegge og følge disse kampene om å etablere entydighet, og så si noe om de mulige følgene (ibid:34-35).

2.3.1 Norman Fairclough

Norman Fairclough er opptatt av det tekstnære, språklig rettede elementet ved diskursanalyse, og understreker tekstens betydningsfulle rolle og viktigheten av å gjøre språklige (lingvistiske, grammatiske) nærstudier av denne (Fairclough 1992, 1995). At teksten står der alene, mener han imidlertid ikke; teksten opptrer i en større sammenheng, som også må underkastes analyse. Fairclough tilbyr således en tredelt modell som analytisk rammeverk for en diskursanalyse, “*the three-dimensional conception of discourse*”:

Fig. 2.1 The three-dimensional conception of discourse

(Fairclough, 1992:73)

Hva betyr den enkelte dimensjon, og hva er sammenhengen mellom dem?

“Tekst” refererer til én dimensjon ved en såkalt kommunikatív begivenhet, et konkret tilfelle av språkbruk (Jørgensen og Phillips, 1999:79-80), for eksempel en roman, en avisartikkel, en festtale, en stortingsmelding eller en leder på redaktørplass, mens “diskursiv praksis” er en andre dimensjon ved den samme kommunikative begivenhet, en dimensjon som innebærer produksjon og konsumpsjon (fortolkning) av tekst(er). Tredje og siste dimensjon er en “sosial praksis”. Dette dreier seg om sosiale relasjoner i samfunnet som sådan og i visse institusjoner (Jørgensen og Phillips, 1999:77).

Det er ikke skarpe skiller mellom tekst og diskursiv praksis, de overlapper hverandre fordi “(...) one never really talks about features of a text without some reference to text production and/or interpretation” (Fairclough, 1992:73). Altså henger formelle, språklige trekk ved teksten nøye sammen med både den prosessen den ble til under og den prosessen teksten er gjenstand for når den mottas og fortolkes av en leser (eller en tilhører/tilskuer etc., avhengig av definisjonen av “tekst”). Fairclough mener alle tre dimensjoner ved modellen må inkluderes for en fyllestgjørende diskursanalyse, men fremhever samtidig også at heller ikke diskursanalysen er tilstrekkelig dersom en vil analysere den bredere sosiale praksis. Dette skyldes at sosial praksis oppfattes som å ha både diskursive og ikke-diskursive sider. For å forklare sistnevnte vil en måtte lene seg til eksempelvis sosiologisk teori og kulturteori så vel som diskursanalyse (Jørgensen og Phillips, 1999:82). Også statsvitenskapelig teori skulle med hell kunne trekkes inn i slike analyser av sosial praksis. Dette leder til et behov for en avklaring på hva Fairclough mener diskurs er, og hva som er forskjellen på diskursive og ikke-diskursive elementer ved sosial praksis:

“Diskurs” bruker Fairclough både i en generell, abstrakt betydning så vel som i en mer spesifikk; først i betydningen *språkbruk som sosial praksis*, dernest “diskurs” *som en måte å snakke på som gir betydning til opplevelser ut ifra et bestemt perspektiv* (ibid.:79, uthevinger i original). Fairclough oppfatter diskurs som utelukkende å bestå av lingvistiske elementer. Han benytter lingvisten Michael Hallidays funksjonelle grammatikk og syn på språket idet han vurderer diskurs til å ha tre konstruktive effekter eller funksjoner: En identitetsskapende (-oppretholdende), en relasjonell og en “ideational” funksjon (ibid.:79; Fairclough, 1992:64). Halliday (1979) beskriver selv de tre funksjonene på denne måten:

Den identitetsskapende funksjonen dreier seg om dannelsen av subjekter og fellesskap gjennom teksten, om hvordan et “vi” skapes. Den andre funksjonen, den relasjonelle, er nært knyttet til det identitetsskapende aspektet; den omhandler hvordan teksten skaper sosiale relasjoner mellom mennesker, om hvordan forholdet mellom deltagerne i diskursen (eller i situasjonen) beskrives og forhandles. Det identitetsskapende og det relasjonelle går såpass tett inn i hverandre, at man kan vurdere å se dem under ett, som en “mellompersonlig” funksjon. Tredje og siste funksjon, den ideasjonelle¹⁰, dreier seg om selve innholdet i teksten; dvs. hva som formidles om den ytre og indre verden slik tekstprodusenten erfarer disse. Sagt med andre ord: Hvilke virkelighetsbilder er det teksten formidler? Hvordan konstrueres “systems of knowledge and beliefs” (Fairclough, 1992:64)?

Tilbake til nevnte skille mellom det diskursive og det ikke-diskursive, blir Fairclough kritisert for ikke å være spesifikk nok. Grensene mellom diskursanalyse og analyse av sosial praksis er utydelige, og han gir ingen retningslinjer for hvordan denne delen av analysen skal gjennomføres, for eksempel med henblikk på *hvilke* former for sosiologisk teori eller kulturteori man kan bruke (Jørgensen og Phillips, 1999:101), og videre at det nok både er et teoretisk såvel som et praktisk problem, å vise at det finnes et dialektisk forhold mellom det diskursive og det ikke-diskursive – for *hvor* går grensene og *hvordan* illustrerer man det? Dette problemet kommer tydeligst frem i at de bredere sosiale praksiser forblir en slags bakgrunn som de diskursive prosesser utspiller seg på. Denne bakgrunnen fremstår da lett som var den en objektiv sosial virkelighet der diskursene bare er avspeilinger av denne virkeligheten. Dette står i strid med et mer generelt tankegodt knyttet til diskursanalyse, og det står i opposisjon til Faircloughs egen vektlegging av at diskurser faktisk former den sosiale verden (ibid.:102). Problemet kan bestå i at Fairclough bare analyserer enkelttekster, og at det ville være lettere å vise at, og hvordan, diskursive praksiser påvirker den sosiale virkelighet hvis man analyserte diskurs over en rekke tekster (ibid.).

Intertekstualitet og interdiskursivitet

Om begrepet “intertekstualitet” sier Fairclough (1992, 1995) at dette dreier seg om hvordan tidligere tiders tekster kan la seg spore opp i en gitt tekst, nærmere bestemt at det som er sagt og tenkt før på en eller annen måte setter preg på det som kommer etter, enten eksplisitt ved at det henvises direkte til dette, eller mer indirekte, for eksempel gjennom bruk av bestemte begreper eller motiver. Foucault sa det elegant nok: “There can be no statement that in one way or another does not reactualize others” (Foucault, 1972:98 sitert i Fairclough, 1992:101). I møtet med en tekst kan en som leser (tilhører, seer etc) fra tid til annen oppfatte at teksten er tvetydig eller ambivalent, at det finnes flere enn én “stemme” der. Dette kan være helt åpent og tydelig, gjennom for eksempel en henvisning eller en referanse, eller det kan være mer subtilt og vagt. Kanskje er ikke tekstprodusenten heller klar over at det finnes et slikt aspekt, en polyfoni, ved teksten hans eller at mottakeren vil kunne oppfatte det slik. En teksts eventuelle heterogenitet innevarsler så at en har med intertekstualitet å gjøre; tekster blir til på bakgrunn av allerede eksisterende tekster og på bakgrunn av potensielt forskjellige typer tekst (Fairclough, 1995:2).

Selve begrepet “intertekstualitet” kommer imidlertid ikke fra Fairclough selv, men har sine røtter i litteraturteorien. Mikhail Bakhtin er kjent for sin intertekstuelle tilnærming til analyse av tekst (Fairclough, 1992:101), og det er hans oppfatning og bruk av begrepet som Norman Fairclough i hovedsak forholder seg til. Bakhtin påpekte hvordan den konvensjonelle lingvistikken overså det kommunikative aspektet ved språket og neglisjerte forholdet mellom det som er blitt sagt (eller skrevet), det som blir sagt (blir skrevet) og det som kommer til å bli sagt (bli skrevet): “Each utterance is a link in the chain of speech communication (...) These words of others carry with them their own expression, their own evaluative tone, which we assimilate, rework, and reaccentuate” (Bakhtin, 1986:89 sitert i Fairclough, 1992:102). Julia Kristeva uttrykte om intertekstualitet at dette

begrepet antyder “the insertion of history (society) into a text and of this text into history” (Kristeva, 1986a:39 sitert i Fairclough, 1992:102). At historien trekkes inn i teksten betyr at en tekst absorberer og tildels består av eldre tekster, mens teksten går inn i historien ved at teksten svarer på, omformulerer og bearbeider tidligere tekster og derved bidrar til å skape historie og endring såvel som at den (teksten) foregriper og forsøker å forme påfølgende tekster (Fairclough, 1992:102).

Intertekstualitetsbegrepet viser altså til teksters produktivitet, hvordan de tar opp i seg tidligere tekster, transformerer og restrukturerer for så å generere nye. Begrepet retter også oppmerksomheten mot heterogenitet i en tekst, det vil si dens ulike sider og eventuelle (selv)motsigende elementer, og det er da gjerne nettopp intertekstualitet som er kilden til (mye av) ambivalensen en (eventuelt) finner i en tekst (ibid.:104-105).

Teksters heterogenitet settes også gjerne i sammenheng med en større sosiokulturell forandring i samfunnet, Fairclough kaller dette “diskursens teknologisering”, og mener med dette et kalkulert forsøk på å gå inn i en diskursiv praksis for å bidra til en ønsket sosial endring (1995:3). Et eksempel på dette er den språkutviklingen en har kunnet følge i norsk omsorgssektor¹¹ de siste ti årene, hvor man har gått fra å snakke om “pasienter” eller “klienter”, til å snakke om “brukere”. Skiftet viser at en diskurstype (forbrukerdiskurs) tilhørende en bestemt diskursorden (en markedsliberalistisk diskursorden) har krysset grensene til en annen diskursorden (helse- eller omsorgssektoren), og så “infiltrert” denne, ved å fortrenge eller tilsidesette andre diskurstyper som allerede finnes her. Dette indikerer, om en følger Faircloughs resonnement, at det pågår en større sosiokulturell endring på dette området. En kan for øvrig observere tilsvarende diskursive prosesser, med en type forbrukerdiskurs karakteristisk for en markedsliberalistisk diskursorden som “inntrengerer”, på stadig flere områder i samfunnet og i privatlivet. For en nærmere forklaring av hva forholdet mellom diskursorden og diskurstype er, nøyer jeg meg her med et språklig bilde: Om diskursordenen er selve stammen og treet, så er diskurstypen(e) grenen(e).

Ovennevnte er vel også et eksempel på det Fairclough (1992) kaller interdiskursivitet; en spesifikk variant av intertekstualitet. Fairclough forklarer dette som den siden ved intertekstualitet som er “konstituerende” (i motsetning til “manifest”): “The constitutive intertextuality of a text, however, is the configuration of discourse conventions that go into its production” (ibid.:104). I første omgang er ikke dette like tydelig. Klargjørende kan det derfor være å se på interdiskursivitetens “motsats”, manifest intertekstualitet. Dette dreier seg om de steder i en tekst hvor det helt åpent fremkommer at det spesifikt trekkes på en annen, tidligere tekst. Dette kommer kanskje tydeligst frem gjennom bruk av sitatmarkører, men også for eksempel ved valg av ordforråd (ibid. 1992). Interdiskursivitet derimot, “(...) is a matter of how a discourse type is constituted through a combination of elements of orders of discourse” (ibid.:118). Dette betyr altså at *måten* ulike deler fra flere diskursordener kombineres, er det som konstituerer en diskurstype, at elementer fra flere diskursordener til sammen utgjør en (ny) diskurstype – altså at flere og ulike elementer tyder på at man har et tilfelle av interdiskursivitet foran seg. I et sammendrag av bruken av hans viktigste termer, sier Fairclough at

interdiskursivitet er “the constitution of text from diverse discourses and genres” (Fairclough, 1995:135). Siden interdiskursivitet bare er en variant eller en mer nøyaktig betegnelse for intertekstualitet, og siden jeg ikke kan se at det er noen vesentlig forskjell mellom begrepene, velger jeg å bruke betegnelsen intertekstualitet og bare denne, i det videre.

Knyttet til intertekstualitet er også det Fairclough (1995) kaller hybridisering av diskurser; det vil si at man i en tekst kan finne forunderlige, nye sammensmeltinger av ulike diskurser, diskurser en i utgangspunktet ikke forventer å se opptre sammen, men som nettopp gjør det, og derved signaliserer mulig inkonsekvens, ambivalens, tvetydighet i tekstmaterialet (i produsenten av teksten?). Som eksempel nevner Fairclough en sammenblanding av militærstrategisk og teologisk diskurs i forbindelse med amerikansk deterrence-politikk på 1980-tallet (Fairclough, 1995:194, 203). Er det rimelig å anta at en slik “hybridisering” også opptrer i Stortingsmelding nummer 34 (1993-1994); nærmere bestemt at to i utgangspunktet svært forskjellige diskurser opptrer sammen, og derved skaper en viss inkonsekvens, som nevnt ovenfor. Jeg tenker da på en uklar sammenblanding av en på den ene siden moderat, beroligende og forsikrende diskurs (nøkternhetsdiskurs), og en på den andre siden fryktsom, krisemaksimerende diskurs (katastrofediskurs).

2.4 Hva er problemet?

Carol Lee Bacchi (2001) tilbyr en nyttig tilnærming til analyse av samfunnsrelaterte spørsmål. Tilnærmingen er nært knyttet til diskursanalyse, og teorien/metoden kaller hun en “hva er problemet (representert som)?”-tilnærming¹² til politikk, og den hviler på en nokså “commonsencical” innsikt: Måten du oppfatter noe på vil få følger for hva du mener bør gjøres med dette noe. “Det styrende premiss for en slik ‘hva er problemet?’-tilnærming er at i et hvert policyforslag finnes eksplisitt eller implisitt, en iboende diagnose av ‘problemet’. Dette kaller jeg policyforslagets *problemrepresentasjon*” (ibid:1, min utheving). Altså blir det i studiet av (for eksempel) policy helt nødvendig å identifisere og vurdere slike problemrepresentasjoner, måtene “problemer” blir presentert på i politikken, simpelthen fordi det ikke finnes et mål eller et policyobjekt som eksisterer fullstendig uavhengig av *måten det omtales på eller representeres*, det være seg i debatter eller i handlingsplaner eller lignende. Carol Lee Bacchi vil med dette sette fingeren på et bestemt fenomen; at vi oppfatter mange politiske saker som selvsagte, at det finnes mange spørsmål og svar som blir tatt for gitt, at vi ofte har lett for å oppfatte at noe “bare er sånn”. Det er ikke det at vi *ikke* tilbys forskjellige og konkurrerende oppfatninger, for dette er jo noe som ligger i selve politikken natur. Kanskje er det slik at vi oftest ikke oppfordres til å reflektere over hvordan og hvorfor saker får den form de gjør i den politiske debatten. Bacchi mener det er slik at enhver beskrivelse av noe, av et “problem”, i seg selv er en tolkning. Og foreligger det en tolkning, så foreligger det også både bedømmelse, vurderinger og valg før det. Bacchi ønsker derfor å fokusere på hva man oppfatter å være nettopp et “problem”, hvilke forutsetninger og implikasjoner som ligger til grunn for den problemoppfatningen vi presenteres for, og hvilke effekter som er knyttet til akkurat denne representasjonen av “problemet”, i motsetning til en annen. Hva forblir uproblematisert i en gitt problemoppfatning, og hvordan vil

“løsninger” være annerledes hvis “problemet” representeres annerledes? Carol Lee Bacchi mener altså at det finnes alternative måter å tolke på, og derved også alternative måter å fremstille hva som er “problemet”. Til syvende og sist er det slik at et “problem” ikke egentlig kan være noe problem heller, før det defineres som dét.¹³ Dette betyr at en må innse at det ikke er “problemer” en studerer, men *problematiseringer*, og det er her en kommer inn på diskurs og diskursers rolle:

Bacchis forståelse av diskurs

Bacchi mener diskurser er noe mer enn bare ideer eller talemåter, diskurser er praksiser som materialiserer konsekvenser (ibid: 2). Blant disse konsekvensene er forming av subjektets identitet, og de ulike følger begrensningene på hva som faktisk kan bli sagt innen en diskurs kan få. For eksempel kan man se at noen arenaer av vårt liv vurderes som passende for offentlig overoppsyn eller kontroll, mens andre tilhører det “private” (ibid.:45). Nærmere bestemt sier Bacchi at hennes hovedpoeng er å rette oppmerksomheten mot *hvordan* ethvert problem beskrives og omtales, nødvendigheten av å se tolkningene som er gjort idet man forklarer et fenomen som slik eller slik.

Bacchis synspunkter kan i en viss forstand sammenholdes med Faircloughs *intertekstualitets*begrep idet hun sier at “(...) indeed social actors can use language in the service of particular goals while recognizing the embeddedness of actors in discursive systems constituted by tradition, religion and political institutions.” (Bacchi, 2001:45). At aktører i diskursen på en og samme tid både former og er formet av språket (eller tradisjon, religion, politiske institusjoner) er et moment som kan jamføres med det Fairclough på sin side mener er mulig å gjenfinne i enhver tekst: Spor av tidligere tekster. Disse sporene finnes som jeg har vært inne på tidligere, uttrykt mer eller mindre tydelig i alle tekster.

Bacchi understreker to nøkkelpoeng ved konstruktivismen: Først at hvem vi er påvirker hvordan vi beskriver verden og gjør krav på den, og dernest at disse kravene har politiske konsekvenser (ibid.:63). Her finnes det også en forbindelse til retorikken og studier av politisk kommunikasjon. Paine (1981:10, sitert i Heradstveit og Bjørge 1992:101) sier at “retorikk har som mål å overtale nokon til å oppfatte verkeligheten på ein bestemt måte. Retorikk tek m.a.o. sikte på å omorganisere røynslene til dei som høyrer på.” Og vidare, legger Heradstveit og Bjørge til, at “får ein folk til å sjå eit problem eller ein situasjon som del av ein bestemt, større samanheng (jf. metonymisering), vil visse handlingar og verdiar fortone seg som naturlege og sjølvinnlysande. Dermed har ein langt på veg skapt *legitimitet*. I politiske konflikhtar der partane prøver å vinne støtte frå utanforstående, kan det vere svært avgjerande dersom ein på denne måten lykkast i å få sin bestemte definisjon av situasjonen godteken” (Heradstveit og Bjørge, 1992:101, utheving i original). Dette er på linje med Bacchis hovedpoeng, men retorikken er mye mer opptatt av det bevisste og kalkulerte ved en gitt problemdefinering (én bestemt språkbuk), enn Bacchi er. Diskursanalytisk litteratur generelt er heller ikke fokusert på om, i hvilken grad eller på hvilken måte “diskursaktørers” *intensjon* gjør seg gjeldende.¹⁴

For mitt formål vil Bacchis oppfatning av problemdefineringer være nyttig. Viser det seg at diskursen man befinner seg i påvirker hvordan vi beskriver verden og gjør krav på den? I analysekapittelet ser jeg nærmere på om atomsituasjonen på Kola beskrives på én måte i en nøkternhetsdiskurs, på en annen måte i en katastrofediskurs, og så på hvilke krav som følger disse beskrivelsene. At kravene også har *konsekvenser*, som Bacchi poengterer, det være seg politiske, demokratiske eller mer praktiske, er også en studie verdt, men dette aspektet er ikke gjenstand for herværende analyse. Derimot følger noen avsluttende bemerkninger om dette punktet i siste kapittel.

3. Metode

Språket er et redskap for å skape verden (Vigeland, 2004:45)

3.1 Diskursanalyse som metode

I forbindelse med analysen av det empiriske materialet, vil jeg i hovedsak støtte meg til Norman Faircloughs (1992, 1995) variant av diskursanalyse, som er tekstnær og har fokus på relevansen av detaljerte gjennomganger av faktisk språkbruk. I tillegg kommer at Fairclough er en av forholdsvis få diskursanalytikere som legger fram et konkret analytisk rammeverk til bruk for empirisk rettede studier. Dette gjelder hans tredimensjonale diskursmodell, og hans bruk av begrepene “intertekstualitet” og dertilhørende “interdiskursivitet”. Som Fairclough knytter jeg den språklige analysen til sentrale tanker hos lingvisten MAK Halliday (1978, 1985) og hans nyttige introduksjon til funksjonell grammatikk, samt at Anne Bregnballe (1998) har gitt meg visse pekepinn om hvilke trekk ved en tekst som er interessante rent analyseteknisk. I tillegg brukes referanser i standard oppslagsverk og lærebøker i norsk språk og grammatikk (som for eksempel Finn-Erik Vinje (1999): *Riktig norsk*).

I metodespørsmål kommer noe av det mest problematiske med diskursanalysen til syne, nemlig at de fleste diskursteoretikere i hovedsak nettopp er teoretikere, og mer eller mindre har oversett de praktiske sidene ved gjennomføringen av diskursanalysen. Kanskje henger dette sammen med at det er vanskelig å sonde skarpt mellom teori og metode i diskursanalyse, at det har vært et ønske om å bryte ned dette skillet og vise at alle teorier bærer på metodiske implikasjoner (Neumann, 2002:14). Ikke engang Foucault, som jo er den diskursanalytiker all senere diskursteori står i gjeld til (i hvert fall som alle bidrag innen disiplinen sjelden lar være å henvise til på ett eller annet nivå), har skrevet noen særlig inngående metodebeskrivelse med henblikk på systematisk gjentagelse og kopiering (Andersen 1999:40). Problemet med en manglende praktisk manual eller “companion”¹⁵ til gjennomføringen av den enkelte diskursanalyse, er gjennomgående for alle tilfang til metoden, men kanskje i større eller mindre grad. Også Jørgensen og Phillips (1999) ser det på denne måten. I sin lærebok i diskursanalyse oppfordrer de til å kombinere og sette sammen fruktbare momenter fra de ulike diskursanalytiske retninger, nettopp for å “oppbygge en håndterlig ramme for konkret diskursanalyse” (ibid.:143), og derved unngå svakhetene, men nyte godt av styrken til den enkelte. Diskursanalysens iboende pluralisme – at den benyttes av så vidt ulike disipliner og på ulike problemstillinger, blir

derfor også del av et metodisk problem. Hvis denne type analyse kan gjøres på så mange forskjellige vis, uten tydelige veivisere, kan man hevde at veldig mye er diskursanalyse. Dette ville kunne forringe relevansen av denne typen analyser.

En annen utfordring ved diskursanalysen gjelder selve *avgrensingen* av hva som er en diskurs til forskjell fra en annen diskurs. Å peke ut, isolere og avklare diskurser er selvsagt vanskelig, og det er rett og slett ikke mulig å gjøre dette hundre prosent uttømmende. Selv om dette er et ankepunkt mot oppfatningen av diskurs som sådan og diskurs som noe man kan skille ut fra “noe annet”, og dermed også studere, betyr ikke dette at ulike typer diskurs er umulig å si noe om, eller at diskurs er ikke-eksisterende. Det betyr derimot at forskeren må gjøre selvstendige vurderinger på grunnlag av kontekst og skjønn, og at det derved er en analytisk avgrensning som ligger til grunn for hva han eller hun oppfatter som en egen diskurs – for eksempel en dommedagsdiskurs innenfor teori om økologi og miljøvern. Noen vil mene det da kan synes som om det er opp til forskeren selv å *konstruere* diskursen. Dette gjør kanskje diskursanalytikerene i en viss forstand også, men ikke så veldig forskjellig fra den forskeren som tar en avgjørelse på hva han mener “tilhører” et case, og hva han mener ikke gjør det. Som Yin (1994) skriver i sin klassiske *Case Study Research*:

(...) the fundamental problem of defining what the “case” is – a problem that has plagued many investigators at the outset of case studies (...) none [topics] is easily defined in terms of the beginning or end points of the “case” (...) As a general guide, the definition of the unit of analysis (and therefore of the case) is related to the way the initial research questions have been defined. (ibid.:21-22)

Siden diskurser ikke bare ligger der, ferdige og klare til å oppdages, må altså diskursanalytikerene gjøre avgrensinger. Her kan man trekke en parallell til spørsmålet om “analytisk generalisering”, som også omtales i ovennevnte metodelitteratur om case-studier. Denne formen for generalisering står i kontrast til statistisk generalisering, som er vanlig for eksempel ved survey-undersøkelser. Imidlertid, sier Yin (1994:36, utheving i original):

This analogy to samples and universes is incorrect when dealing with case studies. This is because survey research relies on *statistical* generalization, whereas case studies (as with experiments) rely on *analytical* generalization. In analytical generalization, the investigator is striving to generalize a particular set of results to some broader theory.

Det er altså ikke umulig å gjøre generaliseringer til teori selv om en ikke opererer med et klart utvalg enheter og såkalt “harde data”, og selv om det er vanskelig å avgrense hva som tilhører et case og hva som ikke gjør det. Validitet og reliabilitet vil da for eksempel dreie seg om det er mulig å overføre opplegget for en case-studie til en annen og tilsvarende studie. Dette skulle også kunne gjelde for avgrensingen av diskurs, og dennes relevans eller gyldighet.

For å bøte på noen av de nevnte utfordringer, understreker flere hvor viktig det er å ikke gjøre en ren diskursanalyse alene, men å støtte den opp ved bruk av annet teoretisk materiale eller flere metoder (jf. for eksempel Yins (1994) begrep om *teori- og metodetriangulering*). Jørgensen og Phillips (1999) kaller dette å utføre et *multiperspektivisk arbeid*. Det er i seg selv multiperspektivisk å kombinere ulike tilfang til selve diskursanalysen, men enda mer så blir det om en trekker inn elementer fra annen relevant teori og metode i arbeidet med den enkelte diskursanalyse. Dette er en måte å belyse et områdes kompleksitet fra ulike ståsteder, og da også en måte å vise en slags respekt for denne kompleksiteten (Jørgensen og Phillips, 1999:154). Også Neumann (2002) understreker at det nærmest er absolutt nødvendig å innta en pluralistisk holdning til både teori-tilfang og til diskursbegrepet i seg selv. Straks dét er sagt, er det også viktig å beholde en viss stringens, for “dette [ryddighet] i seg selv øker muligheten for god intersubjektivitet: Nøyaktige forklaringer av hvordan undersøkelser er blitt foretatt øker muligheten for andre til å nå samme resultat.” (Bergström og Boréus, 2000:260).

En egen analysestrategi

Siden litteraturen om diskursanalysens metodologi er såpass mangfoldig, og ennå ikke er like godt innarbeidet eller standardisert, kommer jeg altså til å gjøre en pragmatisk analyse med et opplegg tilpasset akkurat denne rapportens formål. Derav betegnelsen analysestrategi, en betegnelse som impliserer at den enkelte diskursanalysens metodologi må være spesielt gjennomtenkt, taktisk og valgt. Andersen (1999:14) sier:

Analysestrategi er ikke metoderegler, men en strategi for hvordan man (...) vil konstruere andres (organisasjoner eller systemers) iagttagelser som objekt for egne iagttagelser m.h.p. at beskrive, hvorfra de selv beskriver. I et epistemologisk perspektiv er det perspektivet, der konstruerer både iagttageren og det iagttagede. Det hedder derfor analysestrategi netop for at understrege, at der er tale om et valg med konsekvenser, og at dette valg kunne være truffet annerledes med andre konsekvenser for hvilken genstand, der emergerede for iagttageren.

Jeg har valgt ut tre tekster som skal analyseres med henblikk på å undersøke og karakterisere to ulike diskurser. Teksten fra Bellona og teksten fra Statens strålevern er i utgangspunktet antatt å representere to ulike diskurser, samtidig er de spesielle tekster på sitt område. Nærmere bestemt mener jeg, med henvisning til Niels Åkerstrøm Andersen, at de tekstene jeg har vurdert som de mest relevante, er relevante fordi de kan sies å være *monumenter*: Visse tekster fungerer som forankringspunkter for diskursen (Niels Åkerstrøm Andersen, 1994 sitert i Neumann, 2002:52). Monumenter er med andre ord tekster som skiller seg ut i mengden; i tilfellet Bellona i kraft av å være den første på dette området, og hva gjelder Statens strålevern var den valgte teksten den eneste de hadde produsert, som hadde med temaet å gjøre. Det er også et poeng at begge tekster ble utgitt før Stortingsmelding nr. 34 (1993-1994) forelå, siden dette gir en mulighet for å si noe om eventuell intertekstualitet (begrepet er forklart i teorikapitlet, s.16). En ser ofte at tekster som er monumenter stadig blir henvist til, eller at de viser seg å avføde en rekke nye tekster. En kan også tenke seg en dypere problematisering av dette

begrepet, og vurdere flere kriterier for når det er passende å kalle en tekst et monument. Har det for eksempel også med antall potensielle mottagere å gjøre? Eller om det er offentlig tilgjengelige tekster?

En slik avgrensning, eller utvelgning av monumenter, i det empiriske materialet er videre et nødvendig onde, både med hensyn til plass og til tid. Diskursanalysen er da også et velegnet middel til å behandle et så lite antall analyseenheter som det er snakk om her: “(...) närläsning (...) ökar kravet på att välja texter som är på något sätt viktiga och representativa för det fenomen man avser studera” (Bergström og Boréus, 2000:213).

Valget av Stortingsmelding nr. 34 (1993-1994) som analysens hovedfokus, er fundert på denne tekstens markante posisjon som et slikt monument. Meldingen var den første i sitt slag, den vakte stor oppmerksomhet, den har avstedkommet tre handlingsplaner for atomsaker¹⁶, hvorunder norske myndigheter har brukt mer enn én milliard kroner til ulike prosjekter, samt at meldingen kan oppfattes å rede grunnen også for andre, påfølgende offentlige dokumenter med samme tematikk.¹⁷

For å finne ulike diskurser i disse tekstene, har jeg innledningsvis i analysen forsøkt å kartlegge hva som indikerer at det finnes en katastrofediskurs (nøkternhetsdiskurs), og hva som i så fall kan tenkes å kjenne-tegne en slik på et mikronivå (tekstlig). For dette formålet har jeg benyttet innsikter fra ulike fagområder, blant annet sosiologi (Ulrich Beck 1992), psykologi (Arnfinn Tønnessen 2002) og statsvitenskap (Geir Hønneland 2003), samt det referanser fra norske aviser har kunnet vise meg. I utprøvingen av disse kjennetegnene ved diskursen har jeg brukt en kvantitativ analyseteknikk, ordtelling. Denne er blitt utført ved hjelp av data-programmet Mono Conc Pro 2.0. Dette er et program som tillater en analyse av et *korpus* (dvs. én eller flere txt-filer) av tekst, med det formål å finne strukturelle mønstre. Programmets nytte ligger da spesielt i muligheten til å finne de mønstre som ikke er like åpenbare og tydelige for leseren gjennom en “vanlig” gjennomlesing av en gitt tekst. Slik skjult informasjon kan da bringes frem i lyset ved hjelp av denne analyse-teknikken. Denne informasjonen dreier seg for eksempel om lister over de mest brukte ord og fraser i en tekst, hvilke ord som forekommer kun én eneste gang (såkalte *hapax legomena*) eller hvilken type ord setninger oftest innledes med (Barlow, 2001:9). Jeg er i denne analysen ganske enkelt ute etter generell frekvens (hvilke ord som forekommer hyppigst som sådan) og en oversikt over forekomsten av de ordlister jeg selv har utarbeidet. I den grad man bruker programmet til å telle ord, er metoden kvantitativ – men den gir absolutt rom for *tolking*, noe som regnes for å være et mer kvalitativt moment, og denne tolkingen har da rom for en viss (velbegrunnet) subjektivitet. Jeg ser ingen grunn til å ikke skulle trekke inn kvantitativ metode i en diskursanalyse, tvert i mot vurderer jeg ordtellingen ikke bare som et supplement, men som en selvstendig og informativ del av denne analysen.¹⁸ Det er selvsagt en mulighet å foreta manuelle tellinger av ord eller trekk ved teksten som en finner inter-essante, men det er ganske klart at en slik prosess er omstendelig og svært tidkrevende, i tillegg til at en vil sitte igjen med en viss tvil om nøy-aktigheten av resultatene; en dobbeltsjekk ville i en manuell håndtering av et større tekstmateriale synes uoverkommelig. Tekstbehandlingspro-

grammet gjør derimot slike søk hurtig og enkelt¹⁹, og jeg har derfor kunnet gjøre alle ordtelinger i analysen flere ganger.

Etter ordtellingen har jeg inkludert en lese måte som vurderer selve problemrepresentasjonen (se teorikapittelet, avsnitt 2.3, for en mer utførlig kommentar) i Bellonarapporten og i StrålevernHefte, samt at blikket heves til tekstenes kontekst eller den sosiale praksis, som Norman Fairclough (1992, 1995) kaller det. I denne sammenhengen har søk i avisartikkeldatabasen "A-tekst" vært til stor nytte.

Analysen av stortingsmeldingen er den viktigste og mest omfattende delen av analysekapittelet. Denne teksten er blitt utsatt for ordtelling, såvel som for en forholdsvis grundig språklig vurdering og lingvistisk analyse. Sistnevnte analyse er gjort gjennom et mer eller mindre vilkårlig utvalg av grammatiske trekk ved teksten; gjennomgangen av de språklige virkemidlene er med andre ord ikke uttømmende. En annen ville kunne fokusere på andre kategorier og andre eksempler. Analysen av de ulike grammatiske trekkene er også forbeholdt meldingens innledning, som er på vel 8 sider. Dette begrunnes først og fremst ut fra plass- og tidshensyn; det ville ikke være mulig å gjøre en slik detaljert lesning av hele dokumentet, gitt rammen av denne rapporten. Dette valget kan også forsvares med bakgrunn i Norman Faircloughs synspunkter på tekst og på hva som kan gjøres til gjenstand for analyse; "A text is traditionally understood to be a piece of written language – a whole 'work' such as a poem or a novel, or a relatively discrete part of a work such as a *chapter*" (Fairclough, 1995:4, min utheving) og videre at "any part of any text can fruitfully be examined (...)" (ibid.:6). Valget av tekstens innledning er ikke helt tilfeldig heller; slike kapitler er "nøkkelkapitler" i enhver tekst. Innledningene er ofte både generelle og spesifikke, de sammenfatter og peker framover – de fungerer som essensen av det teksten utgjør som helhet. Derfor tror jeg valget av akkurat dette tekstutdraget er heldig.

Noen vil selvsagt kunne oppfatte det som problematisk at denne rapporten ikke fokuserer på *flere* tekster, et enda større empirisk materiale. Dette fordi de undersøkte diskursene antageligvis materialiserer seg i et utall (?) tekster, og i mange flere medier, som godt kunne inkluderes i et vidt diskursbegrep. Om analysen ikke gir resultater som lar seg generalisere, så vil den i hvert fall kunne etterprøves og kontrolleres. Teorien jeg lener meg på og fremgangsmåten som er benyttet, er beskrevet og begrunnet, og i prinsippet skal det la seg gjøre å repetere analysen eller overføre opplegget til et lignende case. Med tanke på diskursanalysens grunnleggende forståelse av den sosiale virkelighet som konstituert og konstituerende gjennom (vedvarende og "subjektive") diskursive prosesser, vil dette allikevel kanskje fremstå som mindre sannsynlig. Diskursteoretikere gjør ofte grundige overveielser av sin egen rolle i analysen de foretar, og for noen betyr dette at selv deres egne arbeider nærmest er diskursive konstruksjoner (Jørgensen og Phillips, 1999:120). På denne måten er diskursanalysen en selvrefleksiv og selvkritisk teori og metode, og den står i kontrast til et positivistisk syn på (muligheten for) viten; innenfor et objektivistisk vitenskapssyn ser man viten som en passiv avspeiling av virkeligheten (ibid.). Diskursanalysen åpner for at det finnes mange virkeligheter, at virkelighet godt kan konstrueres. En slik relativisme svekker allikevel ikke forskningens akademiske kvalitet så lenge en fort-

satt kan vurdere nettopp gyldighet og validitet, for det er ikke slik at diskursteoretikerne har oppgitt ethvert krav om dette (Wetherell og Potter, 1992 sitert i Jørgensen og Phillips, 1999:120).

4. Analyse: Bellona og Statens strålevern

(...) we search for the stories, narratives, and symbols – the discourses – that hold together these contradictory flows and make them “real” for us (Phillips og Hardy, 2002:15)

4.1 Tekstgrunlaget

I dette kapitlet skal jeg forsøke å vise *hvordan* det som i utgangspunktet kan oppfattes som ett og samme fenomen framstår forskjellig gjennom to ulike diskurser; hvordan atomforurensingen på Kolahalvøya beskrives i henholdsvis en katastrofe- og i en nøkternhetsdiskurs. Som hovedproblemstillingen indikerer, er jeg i første rekke opptatt av å lokalisere og vise hvordan disse diskursene preger norske myndigheters offisielle beskrivelse av atomspørsmålene, slik denne kommer til syne i Stortingsmelding nr.34 (1993-94).

Før jeg gjør dette i kapittel fem vil jeg derimot analysere rapporten “Kilder til radioaktiv forurensing i Murmansk og Arkhangelsk fylker” (Rapport 1:1994) skrevet og publisert av miljøstiftelsen Bellona, samt at jeg vil foreta en analyse av “Atomtrusselen i Nord-Norge” (StrålevernHefte 1:1993), publisert av Statens strålevern. Dokumentene er valgt fordi jeg som allerede nevnt i metodekapitlet, har en formening om at Bellona og Statens strålevern står for to ganske forskjellige holdninger til atomproblematikken, og at de derved produserer og reproducerer ulike diskurser. Siden Bellona utvilsomt hadde en pådriverrolle på dette feltet av miljøpolitikken, og siden Statens strålevern nettopp er *statens* eget fagorgan vedrørende radioaktivitet og stråling, skulle en kunne forvente å se “spor” etter begge disse sentrale aktørenes diskurser i nevnte stortingsmelding. Både Bellonarapporten og Strålevernheftet ble publisert *før* stortingsmeldingen. I tråd med Faircloughs begreper er også de to førstnevnte tekstene en del av den kontekst eller diskursive/sosiale praksis som analysens hovedobjekt, stortingsmeldingen, omgis av. Følgelig kommer i det videre en redegjørelse for om og på hvilken måte, en kan hevde at det *er* snakk om ulike diskurser – og dette gjøres ved utarbeiding av ordlister og påfølgende ordtelling i dataprogrammet MonoConc Pro. Deretter kommer en ordtelling og en lesning av det offisielle, politiske dokumentet, Stortingsmelding nr. 34 (1993-94). Denne delen av analysen gjøres med støtte i sentrale begreper og standpunkter hentet fra diskursanalytikerens Norman Fairclough. Lesningen av dette dokumentet vil i henhold til rapportens overordnede problemstilling være hovedfokus, og gjøres derfor til gjenstand for en langt mer tekstnær og detaljert studie enn de andre tekstene som analyseres.

Avslutningsvis vil jeg kommentere det diskurs- og tekstanalysen har vist; at det er vanskelig å *eksplisitt* spore to ulike diskurser, henholdsvis en katastrofe- og en nøkternhetsdiskurs bare gjennom lesningen av Bellonarapporten og Strålevernheftet, og at ordtellingen som metode alene ikke er nok. Dette er knyttet til genrekrav og hvilken “arena” tekstene er hentet fra. Dette innebærer at det har betydning for diskursen, om den kommer

til uttrykk for eksempel i en forskningsrapport, et offentlig informasjons-skriv eller i en avis. Analysen av en større diskursiv og sosial praksis, som inkluderer en historisk kontekst og aktuelle aktørers uttalelser i ulike aviser, illustrerer dette, og viser at det *er* snakk om to forskjellige diskurser. Den genre en tekst befinner seg i, vil dermed avgjøre hvor lett det er å lokalisere og markere grensene for den enkelte type diskurs, i hvert fall i dette tilfellet. Noen genre vil for eksempel tillate bruken av et bestemt ordforråd, andre ikke. Dermed vil en måtte ta i bruk ulike virkemidler for å kunne “finne diskursen”.

Diskursanalysen av stortingsmeldingen har vist seg langt mer fruktbar i så måte; kanskje henger også dette sammen med hvilken type tekst det dreier seg om. Et offentlig dokument som dette skal utrede og diskutere, samt henvende seg til et bredt publikum, både beslutningstakere og en interessert allmennhet. Resultatet viser at to diskurser gjør seg gjeldende i den norske atompolitikken slik denne fremstår i stortingsmeldingen. Vurdert på bakgrunn av analysen av diverse språklige og diskursive virkemidler, er det allikevel katastrofediskursen som dominerer det offisielle dokumentet. Hvilke implikasjoner denne problemoppfatningen kan ha hatt eller kan ha, på et mer generelt grunnlag, vil jeg først komme inn på i rapportens siste kapittel.

4.2 Katastrofediskurs

Det er for så vidt ikke vanskelig å fastslå at det eksisterer en katastrofediskurs omkring miljøproblemer generelt (se for eksempel Dryzek 1997, Hajer 1995), og omkring atomkraft spesielt. Ulrich Beck (1994) skriver for eksempel i sitt toneangivende verk *Risk Society*, utgitt første gang i 1986, om hvordan atomtrusselen er verdensomfattende, en fare uavhengig av tid og rom og som truer alle mennesker, de levende så vel som de ennå ikke fødte. Beck skriver blant annet om “(...) global dangers like those that arise for all of humanity from nuclear fission or the storage of radioactive waste” (Beck, 1994: 21), og påpeker det overveldende i erkjennelsen av at

Atomic accidents are accidents no more (in the limited sense of the word ‘accident’). They outlast generations. The affected even include those not yet alive at the time or in the place where the accident occurred but born years later and long distances away (ibid.:22).

Videre har Beck en generell fokus på “(...) the universality and supra-nationality of pollutants (...)” (ibid.:23). Atomtrusselen er bare ett av flere alvorlige miljøproblemer Ulrich Beck anser som en global risiko, og han framhever at det såkalte risikosamfunnet er et *katastrofesamfunn* (ibid.:24, utheving i original).

I en lærebok (Boye, 1997:250) om forskjellige typer miljøproblemer kan man lese følgende:

Det er ikke bare produksjon av atomkraft som fører til ulykke og død. Også uttak av kull i gruver og olje i Nordsjøen krever menneskeliv. Men uhell knyttet til atomenergi påvirker i særlig grad opinionen. Det skyldes dels at konsekvensene av slike tilfeller kan bli svært store, dels at tanken på kreft og ødeleggelse av arveanlegg er særlig skremmende.

Geir Hønneland (2003) opererer med en klassifisering av flere ulike diskurser omkring forholdet mellom Russland og Norge i nord hva gjelder atomsikkerhet spesielt, og mener at en av disse diskursene nettopp er en katastrofediskurs, og videre at denne langt på vei er holdt oppe av miljøstiftelsen Bellona og deres vurderinger av atomproblematikken, samt måten Bellona framstiller dette på gjennom mediene:

The most important contributors to the Norwegian discourse on nuclear safety issues in the European Arctic have been the country's media and environmental NGOs, in particular the Bellona Foundation. Both have since the early 1990s portrayed the Kola Peninsula as a 'nuclear disaster area'. Their major achievement has been to establish an image of the nuclear installations and radioactive waste in the area as 'ticking time bombs' in the eyes of the Norwegian public and decision-makers (ibid.:98-99).

Det er altså flere som beskriver og fastslår at det finnes en katastrofediskurs knyttet til miljøspørsmål, og til atomkraft i særdeleshet. Men er det mulig å tydeliggjøre en katastrofediskurs gjennom å forsøke og finne noen av dens røtter, eller hva det er den "livnærer seg på"? Hva skal man se etter når man skal påvise og karakterisere en eventuell katastrofediskurs?

4.2.1 Hvordan reagerer vi på atomtrusler? Psykologiske undersøkelser

Det er mulig å spore en frykt blant folk flest for atomtrusler, både når det gjelder fare for atomkrig og fare for radioaktiv forurensing som følge av alvorlige ulykker ved forskjellige typer atominstallasjoner. Undersøkelser i USA og Europa i slutten av 70-åra og på begynnelsen av 1980-tallet, viste for eksempel at en stadig større andel av befolkningen vurderte sannsynligheten for atomkrig som "svært eller ganske sannsynlig" og at mer enn 8 av 10 spurte anså muligheten for å overleve en slik krig som dårlig. Disse forventningene om atomkrig og den totale tilintetgjørelse toppet seg på 1980-tallet, i en grad ikke sett siden rett etter bombingene av Hiroshima og Nagasaki i 1945. Tett knyttet til dette er selvsagt den kalde krigen med det eskalerende våpenkappløpet, samt de alvorlige ulykkene med atomkraft ved Three Mile Island i 1979 og Tsjernobyl i 1986 (Tønnessen 2002:134-136).

Etter Tsjernobylulykken i 1986 er det blitt utført flere psykologiske undersøkelser av berørte grupper, der en har prøvd å måle frekvens og grad av posttraumatisk stress i befolkningene som følge av det radioaktive nedfallet. Levekårsundersøkelser som er utført på Kolahalvøya og undersøkelser på norsk side, som i noen grad har hatt felles siktemål, har vist at det hersker en sterk oppfatning av at atomenergi er farlig og noe som truer både liv og eksistens (Hansen og Tønnessen 1998). I en RRP-undersøkelse²⁰ fra 1993 om nordmenns reaksjoner på Tsjernobylulykken, var noen av hovedfunnene at respondentene vurderte temaet atomulykker av høyeste viktighet, samt at så mange som seks av ti spurte anså det som svært sannsynlig at en ny Tsjernobylulykke ville inntreffe innen de neste ti årene (ibid.:111). Undersøkelsene fastslo altså at svært mange mennesker opplever en følelse av frykt knyttet til spørsmål vedrørende atomkraft og atomsikkerhet.

Arnfinn Tønnessen (2002) er i sin doktoravhandling opptatt av de helsemessige langtidseffektene av å leve med usikkerhet knyttet til potensiell radioaktiv forurensning. Studier av de psykologiske effektene av traumer og katastrofer knyttet til atomkraft viser som nevnt, at frykt og uro er vanlig; i enkelte forskningsmiljøer snakker man om utvikling av såkalt "radiofobi", altså en (sykelig) frykt for radioaktiv stråling (Tønnessen 2002)²¹. Flere forskere mener at ikke-spesifikke helseproblemer rapportert etter at personer er blitt eksponert for ioniserende stråling eller giftstoffer, kan fremkomme som følge av psykologiske faktorer (Green, Lindy and Grace 1994, Lee 1996, Havenaar 1996, alle sitert i Tønnessen 2002:155). Dette har ledet til en debatt om hvor plausibelt det er å kategorisere visse symptomer under et "Informed about radioactive contamination syndrome" (Green 1994, sitert i Tønnessen 2002:155), eller en mer vidtfavnende "Chronic Environmental Stress Disorder" (Lee 1996, sitert i Tønnessen 2002:155), kategorier ment å brukes til å beskrive "chronic threats with diffuse origins" (ibid.). Likeså i forbindelse med undersøkelser av psykologisk stress etter Tsjernobylulykken i 1986 har man for eksempel måttet ta hensyn til at også befolkningen i store områder som faktisk var lite berørt av nedfallet etter ulykken, og som derved hadde lave forurensningsnivåer, allikevel opplevde seg selv som berørte. Skal man vurdere hvem som er blitt utsatte for psykologisk stress, er altså disse menneskene også å regne som utsatte. I tillegg kommer bemerkingen om den tilstand det sovjetiske samfunnet befant seg i årene etter Tsjernobylulykken: Store befolkningsgrupper opplevde økonomisk tilbakegang og problemer i kjølvannet av unionens sammenbrudd, deriblant alvorlige helseproblemer for eksempel målt ved en økende dødsrate. Denne situasjonen innebar at det ikke var enkelt å skille negativ påvirkning som følge av et generelt hardt liv fra det stress som kunne være forårsaket av "psykologisk nedfall" fra Tsjernobyl (ibid.144-145).

Mennesket reagerer med frykt når det føler seg truet, og det er store individuelle variasjoner i hvor stressende en situasjon oppfattes å være. Det er derfor ikke slik at én type trussel nødvendigvis fører til én type påvirkning; det er heller snakk om at det er *vår vurdering* av trusselen som hovedsakelig bestemmer responsen (Lazarus, 1991 sitert i Tønnessen, 2002:106-107. Min utheving). Og videre – jo mer tvetydig en trussel og dens følger er, desto større variasjon i vurderinger og derved også i reaksjoner (Tønnessen, 2002:107).

Grad av kunnskap og følelse av makt og innflytelse på omgivelsene, vil dermed være avgjørende når mennesker forsøker å forstå en truende situasjon, og dette vil være med på å forklare de reaksjoner som oppstår. Men hva har man å forholde seg til og hva er det man kan tolke når den aktuelle situasjonen er en fare som ikke lar seg spore av sansene? Hvilke tegn er tilgjengelige for vurdering av den usynlige trussel som finnes i det radioaktive avfallet etter en atomulykke? Hvor stor kunnskap har folk flest og hvordan er oppfatning av egen innflytelse i et slikt tilfelle (ibid.:114)? Langt de fleste vil nok føle at situasjonen er dem u håndterlig og ualminnelig vanskelig, idet den i stor grad er utenfor den enkeltes egen, personlige kontroll: "Clearly the prediction is that 'realistic anxiety' will easily be the resultant emotional reaction" (ibid.:114). I denne sammenhengen blir spørsmålet om trusselen er realistisk vurdert avgjørende, og videre hva som egentlig kan sies å være en "realistisk" vurdering av

trusselen fra radioaktivt avfall et sted mer eller mindre langt borte (ibid.). “Radiation protection experts have been so compelled by what they judge to be ‘stronger than called for’ reactions in the public that they have tried to offer explanations.” Å vise til termen radiofobi har som nevnt, vært én måte å forklare dette på. Derved er en sterk bekymring blant en befolkning utsatt for radioaktivt nedfall, blitt stilt som en diagnose og bekymringen er da nærmest å regne som en sykdom denne gruppen mennesker lider av (ibid.114-115).

Radioaktivitet (og atomkraft) ser ut til å ha trekk ved seg som appellerer sterkt til vår frykt: Vi føler vi står overfor en usynlig fare, selve symbolet på undergangen; “the threat of nuclear annihilation could be claimed to be the all too real and main symbol of ‘Armageddon’ of our times” (ibid.:134). De ovennevnte undersøkelser og studiene av reaksjoner på atomtrusler illustrerer at katastrofediskursen har et stort potensiale idet den finner næring i menneskenes naturlige, biologiske reaksjoner: Når mennesket opplever seg truet eller i fare, vil det reagere og respondere på bestemte måter.

4.2.2 *Hvilke ord kan tenkes å karakterisere katastrofediskursen?*

Potensielle ulykker i forbindelse med atomkraft oppleves i bokstavelig forstand, som *grenseoverskridende*, *grenseoverskridende* hva gjelder både tid og rom (jf. Beck, se punkt 4.2). Radioaktiv forurensning kan påvirke senere generasjoners liv såvel som de nålevendes, og en slik type forurensning vil ikke holde seg innenfor ett lands nasjonale grenser. Dette tatt i betraktning, antar jeg at en katastrofediskurs der det verst mulige utfall tas for gitt, kommer til å være fokusert nettopp på problemenes “grenseløshet”, og at det slik blir påpekt at dette kan ramme også oss, *Norge, norskekysten, Finnmark*, at problemene beskrives som å være *internasjonale, globale* trusler, vårt *felles* ansvar.

Med disse tankene, og inntrykk formidlet gjennom norske aviser, samt de ovennevnte teoretiske bidrag og rapporter lagt til grunn, har jeg kommet frem til at en mulig liste over sentrale ord/formuleringer i en katastrofediskurs *kan* bestå av:

Alvorlig, bekymring, fare, farlig, felles, Finnmark, frykt, global/internasjonal, katastrofe, krise, Norge, norsk, norskekysten, problemer, true, trussel, Tsjernobyl, uhell, ulykke, uro

Disse ordene har jeg forsøkt å finne i Bellonarapporten ved hjelp av én mulig form for innholdsanalyse, nemlig ordtelling. Ordteilingen følger i avsnitt 4.2.5 lenger ned.

4.2.3 *En lesning av rapporten “Kilder til radioaktiv forurensning i Murmansk og Arkhangelsk fylker”*

Dette er en forholdsvis omfattende rapport som er tilgjengelig fra miljøstiftelsen Bellonas web-sider, og den foreligger i både engelsk, russisk og norsk utgave, hvorav jeg med mitt språklige og diskursanalytiske siktemål kun leser sistnevnte. Rapporten består bortsett fra innholdsfor-

tegnelsen, av separate kapitler for hvert større problemområde på Kolahalvøya. Det første dreier seg om sivile atomdrevne fartøy, deretter kommer et kapittel om dumping av radioaktivt avfall, så om Kola atomkraftverk, og dernest følger et eget avsnitt om atomsprengninger, før det til sist tas opp forskjellige "tilleggsilder" (min betegnelse) til forurensning, deriblant fyrlykter og raketttoppskytningsfelt. Rapporten avsluttes med en fem sider lang oversikt over de ulike referanser som er blitt benyttet. Rapporten er for øvrig illustrert med bilder og statistiske tabeller, for eksempel over dato, årstall og størrelse på atomprøvesprengninger gjort på og ved Novaja Zemlja. Litteraturlisten er på 6 sider og viser til en lang rekke kilder, blant annet offentlig informasjon, avisartikler, personlige samtaler såvel som en del rapporter/bøker fra ulike forskningsinstitusjoner i både inn- og utland.

4.2.4 *Tekstens kontekst. I hvilken sammenheng er teksten oppstått?*

Indre uenigheter i miljøorganisasjonen Natur og Ungdom, førte i 1986 til at sentrale skikkelser brøt ut for deretter å opprette miljøstiftelsen Bellona. Bellona ble raskt kjent over det ganske land gjennom oppsiktsvekkende og stadige aksjoner mot det de oppfattet som grove miljøsynder. Med riksdekkende medier i hælene gikk Bellona fra den ene "begivenhet" til den andre, og som aktiv pådriver tok de opp nye saker som var mer eller mindre ukjente i norsk offentlighet.²² Mange oppfattet dem som "ugress i blomsterbedet", og stiftelsen uttrykte selv at det var et mål å kjempe "ikke om spaltmillimeterne, men om spaltmeterne" (sitater fra A-tekst: Aftenposten, 23.03.94).

Det var på starten av nittitallet en viss oppmerksomhet omkring Kolahalvøya i norske aviser, en oppmerksomhet som i utgangspunktet ikke hadde noe med Bellona å gjøre. Først og fremst ble det skrevet en del i regionavisen Nordlys (som gies ut i Tromsø), noe som vel henger sammen med den geografiske nærheten til Russland. Blikkene var vendt mot øst i spørsmål knyttet til de sovjetiske atomprøvesprengninger gjort på Novaja Zemlja på 60-tallet, og til de mulige sovjetiske planene om nye lagerplasser for atomavfall her, samt til spørsmål om mulig forurensning av fisk og sjøfugl i Barentshavet og det gryende samarbeid mellom landene i nord gjennom opprettelsen av Barentsregionen²³ i 1993. En mer generell bekymring for atomsikkerhetsspørsmål på Kola ser ut til å ha tiltatt fra 1990 og utover; gjennom søk i avisartikkeldatabasen A-tekst finner en at dette i størst grad kom frem gjennom en rekke kortere og lengre artikler publisert av NTB (det skal bemerkes at det er et begrenset antall aviser som er tilgjengelige for søk i A-tekst for denne tidsperioden), og disse artiklene formidler etter hvert et krav²⁴ om at norske myndigheter må gjøre noe, må ha beredskapsplaner for mulige ulykker og kriser, enn si katastrofer, som involverer radioaktive utslipp. Dette ser ut til å ha blitt foranlediget gjennom en alvorlig hendelse ved Bjørnøya i april 1989, der den sovjetiske ubåten "Komsomolets" havarerte og sank. Ulykken tok 42 liv og fartøyet gikk til bunns i internasjonalt farvann, med radioaktivt materiale ombord (A-tekst: NTB, 10.04.89; Stortingsmelding nr.34 1993-94:21).

Rapporten som Bellona ga ut i 1994 var kanskje en del av en "tidsånd", men allikevel, den var den første i sitt slag i Norge (og internasjonalt), og den satte et gjennomgående og svært kritisk søkelys på de store miljø-

problemene knyttet til atomkraft på Kolahalvøya i Nordvest-Russland. Ikke engang Statens strålevern hadde dokumentert atomproblemene på en slik måte. Strålevernet hadde på sin side konsentrert seg om undersøkelser i forbindelse med radioaktivt nedfall etter Tsjernobylulykken i 1986, og ga i 1994 ut en rapport (“Radioactive fallout in Norway from the Chernobyl accident”) om dette, samt en rapport kalt “Atominformasjon i Finmark” fra samme år, som hadde fokus på informasjonsarbeid i tilknytning til en eventuell ny ulykke à la Tsjernobyl. Med Tsjernobyl nært i minne, vakte nok Bellonas arbeid interesse og engasjement, i mediene og blant folk flest.

4.2.5 Ordtelling: Kvantitativ leting etter en katastrofediskurs

Rent generelt kan “en registrering av ordforekomster (...) si oss noe om hvilke interesser og verdier som gjør seg gjeldende i tekstene, og hva slags kunnskap som legges til grunn for analyser og anbefalinger” (Mathisen, 2003:61), samtidig som ordtellingen gir en mer konkret pekepinn om hva som er hovedfokus, og derved kanskje det viktigste, i en gitt tekst. Ordtellingen i denne analysen er utført med tekstbehandlingsprogrammet Mono Conc Pro 2.0, og har gitt meg resultater som vist nedenfor. Først kommer en tabell som viser generell frekvens, altså hvilke ord som forekommer flest ganger overhodet i rapporten.

En oversikt over de aller mest brukte ordene²⁵ i teksten ser slik ut:

**Tabell 4.1. Frekvensoversikt.
Prosent (av det totale antall ord) i parentes**

<i>Mest brukte ord</i>	<i>Frekvens</i>
<i>avfall</i>	138 (.76)
<i>radioaktivt</i>	122 (.67)
<i>brenselselementer</i>	66 (.36)
<i>Novaja</i>	63 (.35)
<i>Zemlja</i>	62 (.34)
<i>reaktorene</i>	55 (.30)
<i>Murmansk</i>	54 (.30)
<i>ombord</i>	53 (.29)
<i>flytende</i>	48 (.26)

Alle disse ordene som er blant de hyppigst forekommende i rapporten, kan sies å være verdinøytrale ord. De brukes i sin denotative betydning, og kan vel knapt vurderes til å ha en konnotativ betydning²⁶, eller noen slik virkning på leseren. Allikevel kan det tenkes at “avfall” er et slikt ord som mange har en rekke negative assosiasjoner til, og et ord som i mange sammenhenger har en sterk konnotativ betydning, og som da er svært negativt ladet. Jeg tror uansett ikke at dette gir seg noe utslag i dette tilfellet, fordi rapporten som helhet framstår saklig, faktoppreget og er ført i et enkelt, billedfattig språk. At det i størst grad forekommer verdinøytrale ord, er ikke uventet heller, gjengs språkbruk i forskningsrapporter tatt i betraktning. Det er vel et vitenskapelig siktemål å skulle uttrykke seg så klart og konsist som mulig, blomstrende adjektivbruk og billedrike formuleringer er ikke vanlig i slike sammenhenger. For Bellona er det nok svært viktig å framstå som nettopp vitenskapelige.

Når dét er sagt, er disse hyppigst brukte ordene allikevel verd å merke seg: De signaliserer et spesielt sterkt engasjement i de deler av atomkomplekset som andre forskningsmiljøer²⁷ mener er minst farlige for Norge. Dette dreier seg om avfallshåndtering og om drift og vedlikehold av sivile atomdrevne isbrytere. Varianter av “isbryter” dukker da også opp hele 114 ganger (.63%), og ulike former av “brenselselement” 103 ganger (.57%).²⁸ Sistnevnte brukes spesielt og nettopp i forbindelse med isbrytervirksomheten, likeså de fleste forekomster av “avfall” (jf. tabellen ovenfor). Ordtellingen viser foreløpig at det i Bellonarapporten legges sterkest vekt på atomproblemer som andre miljøer oppfatter å helt klart være lokale problemer, og ikke problemer som utgjør noen trussel mot Norge. Vurderer man det slik at de ord og uttrykk som brukes oftest sier noe om hva som er hovedfokuset, og slik kanskje også det viktigste, i en tekst, betyr det at Bellona i rapporten er mest opptatt av såkalt lokale eller mindre alvorlige problemer – og mindre opptatt av hva som kan være et internasjonalt problem (kjernekraftverket). Kjernekraftverket er den faktoren som potensielt kan bli en alvorlig trussel mot norsk jord hvis en større ulykke skulle inntreffe, og værforholdene samtidig er maksimalt uheldige. Det hadde i et slikt perspektiv vært å forvente at også Bellona hadde konsentrert enda mer oppmerksomhet rundt nettopp atomkraftverket, all den tid det er dette som utgjør den største risikoen for flest mennesker over største geografiske område.

Hva viser så ordtellingen gjort på grunnlag av ordlisten jeg utarbeidet ovenfor, og som jeg har en forventning om at skal karakterisere en såkalt katastrofediskurs? Før funnene kommenteres, er det nødvendig å minne om at ordlisten på ingen måte er uttømmende eller endelig:

**Tabell 4.2. Søk etter katastrofediskurs.
Prosent (av det totale antall ord) i parentes**

<i>Søkeord</i>	<i>Forekomst</i>
<i>alvorlig*</i>	8 (.04)
<i>bekymr*</i>	0 -
<i>fare</i>	4 (.02)
<i>farlig*</i>	0 -
<i>felles</i>	1 (.01)
<i>Finnmark</i>	6 (.03)
<i>frykt*</i>	1 (.01)
<i>global*</i>	0 -
<i>internasjonal*</i>	9 (.05)
<i>katastrof*</i>	0 -
<i>krise*</i>	2 (.01)
<i>Norge*</i>	8 (.04)
<i>norsk*</i>	8 (.04)
<i>problem*</i>	13 (.07)
<i>true*</i>	0 -
<i>trussel/trusler</i>	0 -
<i>Tsjernobyl*</i>	8 (.04)
<i>uhell*</i>	6 (.03)
<i>ulykke</i>	9 (.05)
<i>uro*</i>	2 (.01)

Først og fremst viser ordtellingen at bestemte ord og uttrykk ikke forekommer så ofte som en tror i en gitt tekst, og tabellen illustrerer dette:

“Problem” med dets ulike varianter er det ord som er mest brukt blant ordene antatt å kunne karakterisere en katastrofediskurs, men det forekommer bare 13 ganger. Det ord som brukes hyppigst som sådan i rapporten, “avfall”, finnes derimot 138 ganger (og hele 172 ganger når det trunkeres; avfall*). Det finnes ikke ett treff på “katastrofe”, bare to på “krise”; i henholdsvis “hvordan (...) håndtere en krisesituasjon”, og “under Cuba-krisen”, og ordene er dermed ikke benyttet for å karakterisere situasjonen på Kola. Det finnes heller ingen treff på “trussel” eller “true”. Søk på “farlig” viser ingen treff, ei heller “bekymring” eller aktuelle avledninger av dette (bekymre, bekymrer).

“Ulykke” har ni treff; og finnes i setninger som omhandler Tsjernobyl, og diverse ulykker knyttet til isbryterflåten eller militære undervannsbåter; “uhell” brukes kun i to overskrifter. Det finnes 8 henvisninger til “Tsjernobyl” i teksten. “Uro”, “frykt” og “fare” er som vist, benyttet henholdsvis 2, 1 og 4 ganger. Alt i alt er det altså lite som minner om krisemaksimering i rapporten, gitt at en slik kan observeres gjennom forekomsten av ord vurdert som å karakterisere en katastrofediskurs.

Ordet “felles” brukes bare en gang, og da i sammenhengen “felles russisk-norsk forskningsekspedisjon”. En viss forekomst av “internasjonal” påtreffes, men totalt sett er det relativt liten fokus på at dette er våre alles problemer, uansett hvilket land og hvilken nasjonalitet vi tilhører. Bellona ser tydeligvis ikke noe behov for dette her, å understreke og fremheve at atomproblematikken på Kola er et felles ansvar. Dét er i så fall kanskje noe som tas for gitt?

“Problem” har som nevnt, ganske mange treff. Det dreier seg om problemer av noe ulik karakter, både økonomiske og teknisk/praktiske, for eksempel; “rederiet har hatt problemer med å få betalt”/“problemer med kjølesystemet”/“problemet med lagring av sivilt radioaktivt avfall”/ “de strålevernsmessige problemene er særlig knyttet til avfallet”. “Problem” er kan hende et ord en skal forvente at er like vanlig i en nøkternhetsdiskurs, eventuelt at sistnevnte bruker synonymer eller eufemismer isteden for, som for eksempel “utfordring” (som ikke brukes i Bellonarapporten).

“Finnmark” samt ord og sammensetninger med “norsk” eller “Norge”, har til sammen et relativt betydelig antall treff. Setningene ordene opptrer i dreier seg hovedsakelig om å knytte forskjellige ulykkestilfeller og atominstallasjoner til nærheten til norsk territorium. Dette er i tråd med hva jeg ventet å se være typisk i en eventuell katastrofediskurs (det skal derimot vise seg at dette ikke er spesielt bare for katastrofediskursen, men at samme kan observeres i søket etter nøkternhetsdiskursen i Strålevern-Heftet, se nedenfor).

For å finne ut om det gis uttrykk for nødvendighet, om det er slik at tilfeller mer fastslås enn antas eller vurderes som hypotetiske²⁹, har jeg blant annet søkt på “mulig”, som gir 11 treff, noen av dem interessante. Ordet dukker bare én gang opp som mulig i betydningen “kan hende”,

men langt flest ganger som “ikke mulig”, samt “mulig” som i uttrykk for sterkt tidspress; “ikke mulig å oppgradere(...)”/“ikke er praktisk mulig å bringe verket opp på vestlig sikkerhet(...)”/“(...)må stenges så raskt som mulig”/“(...)de bør stanses så snart som mulig”. Søk etter tidsadverb som viser press og hastverk finnes i de to ovennevnte eksemplene (så raskt som mulig/så snart som mulig), men ikke som i “nå”, “straks”, “umiddelbart” eller “akutt”. I tråd med uttalte krav (jf. avissitater, se note 24) om beredskapsplaner og handling skulle en også kunne vente å finne sistnevnte tidsadverb blant ord og fraser karakteristisk for katastrofediskursen.

4.2.6 Er Bellona en representant for katastrofediskursen?

Det er et stort avvik mellom det Bellona som framstår gjennom rapporten fra 1994, og det Bellona som opptrer i mediene (både på begynnelsen av 1990-tallet, og per dags dato).³⁰ Noen vil nok mene at dette ikke er spesielt overraskende tatt i betraktning at det er (det organisasjonen kaller) fagmedarbeidere som har ført rapporten i pennen, og at Bellona har lagt fram rapporten som et vitenskapelig forskningsarbeide.

En katastrofediskurs slik jeg har forsøkt å karakterisere den, finnes ikke i Bellonarapporten hvis en bare legger ordtellingen til grunn. Selv om katastrofediskursen kvantitativt sett ikke er eksplisitt tilstede i denne teksten, kan det argumenteres for at den ligger der *implisitt*; for eksempel gjennom en sidestilling av alle problemområdene, der isbrytere i opplag i Murmansk havn framstår som en like stor miljøtrussel (for Norge, for alle?) som kjernekraftverket i Poljarnye Zori. Ordteilingen viste dette, og faktisk at det er *mer* oppmerksomhet (da målt i hyppighet av viktige nøkkelord) omkring de lokale problemene enn det potensielt internasjonale problemet. Dette står som tidligere nevnt, i en viss kontrast til uttalelser fra andre kilder³¹ som nyanserer problemene eller definerer dem annerledes. Dette gjøres blant annet nettopp gjennom en rangering, og en vurdering av at det er *kraftverket* som kan komme til å være en reell trussel for Norge, om omstendighetene er maksimalt uheldige.

Til syvende og sist har ordteilingen uansett vist at det er nyttig å belyse Bellonarapporten ved hjelp av flere teknikker. Kan Carol Lee Bacchi si oss noe?

4.2.7 Hva er “problemet” i Bellonarapporten?

Som nevnt i teorikapittelet og som hun også påpeker selv, er Carol Lee Bacchis (2001) tilnærming til politikk basert på en på mange måter grunnleggende og temmelig selvinnsynende innsikt: At “hvordan vi oppfatter og tenker på noe vil påvirke hva vi mener bør gjøres med dette noe” (2001:1).

I Bellonarapporten beskrives problemet som å være en lang rekke tilfeller av slepphendt omgang med atomkraft på Kolahalvøya; det dreier seg om ett atomkraftverk, flere titalls utrangerte ubåter med atomreaktorer ombord, dårlig og mangelfull behandling av radioaktivt avfall, en atomisbryterflåte i forfall, samt diverse mindre anliggender, som for eksempel et hundretalls usikrede og atomdrevne fyrlykter langs kysten. Tilfellene

presenteres enkeltvis, detaljert og inngående; som leser oppfatter man det slik at hver av de nevnte punktene er like viktige, like farlige, like betydelige, at de er sidestilte og til sammen utgjør atomkomplekset på Kola-halvøya, hvor det som sagt, ikke er gjort noen rangering etter for eksempel farlighetsgrad med hensyn til mulig størrelse på et radioaktivt utslipp eller etter sannsynlighet for spredning til svært store områder eller annet. Som jeg også allerede har vært inne på er rapporten både saklig, informativ, ryddig og den fremstår som et vitenskapelig arbeide (det oppgis for eksempel en stort antall referanser i en egen litteraturliste); rapporten er da også skrevet av “fagmedarbeidere”, som gjennom avisene blir titulert som atomfysikere eller spesialmedarbeidere (se f.eks. A-tekst: Aftenposten, 03.09.03 eller NTB, 03.05.01). De ulike atomspørsmålene blir alle vurdert til å være et alvorlig forurensningsproblem, et generelt problem (i motsetning til et spesifikt russisk problem, for eksempel) og et problem som er akutt. Siden alle representasjoner eller definisjoner av et problem, i tråd med Carol Lee Bacchi (2001), har iboende føringer for hvilke løsninger som synes mulige (umulige) og akseptable (uakseptable), skulle slik en problemrepresentasjon som ovennevnte kunne ha en effekt i form av et krav om handling; en umiddelbar og kontant respons, at det straks må gjøres noe, at det så snart som mulig bør settes i verk konkrete tiltak for å demme opp for og eliminere alle atomtrusler på Kola.

4.3 Nøkternhetsdiskurs

Analysen lenger opp har diskutert hva en katastrofediskurs kan tenkes å kjennetegnes av. Hva kan man tilsvarende si om en eventuell nøkternhetsdiskurs? Først følger en kort utarbeidelse av en ordliste som kan være relevant for sistnevnte diskurs. Siden jeg som en del av utgangspunktet for denne rapporten, har en formening om at Statens strålevern representerer en annen og mer moderat diskurs, sammenlignet med den katastrofediskurs som ofte er formidlet gjennom avisene, er det deretter naturlig å gå til nettopp Strålevernet for å gjøre en lesning av en av deres mer sentrale tekster, samt en ordtelling. Deretter blir det også her nødvendig å komme inn på den diskursive og sosiale praksis som omgir teksten, tekstens kontekst.

Det finnes tenkning omkring miljøspørsmål som kan vurderes som en motsats til en generell katastrofetenking eller –diskurs; for eksempel skriver Aaron Wildavsky (1995) om hvordan føre var-prinsippet gjennomsyrrer analyser og handling vedrørende risikotemaer knyttet til ulike miljøspørsmål. Han poengterer at skade (i forbindelse med et gitt emne, for eksempel bruken av et bestemt sprøytemiddel i jordbruket) ikke nødvendigvis er umulig, men at det svært ofte er *usannsynlig*; at det er slik at når man bytter ut “sannsynligheter” med “muligheter” som veipinner for handling, så vil det aller meste utgjøre en fare. Altfor ofte ser man da at det i det hele tatt er *muligheten* av fare som er i fokus i en lang rekke miljøspørsmål. Wildavsky mener at samfunnet som helhet nyter godt av at vitenskapen er uenig, og at det er viktig at ulike hypoteser formuleres og forsvares: “(...) science depends on institutions that maintain competition among scientists and scientific groups, who are numerous, dispersed, and independent” (ibid.:9). Med Wildavskys tanker i minne kunne en forvente at en nøkternhetsdiskurs innen atompolitikken på Kolahalvøya ville inneholde ord og uttrykk som viser en usikkerhet eller en uenighet, som fremhever sannsynlighet før mulighet.

4.3.1 Hvilke ord kan tenkes å karakterisere en nøkternhetsdiskurs?

Som jeg skal komme tilbake til lenger ned, hadde ikke Statens strålevern noen generell fokus på atomproblematikken på Kola i det aktuelle tidsrommet for denne analysen, og dette i seg selv kan indikere at en nøkternhetsdiskurs i hvert fall delvis kan oppfattes som et svar på katastrofediskursen, at nøkternhetsdiskursen først artikuleres når katastrofediskursen allerede er etablert. Dette virker ikke ulogisk: All den tid man ikke opplever noe som et problem, går man heller ikke med kriseplaner. Hvis det er plausibelt å tolke det sånn, at en katastrofediskurs sannsynligvis må “komme først”, vil en kunne anta at en nøkternhetsdiskurs vil være preget av ord og uttrykk som modererer, nekter eller står i motsetning til de ord som forventes å være typiske i en katastrofediskurs (se ovenfor, avsnitt 4.2.2). Jeg har en forventning om at nøkternhetsdiskursen til en viss grad kontrasterer katastrofediskursen, men samtidig at den heller ikke står i noe direkte motsetningsforhold. Videre vil jeg tro at nøkternhetsdiskursen inneholder ord og uttrykk som modererer og “demper”, mer enn de tar direkte avstand eller står i opposisjon til ord karakteristiske for en katastrofediskurs, en opposisjon illustrert som for eksempel i ordparene “sort – hvitt” eller “farlig – ufarlig”. Ordteilingen vil vise om dette er en riktig antagelse.

Med dette som et utgangspunkt ser jeg en mulighet for at følgende kan tenkes å tilhøre en ordliste karakteristisk for nøkternhetsdiskursen (jf. ordliste for katastrofediskurs, s. 24):

Lokal, russisk, Russland, overestimere, overvurdere, (u)farlig, (u)sannsynlig, forskning, vitenskap, (u)enighet, (u)sikkerhet, uproblematisk, begrenset, lite/liten, minimal, små

Ord som uttrykker at noe er tenkt eller hypotetisk, mulig, men ikke nødvendig: *Om, hvis, i tilfelle, eventuell, (vil) kunne, potensiell, sjelden, trolig*

Adverb som modererer det budskap avsender formidler til mottager, ord som viser en lavere grad av affinitet (tilknytning) til det som uttrykkes: *Antagelig, forholdsvis, ganske, litt, lite, mindre, neppe, noe, nokså, kan hende, kanskje*

Selve ordteilingen og en kommentar følger lenger ned, se avsnitt 4.3.3.

4.3.2 En lesning av brosjyren “Atomtrusselen i Nord-Norge”

Statens strålevern publiserte et lite (7 sider) informasjonshefte i 1993 med tittelen “Atomtrusselen i Nord-Norge”. Heftet var i hovedsak rettet mot befolkningen i Finnmark, og det kunne fås ved henvendelse til fylkesmennene i Finnmark, Troms og Nordland. Altså var det informasjon som folk selv måtte vite om og oppsøke aktivt. Brosjyren omhandler hvilke tiltak myndighetene vil treffe i tilfelle en atomulykke, samt hva den enkelte selv burde foreta seg og ikke dersom en slik ulykke skulle inntreffe. Informasjonen er rettet mot et spesifikt område av Norge og innbyggerne

her, men opplysningene har dog en generell karakter: Det beskrives kort og konsist hva som skjer etter en atomulykke, både i naturen og i et samfunnmessig perspektiv. Noen eksempler: “Nedbør vil vaske ut radioaktiviteten i luften, slik at det blir mer nedfall der det har regnet eller snødd enn på steder som har hatt oppholdsvær”; “Myndighetene vil informere med én gang”; “Nødvendige beskyttelsestiltak vil settes i verk omgående (...)”. Brosjyren er ført i et klart og enkelt språk, og det er lagt vekt på at en hvilken som helst leser skal kunne forstå innholdet (jf. eksempler ovenfor). Brosjyren er på alle måter saklig og ryddig, også hva gjelder den grafiske utformingen. Forsiden har et sort-hvitt bilde av en løpende reinflokk med mørke, delvis snødekte fjell i bakgrunnen, side 1 viser et fotografi av en mann iført verneutstyr, med hjelm på hodet og måleutstyr (?) i hendene, han ser konsentrert og alvorlig mot kamera. Den siste illustrasjonen er en tegning av radioaktivitetens gang gjennom skyer/luft via jord og sjø til planter og dyr og deretter til mennesket. Det er en detaljert, men enkel tegning med piler i alle retninger forurensingen kan gå, direkte og indirekte til de fem menneskene nederst på tegningen. Brosjyren er videre inndelt i kortere avsnitt, med overskriftene “Er vi forberedt på atomulykker?”, “Hva er det vi frykter mest?”, “Hva skjer etter en atomulykke?”, “Stråling og helse”, “Hva kan jeg gjøre for å beskytte meg ved radioaktivt nedfall?” og til sist “Hva gjør myndighetene?”. En rask gjennomlesing av denne brosjyren levner ikke så mye tvil om at det er mulig å finne spor av den diskurs jeg har kalt katastrofediskursen, og også dette er litt overraskende all den tid jeg hadde en formening om at Strålevernet ville være en aktør som representerte en annen og mer moderat diskurs, en nøkternhetsdiskurs. Det kan godt tenkes at brosjyren er formidlet slik den er først og fremst av pedagogiske hensyn, den skal vise at et problem tas på alvor, og at folk selv også skal ta dette alvorlig. Men, la oss se hva en enkel ordtelling kan fortelle.

4.3.3 *Ordtelling: En kvantitativ leting etter nøkternhetsdiskurs i StrålevernHefte 1:1993*

En tabell over de ord som brukes hyppigst i StrålevernHefte 1:1993, ser slik ut:

Tabell 4.3. Frekvensoversikt. Prosent (av det totale antall ord) i parentes

Mest brukte ord	Frekvens	
vil	41	(2.07)
kan	25	(1.26)
om	21	(1.06)
de	20	(1.01)
vi	18	(.91)
radioaktivt	16	(.81)
norge	14	(.71)
nedfall	13	(.66)
stråling	12	(.61)
du	11	(.56)

“Vil” brukes i omtrent halvparten av tilfellene i beskrivelser av vitenskapelig karakter, og da om kausalitet, som for eksempel i “strontium (...) vil lagres i knoklene”. Mer interessant kanskje, benyttes “vil” i forbindelse med forsikringer om at befolkningen skal bli tatt vare på i tilfelle av en atomulykke, og at myndighetene bestemt skal ordne opp: “myndighetene vil informere”/“det vil bli opprettet et nasjonalt kriseutvalg”/“vil settes i gang”/“vil settes i verk”/“publikum vil få rask og fyldig informasjon” o.l. Ordet brukes aldri om tenkte situasjoner, for eksempel som i “vil kunne hende”. Tvert imot er det en slagkraftighet over dette hyppig gjentatte “vil”; det skal ikke levnes noen tvil om at leserens trygghet blir ivaretatt av myndighetene. Bruken av “kan” signaliserer derimot noe annet, noe som er mer hypotetisk: “Personer som befinner seg utendørs, kan få radioaktive stoffer i seg (...)”/“ved de fleste atomulykkene vi kan tenke oss kan skje (...)”/“kan føre til radioaktivt nedfall”/“kan bli aktuelt” m.fl. Dette trekket har jeg forventet at skulle være forholdsvis tydelig i en nøkternhetsdiskurs; at man signaliserer at noe vil kunne, men slett ikke *er nødt til* å skje. “Om” brukes på sin side, bare én gang i betydningen “hvis”, som også er et trekk som dreier seg om hvordan man forholder seg til et fenomen som tenkt eller hypotetisk.

Den hyppige forekomsten av de personlige pronomenene “vi” og “du” er ikke uinteressant. At det er en sammenblanding av ulike “vi” framkommer av eksempler som: “Er vi forberedt på atomulykker?”/“hva er det vi frykter mest?”/“vi har fått vite mer om sikkerhetsforholdene”/“vi er også bekymret”/“hittil har vi ikke påvist forurensning” m.fl. Dette signaliserer en viss ambivalens i teksten, som jeg kommer tilbake til lenger ned, men også en “personliggjøring”: Avsender og leser kommer nærmere hverandre.³² En slik virkning har også pronomenet “du”: “Du får beskjed over radio og fjernsyn”/“du vil få nøyaktig beskjed”/“følg myndighetenes råd om hvor du kan reise”/“er du i tvil, hold deg til mat som er kjøpt i butikk” m.fl. Leseren blir snakket til så direkte som det lar seg gjøre, og slik framstår informasjonen som svært viktig og relevant for den enkelte.

Hva viser ordtellingen med henblikk på forekomsten av en forventet nøkternhetsdiskurs?

Tabell 4.4. Søk etter en nøkternhetsdiskurs.
Prosent (av det totale antall ord) i parentes.

Søkeord	Forekomst
lokal*	4 (.20)
russ*	4 (.20)
begrenset	2 (.10)
overestimere	0 -
overvurdere	0 -
farlig	0 -
mulig	5 (.25)
sannsynlig	2 (.10)
trolig	1 (.05)
forskning*	0 -
vitenskap*	0 -
(u)enighet	0 -
(u)sikkerhet	4 (.20)

Søkeord	Forekomst
(u)problematisk	4 (.20)
lite/liten	2 (.10)
små	1 (.05)
minimal	0 -
deres	0 -

Ordtellingen viser her, som i søket etter katastrofediskursen, at ord ikke forekommer så ofte som en tror, og dermed at det heller ikke i en relevant tekst fra Statens strålevern utkrystalliseres en tydelig diskurs som en forventet var sannsynlig å finne der. En nøkternhetsdiskurs slik jeg har forsøkt å beskrive en sånn, finnes bare delvis i denne teksten. Det søkeordet med flest treff, jf. tabell 4.4, er derimot brukt i teksten på en måte som er i tråd med en forventet nøkternhetsdiskurs: “Beredskapen (...) rettet mot mulige ulykker i det tidligere Sovjet”/“(...) atomskip og atomubåter regnes som en mulig risiko for Nord-Norge”/“(...) men vi regner muligheten for en ulykke som liten” m.fl. Eksempelene viser en måte å moderere seg på, hvordan man kan holde en viss avstand til eller dempe påstanders innhold; nettopp et slikt trekk har jeg trodd ville være ett kjennetegn ved nøkternhetsdiskursen. Andre ord som skulle indikere det samme, “lite(n)”, “små”, “minimal”, “(u)sannsynlig” og “trolig” viser til sammen en treffprosent på .30%. Om en gjør opp regnskap for bruken av adverb (er ikke satt opp i ordlisten) som “antagelig”, “ganske”, “neppe”, “noe”, “nokså”, “kan hende”/“kanskje”, ord som også skulle indikere moderasjon og forbehold, ser en at disse ikke forekommer i det hele tatt i denne teksten.

Når det gjelder andre ord som viser til noe hypotetisk eller tenkt, noe som er mulig, men ikke alltid nødvendig, så viser det seg at ordet “om” brukes ofte, men bare én gang i betydningen “hvis”. “Hvis” forekommer derimot 11 ganger, “i tilfelle” 2 ganger, “eventuelt” 1 gang, i setningsutdrag som for eksempel: “Hvis det er behov”/“hvis det blir nødvendig”/“hvis det pustes inn”/“i tilfelle det kommer nedfall”/“god nok beskyttelse i tilfelle et radioaktivt nedfall i Norge”/“eventuelle ulykker”. En verbal-konstruksjon som “vil kunne være”, som også innebærer et visst forbehold fra avsenderens side, påtreffes bare én gang i teksten, i “(...) vil derfor kunne være et forurensingsproblem i mange år”. Flere varianter over denne lesten hadde kanskje vært å forvente i en nøkternhetsdiskurs, gitt min beskrivelse av en slik.

At det er forholdsvis vanskelig å få øye på en nøkternhetsdiskurs på denne måten (som også gjelder for Bellonarapporten), kan nok settes i sammenheng med hvilken *type* tekst dette er (et pedagogisk informasjonsskriv ment å forsikre om myndighetenes handlekraft, samt å lære lokalbefolkningen om hvordan den skal forholde seg i tilfelle en atomulykke), og da antageligvis også hvilke genrekrav eller konvensjoner som er innebygd i denne (jf. Norman Fairclough 1992). Dette er knyttet til det Fairclough (1992) bemerker når han sier at “texts are produced in specific ways in specific social contexts” (ibid.: 78), og da er vi kommet over i det som han i sin modell (se kapittel to, avsnitt 2.3.1) kaller “diskursiv praksis”. Det blir slik nødvendig å trekke inn flere sider av Norman Faircloughs tredimensjonale modell, ved å se på kontekst (også vurdert som annen tekst), diskursiv og sosial praksis.

4.3.4 Nærmere om Statens strålevern

Det daværende Statens institutt for strålehygiene³³ hadde aldri noe særskilt fokus på atomspørsmålene på Kolahalvøya, viser en gjennomgang av deres publikasjonslister fra tidsrommet 1979-1992.³⁴ Fokus var på naturlig stråling, for eksempel radon i norske boliger, og på stråling i helsesammenheng, for eksempel utredninger av risiko forbundet med bruk av røntgen. Atomspørsmål kom først for fullt med Tsjernobylulykken i 1986, og da med særskilt oppmerksomhet på cesium 137-målinger i norske samer i Kautokeino-området³⁵, målinger av cesiumnedfall i hele Norge, samt helkroppsmålinger fra spesielt utsatte områder av landet. Det kom en rapport som het "Nuclear emergency planning" (rapport nr.6:1986), og rapporter knyttet til blant annet beredskap (rapport nr.9:1986) og informasjonsbehovet (rapport nr.10:1986) i forbindelse med ulykken. En av de viktigste erfaringene man gjorde seg etter Tsjernobyl var nemlig knyttet til opplevelsen folk flest hadde av mangel på informasjon. Mange opplevde Tsjernobylulykken som kjennetegnet av en "informasjonskrise"; situasjonen ble oppfattet som vanskelig og kaotisk, og det manglet god og relevant informasjon om hvordan man selv skulle forholde seg i tiden etter en slik alvorlig atomulykke. Det fantes altså knapt noen nasjonal beredskap ved atomulykker (Harbitz, 1995).

Heller ikke etter opprettelsen av Statens strålevern i 1993 ble det publisert noe angående atomkomplekset i Nordvest-Russland. Først i 1995 kommer det altså noen større og sammenhengende rapporter med atomikkerhet som hovedfokus, og antallet publikasjoner³⁶ på dette området øker så kraftig utover på nittitallet og frem til dags dato.

Dermed var det først i etterkant av Bellonarapporten fra 1994, og i etterkant av Stortingsmelding nr.34 (1993-1994), at Strålevernet publiserte en større undersøkelse omkring atomsikkerhetssituasjonen på Kola. Før den tid var med andre ord ikke Kolahalvøya av Statens strålevern definert som et problemområde som utgjorde en trussel mot Norges sikkerhet. Som nevnt tidligere, kan en da oppfatte det at Strålevernet *ikke* hadde publisert noen rapporter om atomfaren på Kolahalvøya, som et uttrykk for en nøkternhetsdiskurs i seg selv. I det minste er det en talende taushet.

4.3.5 Nøkternhetsdiskurs i mediene, andre synspunkter på Kolahalvøya

Det kan se ut til at det er i avisene en kan finne mer eksplisitte uttrykk for en alternativ diskurs, og også her at den kan vurderes som å være et tilsvar på en forutgående krisemaksimering, en katastrofediskurs. Se for eksempel kommentarer og innspill som:

Mediene, miljøorganisasjoner og politikere godtar uten videre at samfunnet ofrer store ressurser for å beskytte oss mot stråledoser som er langt mindre enn de naturen gir. Frykten er ofte ubegrunnet, og strålevernet overdrevet (...) Når det gjelder stråling fra radioaktive kilder, både naturlige og menneskeskapt, tror det store flertall at det er farlig ned til de aller minste stråledoser. Vi forbauses til stadighet over undersøkelser som viser at de fleste mennesker til stadighet er ukjent med at vi lever i et hav av stråling. Strålingen fra radioaktive kilder i naturen treffer oss 24 timer i døgnet fra unnfangelse til grav (...) Det er stadig oppe i mediene at

Norge skal bidra med “å rense” opp i atomavfallet på Kola. Slike store og kostbare prosjekter krever en gjennomgripende “cost-benefit”-analyse før de settes i gang (nytt avsnitt) Vi vil hevde at det strålevernsprinsipp som brukes i dag, ikke er i samsvar med moderne forskning. Det har skapt en utbredt redsel for radioaktivitet som nærmest rammer all bruk der stråling forekommer. Det gjelder i særlig grad bruk av kjernekraft. Det er et paradoks når en rekke miljøbevisste organisasjoner og politikere vil stenge kjernekraftverk til fordel for langt mer miljødeleggende energikilder (Professor emeritus Thormod Henriksen og professor Erik Pettersen ved Fysisk Institutt ved UiO, kronikk, A-tekst: Aftenposten 03.09.00).

Hønneland (2003:30) sier:

it is problematic to distinguish between environmental risks and health risks where radioactive pollution is concerned. For a nuclear accident to constitute a real threat to the environment as such – that is, to the continued existence of various species of flora and fauna in a given area – the accident would have to be of almost unimaginable proportions,

og videre at,

apart from the nuclear power plant at Polyarnye Zori, there is, according to scientific information, not even any danger of nuclear contamination reaching Norwegian territory from sources in Northwestern Russia (ibid.:99).

Ole Harbitz, daværende direktør i Statens strålevern, uttalte for eksempel at: “Bellona skal ha all ære for arbeidet de har gjort [med rapporten]. Men noe bærer preg av spekulasjoner” (A-tekst: Nordlys, 02.03.94); og mer spesifikt uttrykte Per Hoff, professor i kjernefysikk ved UiO at

den eneste hendelse som kan få direkte konsekvenser for Norge, er en ulykke i kjernekraftverket (...) Avfallslagre som lekker, er et lokalt problem, men jeg kan vanskelig forestille meg at de noen gang vil utgjøre en fare for Norge (A-tekst: Aftenposten, 17.02.04)

Edvard Stang, som tok doktorgraden med en avhandling om Tsjernobyl-ulykken, skriver i en kronikk at:

De farligste atominstallasjonene i nordområdene er fire gamle reaktorer ved atomkraftverket på Kola (...) Handlingsplanen sprer seg dessuten på områder som ikke har miljømessig betydning for Norge. Vi har ingen direkte nytte av å bevilge penger for å sikre utrangerte atomubåter og atomlagre, for den reelle trusselen kommer fra atomkraftverket (Aftenposten, 24.01.96).

5. Analyse: Stortingsmelding nr. 34 (1993-1994)

Denne stortingsmeldingen går under navnet “Atomvirksomhet og kjemiske våpen i våre nordlige nærområder”, og er publisert av Utenriksdepartementet. Meldingen er fordelt over seks kapitler, på til sammen 68 sider, vedlegg inkludert. Den sveiper bare kort innom atomspørsmål i vårt vestlige³⁷ nærmiljø, og legger hovedfokus på Kolahalvøya; dette legitimeres for så vidt gjennom tittelen på meldingen, men begrunnes også utfra at sannsynligheten for alvorlige uhell og/eller fatale konsekvenser er

mye høyere i øst enn i vest (St.meld.nr.34:5). Meldingen åpner med en innledning som tar for seg bakgrunnen for norsk engasjement for atomsikkerhet, hvilke kilder til radioaktiv og kjemisk forurensning som finnes i våre nærområder og litt mer generelt om stråling og om aktuelle problemstillinger. Kapittel to heter "Problemområder vedrørende atomsikkerhet" og er den del av meldingen som vies mest oppmerksomhet (i form av antall sider skrevet, 21). Kapittelet tar punktvis opp de forskjellige kildene til atomproblemer; kraftverk, høyrisikoreaktorer og nedleggelse av slike, atomdrevne fartøyer (sivile og militære), den havarerte ubåten "Komsomolets", lagring av brukt uranbrensel og radioaktivt avfall, radioaktiv forurensning fra reprosesseringsanlegg, dumping av radioaktivt avfall i nordlige havområder, kjernefysiske prøvesprengninger i nord, lagring og destruksjon av kjernevåpen, lagring og destruksjon av kjemiske våpen og til sist et punkt om kjernefysisk spaltbart materiale. Kapittel tre "Aktuelle fora for tiltak på atomsikkerhetsområdet" tar for seg de bilaterale, regionale og internasjonale fora og avtaler som finnes på området. Kapittel fire "Norsk atomsikkerhetspolitikk" utgjør ca. fire sider med fokus på atomkraft, prøvestans, ikkespredning av kjernevåpen, nye utfordringer, muligheter og problemer i samarbeidet med Russland, nedrustning og miljø. Deretter følger kapittel 5 "Nasjonal strategi vedrørende atomsikkerhet, radioaktivt avfall og våpenrelaterte miljøproblemer", som tar opp målsettinger og strategi for hvordan dette kan takles best. Det sjette og siste kapittelet er en avslutning.

I en diskursanalyse er flere sider ved analyseobjektet interessante og fruktbare å studere enn de rent "åpenbare". I mitt tilfelle ville det åpenbare være en analyse av selve teksten, av det som til sammen utgjør et innhold og et budskap; det diskursanalytisk mest interessante, og kanskje mindre åpenbare, dreier seg om meldingens fysiske utseende og ordlistene som følger i vedleggene, samt ulike grammatiske trekk/språklige virkemidler i meldingens innledningskapittel. Men aller først et kvantitativt søk etter katastrofe- og nøkternhetsdiskurs gjennom bruk av ordlistene utarbeidet lenger opp.

5.1 Kvantitativ leting etter en katastrofediskurs og en nøkternhetsdiskurs: Ordtelling

Tabell 5.1. Katastrofediskurs.
Prosent (av det totale antall ord) i parentes.

Søkeord	Forekomst
alvorlig*	33 (.26)
bekymr*	10 (.08)
fare	33 (.26)
farlig	8 (.06)
felles	20 (.16)
Finnmark	3 (.02)
frykt*	5 (.04)
global*	1 (.01)
internasjonal*	104 (.83)
katastrof*	4 (.03)
krise*	1 (.01)
Norge*	119 (.95)
norsk*	108 (.86)

Søkeord	Forekomst
vårt/vår(e)	45 (.36)
problem*	75 (.60)
true*	1 (.01)
trussel/trusler	8 (.06)
Tsjernobyl*	22 (.18)
uhell	25 (.20)
ulykke	85 (.68)
uro*	8 (.06)

De hyppigst forekommende ordene på katastrofelista har et betydelig antall flere treff enn resten av de ettersøkte ordene, dette er varianter av “internasjonal”, “Norge” og “norsk”, og de brukes for eksempel i setninger som: “(...) nødvendig med bred internasjonal satsing”/“det internasjonale samfunn har en forståelse for at det trengs multinasjonal satsing”. Bruk av “Norge” og “norsk” forekommer riktignok til sammen mer enn dobbelt så mange ganger som setninger der “internasjonal” inngår. I tillegg til bruken av et ord som “felles”, og av eiendomspronomenene “vårt/vår(e)” som heller ikke er ubetydelig, og som finnes i eksempler som “Havene er på mange måter våre felles allmenninger, og alle land har en felles interesse i å hindre at havressurser blir forurenset”/“felles innsats for å styrke atomsikkerheten”, er det et uttrykt fokus på at atomforurensingen er svært viktig for norske interesser. Samtidig som det jo understrekes at dette også er et ansvar for flere land enn bare Russland selv og Norge. Ord som “problem”, “uhell” og “ulykke” forekommer til sammen 185 ganger (1.48%), og indikerer at fokus er på det verst tenkelige. Til sist er det kanskje viktigst å merke seg at alle søkeord i katastrofediskurslisten har fått treff; dette gjaldt ikke ved søket etter tilsvarende i Bellonarapporten.

Så en oversikt over ordene som kan tenkes å “tilhøre” en nøkternhetsdiskurs:

**Tabell 5.2. Nøkternhetsdiskurs.
Prosjenter (av det totale antall ord) i parentes.**

Søkeord	Forekomst
lokal*	10 (.08)
russ*	195 (1.55)
begrenset	5 (.04)
ufarlig*	2 (.02)
eventuell*	14 (.11)
potensiell*	8 (.06)
mulig	57 (.45)
sannsynlig	18 (.14)
trolig	10 (.08)
forskning*	25 (.20)
vitenskap*	13 (.10)
enighet	9 (.07)
sikkerhet	152 (1.21)
problematisk	1 (.01)
lite/liten	16 (.13)
små	11 (.09)
minimal	2 (.02)
deres	14 (.11)

Det ord som finnes desidert flest ganger fra denne listen, er varianter av “russ*” (det vil for eksempel inkludere “Russland(s)” og “russisk(e)”), og dette er i overensstemmelse med hva jeg tidligere har beskrevet som karakteristisk for en nøkternhetsdiskurs. Noen av eksemplene i teksten viser at det ofte er snakk om Russland på den måten at problemene beskrives som *deres* spesielle utfordringer, som i: “[radioaktivt avfall fra atomubåter] er et spesielt problem for Russland”/ “Det er i første rekke Russlands eget ansvar å iverksette tiltak for å oppnå en forsvarlig håndtering og lagring av brukt uranbrensel og radioaktivt avfall”. Allikevel er det like mange setninger som viser til at problemene slett ikke bare er russiske, og at Russland ikke makter å ta seg av dem, for eksempel som i: “russerne har ikke lager som er bygget for å ta imot skadet brensel”/“russerne skal ha store problemer (...)”/“en samlet internasjonal satsing for å bistå Russland med å løse sine atomrelaterte miljøproblemer”. Det er relativt liten fokus på ord som har med vitenskap og forskning å gjøre, til sammen 38 treff (.30%). Når disse ordene forekommer er det i sammenhenger hvor det sies at det burde foretas vitenskapelig kartlegging av forurensningen, og at man må samarbeide med russiske fagmiljøer. Videre peker det seg ut en hyppig forekomst av ord som inneholder “sikkerhet”. Langt de fleste av disse treffene dreier seg om ordet “atomsikkerhet”, og “sikkerhet” brukes knapt i betydningen “uvisshet”, derimot som i “trygghet”. “Mulig”, “trolig” og “sannsynlig” finnes til sammen 85 ganger (.67%), og “sannsynlig” brukes i langt de fleste av tilfellene i tråd med en nøktern, moderat diskurs: “Det er lite sannsynlig at atomulykker utenlands vil kunne føre til akutte stråleskader hos mennesker i Norge”/“Skader på miljøet forårsaket av store doser er derfor også usannsynlig”. “Mulig” brukes derimot ikke så ofte i betydningen “eventuell” eller “potensiell”, men hovedsakelig i sammenhenger som: “Mulig kilde til forurensning”/“mulige virkninger”/“mulige lekkasjer”. Ordene “eventuell” og “potensiell” finner man 22 ganger (.17%) i alt; sistnevnte brukes bare i varianter av setningen “kilder til potensiell forurensning”, “eventuell” brukes omtrent halvparten av gangene i tråd med en mulig nøkternhetsdiskurs, for eksempel “eventuelle utslipp”/“eventuelle lekkasjer”/“eventuelle konsekvenser ved lekkasjer”. Også ved denne tabellen er det først og fremst verd å merke seg at alle søkeord faktisk forekommer i stortingsmeldingen. Dette står i kontrast til hva som var erfaringen fra ordtellingen av Bellonarapporten og Strålevernheftet. Vurdert på bakgrunn av dette kan man si at begge diskurser, henholdsvis en katastrofediskurs og en mer moderat diskurs, finnes i meldingen. Hvilke av diskursene som gjør seg mest gjeldende er derimot ikke like lett å avgjøre all den tid det neppe er vanntette skott mellom de to diskursene; noen ord kan jo tenkes å være felles for begge. En mer detaljert tekstanalyse vil tydeliggjøre om det er en “diskursiv ubalanse”, altså om det er slik at én diskurs preger teksten i langt større grad enn den andre diskursen gjør.

5.2 Bruken av diskursive og språklige virkemidler

Forsiden

Stortingsmelding nr.34 (1993-94) har et brunorange omslag og et stort bilde dekker omtrent $\frac{3}{4}$ av forsiden. Bildet er et maleri som viser utsikten fra et vindu: Et brennende atomkraftverk bare noen steinkast unna. En

øyre del av vinduet står åpent, vendt innover, gardinene er trukket (blåst?) til siden og i vinduskarmen sitter en teddybjørn og ser ut med forskrekkede øyne. Hvite, ujevne striper går over vindusglassene, de kan minne om lyn, men forestiller kanskje heller sprekker i glasset? En stol står tom, også den vendt ut mot vinduet. Fargene går i rødt, oransje og brunt; en liten flik av himmelen er fortsatt blå, men sort røyk kommer veltende. Bildet har en dobbel optisk virkning: Ikke bare er den som betrakter bildet en tilskuer som ser motivet utenfra, som jeg, når jeg akkurat nå sitter ved skrivebordet mitt og ser på det, men som betrakter blir du nærmest selv en del av bildet, som den som står i rommet og ser ut, ut på et brennende atomkraftverk. Slik suges man nærmest inn i bildet og gjennom vinduet, gjøres aktivt til en del av motivet. Denne virkningen er svært effektiv og også, slik jeg oppfatter det, en vesentlig del av budskapet, i selve maleriet såvel som i meldingen som sådan. Jeg kommer nærmere inn på dette litt senere. På baksiden av stortingsmeldingen følger litt mer informasjon om forsidebildet; det har tittelen “Den tragiske Tsjernobyl morgenen”, er malt av 13 år gamle Igor Belousow fra Russland og utlånt fra Det Internasjonale Barnekunstmuseum i Oslo. I hvert fall på denne leseren/tilskueren gjør det et ekstra sterkt inntrykk å vite at det er et barn som har formidlet denne apokalyptiske stemningen.

Ordlisten

Som allerede nevnt følger en ordliste i meldingens vedlegg. Listen er på hele syv sider, og den gir en nærmere beskrivelse eller forklaring av hvert aktuelle oppslagsord. I utgangspunktet er dette etter alt å dømme velmenende informasjon og opplysning om en del – for noen lesere i alle fall – vanskelige ord og begreper som er blitt brukt underveis i meldingen. All den tid det er benyttet fagterminologi, og dermed kompliserte eller uforståelige termer, kan man se det som både forståelig og ønskelig at det følger en slik grundig ordliste. Det kan derimot stilles spørsmål til både grad av relevans og til hva man søker å oppnå med slike forholdsvis utførlige ordforklaringer. Hvilken virkning har det på leseren at et ord som “leukemi” dukker opp her (brukt 1 gang i teksten) og hvordan oppleves forklaringen?:

Leukemi: Blodkreft. Kan oppstå bl.a. som følge av ioniserende stråling (St.meld.nr. 34:65).

Forskere vet at ioniserende stråling er en av risikofaktorene som påvirker forekomsten av leukemi, men de sier samtidig at *årsakene* sannsynligvis er flere, at sammenhengene er sammensatte og uklare. I tillegg kommer at leukemi en av de mer sjeldne kreftvariantene; i Sverige i 1999 utgjorde de to hovedvariantene av leukemi til sammen 2,8% av alle diagnostiserte krefttilfeller (i overkant av 45 000) det året³⁸. Den vanligste formen for kreft i verden er lungekreft, tett fulgt av brystkreft; de viktigste risikofaktorene for kreft dreier seg om livsstil, og er knyttet til for eksempel tobakksrøyking, kosthold og mosjon. Arv er ikke en av de viktigste faktorene, slik mange tror, men det er snakk om at visse arveanlegg og gener gjør at noen familier har flere krefttilfeller enn andre; man *arver* ikke selve kreften i den forstand: “Cancer är alltså inte ärftlig i den bemärkelsen att enstaka arvsanlag i könscellerna överförs till nästa generation och orsakar cancer. Däremot kan man ha vissa arvsanlag som i

kombination med något annat (t ex en miljöfaktor som rökning) ökar eller minskar risken för att man ska drabbas av vissa cancersjukdomar (...)”³⁹.

Også sammenholdt med slik informasjon, kan man se nærmere på et annet avsnitt i stortingsmeldingen:

Små arvestoffsendringer kan gi opphav bl.a. til mutasjoner, og den muterte cellen kan gi opphav til f.eks. en kreftsvulst. Dersom den muterte cellen er en kjønnselle, kan den overføre uønskede egenskaper til et nytt individ. Man snakker da om genetisk skade (...) Etter Tsjernobylulykken, vil det i fremtiden komme slike senskader i eksponerte befolkningsgrupper. Et første tegn til slike skader kan man allerede se i form av en økning av skjoldbrusk-kjertelkreft hos barn i de høyest eksponerte områdene i Hviterussland og Ukraina (St.meld. nr.34:8).

Sitatet viser at fokus er på verst tenkelige-tilfelle, og det unnlates også i dette avsnittet å si noe om usikkerhet, om hvor komplekst området er, at det ikke finnes noen oversikt over årsakssammenhenger. Det slås uten videre fast at det er radioaktiv stråling som har gitt genetiske skader som så er blitt overført til neste generasjon som igjen har resultert i kreftsyke barn i Hviterussland og Ukraina. I ettertid har det da også vist seg at dette har vært omdiskutert: Zbigniew Jaworowski, lederen for FN-komiteen, UNSCEAR, som ble nedsatt for å utrede effektene av radioaktiv stråling etter Tsjernobylulykken, har uttalt at “knappt noen har dødd eller blitt født med misdannelser grunnet utslippene (...)” (Morgenbladet 01-07.10.2004). FN-komiteen framholder videre at siden det statistiske materialet fra disse landene er mangelfullt, er det ikke mulig å si om de 1800 tilfellene av bukspyttkjertelkreft som faktisk ble funnet skyldes utslippene eller andre forhold. Jaworowski mener myndighetene i Hviterussland og Ukraina i mange år har spilt et spill for å få mest mulig penger fra Vesten (ibid.). Det kunne kanskje også tenkes at forholdene (deler av) befolkningen har levd/lever under i et regime som Hviterussland, med mangelfullt kosthold, fattigdom og en generelt lav levestandard kan sees i sammenheng med kreft og sykdom. Kreftforskningen har i alle fall vist at årsakssammenhenger er nyanserte, sammensatte og mangedydige. Dette avspeiles i liten eller ingen grad i stortingsmeldingens ordliste, bortsett fra en svak hentydning gjennom forkortelsen “bl.a.”.

Likeså kan man i stortingsmeldingen slå opp på stråleskader, henholdsvis akutte og sene:

Stråleskader, akutte: Opptrer når levende vev utsettes for tilstrekkelig sterk ioniserende stråling. Derved skades cellene slik at de mister evnen til å dele seg. Skadene oppstår først i vev som deler seg hurtig, f.eks. i benmarg, tarmslimhinner og hårrøtter (St.mld.nr.34:68)

og

Stråleskader, sene: Stråling, også i små doser, kan medføre bl.a. kreft eller genetisk skade. Kreft oppstår oftest flere tiår etter bestrålingen (ibid.)

Også disse ordforklaringene kan oppleves som å beskrive verst mulige tilfeller, samt at de forenkler et komplisert og mangefasettert bilde. Selv-

sagt er det slik at forenkling ofte er en dyd av nødvendighet, og spesielt der plassen er liten og man må være poengtert, som i en ordliste. Sitatene viser allikevel at denne forenklingen er vridd i en bestemt retning, der fokus er på muligheten for det aller verste, mer enn sannsynligheten for det.

Andre oppslagsord vies derimot en mer grundig beskrivelse, i ordlisten forklares følgende om tre varianter av kjemiske våpen:

Nervegass: Kjemiske stoffer av typen organiske fosforforbindelser som har en giftvirkning på mennesker som følge av sin virkning på signaloverføringen i nervesystemet. Nervegasser er et hurtigvirkende og dødelig stridsmiddel (ibid.:65);

Sennepsgass: Sennepsgass er en tungtflyktig væske som hvis brukt som et kjemisk stridsmiddel forårsaker brannskadelignende sår og blemmer. Sennepsgass betegnes derfor som et hudpåvirkende stridsmiddel. Effekten merkes først etter flere timer og er derfor vanskelig å behandle dersom ikke rensiltak settes i verk umiddelbart. Sennepsgassdamp kan også gi store skader på lunger og øyne (ibid.:67)

og

Lewisit: Kjemisk stridsmiddel som gir tilsvarende skader som sennepsgass og som også betegnes som et hudpåvirkende stridsmiddel. Den viktigste forskjellen er at skaden merkes langt raskere, det vil si nesten umiddelbart (ibid.:65).

I meldingens innledning står det: “Virksomhet i forbindelse med produksjon, utprøving, lagring og destruksjon av atomvåpen og kjemiske våpen kan ha betydelige negative følger for miljøet. Det er dette aspektet ved disse våpnene som det redegjøres for i denne meldingen (...) Når det i denne meldingen skrives om kjemisk forurensing, menes det forurensing som følge av lagring, produksjon eller destruksjon av kjemiske våpen” (St.meld. nr. 34:7). Så lenge meldingen har såpass liten innholdsmessig fokus på kjemiske våpen, og i innledningen eksplisitt stadfester hva den er ute etter, framstår vedleggets inngående beskrivelser av helseskader som følge av denne typen våpen i et noe besynderlig lys.

Alt i alt mener jeg dette er språklige eksempler på katastrofediskursens generelt sterke tak i meldingen. Det kan være all mulig grunn til å rope ulv! (fordi det er en ulv der) og til å vekke en uvitende offentlighet (for kreft og våpen er skummelt idet de vitterlig dreper) – men som leser kan en jo lure på både hva som er motivasjonen og hva som er effektene av dette som kan minne om en skremselskampanje. Er det helt tilfeldig eller irrelevant og uvedkommende at det foreligger slike ordforklaringer som de nevnt ovenfor? Har de kun en rent informativ, opplysende karakter? Isolert sett kan det kanskje oppfattes slik, men vurdert i sammenheng med øvrige språklige trekk ved teksten, styrker ordlistene et katastrofeperspektiv.

Stortingsmeldingens innledning: Dannelsen av et fellesskap

Karakteristisk for et byråkratisk språk, er setninger som er skrevet i passiv form (Bregnballe, 1998:26). Passive verbformer innebærer at

agens, den som utfører verbalhandlingen, blir utydeliggjort eller er helt “borte”. Derfor kan man ofte finne passivformer i setninger der det er ukjent hvem som utførte handlingen, eller i setninger der dette ikke er vesentlig. En kan derimot også godt tenke seg dette språklige grepet som en subtil måte å tilsløre eller bortforklare ansvar. Dette poenget har for eksempel Norman Fairclough illustrert gjennom en lingvistisk analyse av et avisnotat som beskrev en voldsepisode mellom studenter og politi i Sør-Afrika; ved å se nærmere på flere grammatiske trekk ved teksten, deriblant verbalhandlinger i passiv form, kunne han påpeke hvordan teksten langt på vei unnskyldte og rettferdiggjorde politiets handlinger (1995:195-196). Slike analyser har en forbløffende virkning på leseren, og kan på sitt beste fungere som tankevekkende og oppklarende “aha-opplevelser”. Fairclough viste på denne måten hvordan diskurser (eller for den del: Holdninger/ oppfatninger/overtro) kan ligge “skjult” i en tekst, og slik nærmest være ukjente, selv for en våken leser. En type lesning av tekst som innebærer en grundig lingvistisk analyse vil løfte frem sider ved denne teksten som slett ikke er åpenbare, sider en kan tenke seg har både alvorlige så vel som mindre alvorlige implikasjoner – men dog implikasjoner. Dette dreier seg også om å identifisere “stemmer” (Fairclough kaller det “voice”; jeg oppfatter det sånn at “stemmer” til en viss grad kan sidestilles med “diskurser”, slik jeg har definert diskurs tidligere) i teksten; hvis man kan oppfatte et mangfold, eller i det minste mer enn én stemme, er dette gjerne et spørsmål om intertekstualitet også (Fairclough 1992, 1995), altså at teksten bærer med seg spor av tidligere tiders tekster.

Stortingsmelding nr. 34 har klare eksempler på den språkfunksjonen Halliday (se teoridel, avsnitt 2.2.1) kaller en mellompersonlig funksjon. I denne teksten trer stemmer, fortellerstemmer, helt konkret frem blant annet gjennom gjentatt bruk av personlig pronomen i første person flertall, som subjektsformen “vi” og objektsformen “oss”. *Hvem* vi er, er derimot ikke alltid like klart – og dette skifter da også gjennom tekstens gang, og det dreier seg enten om et “vi” som i myndighetene, eller et “vi” som i alle oss som bor i Norge eller en tvetydig sammenblanding av disse to. Anne Bregnballe (1998) deler i sin diskursanalyse av en tekst fra Miljøverndepartementet bruken av et “vi” i tre kategorier; jeg mener det samme kan gjøres i Stortingsmelding nr. 34:

1. Vi = staten, Utenriksdepartementet, Regjeringen (“myndighetene”)

Eksempler:

- “Vi er også blitt bedre kjent med deres interne problemer på ulike områder og søker etter beste evne å bidra til å løse dem.”

- “Her har vi å gjøre med både sivile og militære anlegg (...) vår kunnskap om disse anleggene er derfor ufullstendig (...) På grunnlag av de opplysningene vi sitter inne med, må det antas å være et problem for Nordflåten(...)”

2. Vi = alle som bor i Norge / et universelt vi

Eksempler:

-“Heldigvis er Barentshavet stadig ett av de havene i verden som er minst forurenset av radioaktivitet og vi ønsker at dette må fortsette”

-“I tillegg bør man være åpen for at forskning kan avdekke helseeffekter vi i dag ikke tror spiller noen vesentlig rolle”

3. Vi = ? / En uklar sammenblanding av 1) og 2).

Eksempler:

-“På mange måter er vi blitt delaktige i deres [den tidligere Sovjetunionen og de østeuropeiske statene] utvikling og deres anstrengelser etter stabile samfunnsforhold.”

-“Et annet forhold som spiller inn er at vi legger betydelig vekt på miljø og helse. Vi er derfor bekymret over ytre faktorer som kan forringe disse verdiene. Vi forvalter dessuten et særdeles sårbart miljø i våre nordlige områder (...) Ikke minst kan radioaktiv forurensing av våre havområder, eller rykter om slik forurensing, skape alvorlige avsetningsvansker for våre fiskeprodukter (...)”

-“De problemstillingene som er mest aktuelle for oss er de som er knyttet til reaktorer som befinner seg i vår nærhet (...)”

Ved å benytte en personlig fortellerstemme i en tekst oppnår avsenderen først og fremst en *nærhet* til leseren/mottakeren av teksten; denne knyttes til innholdet gjennom stadfestelsen av et fellesskap, et fellesskap uttrykt gjennom stadige gjentakelser av “vi”, “oss”, “vår”. “Vi” er et inkluderende pronomen, “(...) which implies a claim to speak for ordinary people” (Fairclough, 1992:94). Men når bruken av disse ordene veksler, og det tidvis er tvetydig *hvem* “vi” er viskes også grensene ut mellom stat/byråkrati og samfunnsborgere for øvrig, og teksten gir derved inntrykk av at det ikke er viktig heller hvem “vi” er. Alternativet ville være å bytte ut “vi” med det aktuelle substantiv: “Regjeringen”, “departementet”, “det norske folk”, “nordmenn” etc. Dette ville på sin side kunne føre til oppfatningen av at det eksisterer motsetninger mellom stat og samfunn (Bregnballe, 1998:27). Repetitiv bruk av et “vi” er derved tvert imot et samlende og styrkende trekk ved en tekst, et trekk som vil kunne ha som effekt at det aktuelle emne oppfattes å være mindre problematisk, mindre kontroversielt, mindre preget av usikkerhet eller uenighet. I tillegg kommer at et “vi” alltid vil ha sin motsetning i “de(t) andre”, på denne måten vil “vi” samtidig inneholde både forening og utelukkelse. I Stortingsmelding nr.34 kan “vi” slik samles i frykt mot “dem” (atomproblemene, russerne), og behovet for tiltak er rettferdiggjort og noe vi kan være enig om at behøves. Bruken av pronomenet “vi” dreier seg slik også om å skape allianser og gjensidige bånd; mer enn å *undertrykke* uenighet, er det snakk om et forsøk på å integrere dette elementet (Fairclough, 1992:94). Den personlige tonen i stortingsmeldingens innledning har om ikke usynliggjort, så i hvert fall bidratt til å tåkelegge uenigheten og usikkerheten som er knyttet til atomproblemene alvor og omfang.

“Vi”/“oss”/“vår(e)” forekommer hovedsakelig i de innledende betraktninger samt under avsnittet som dreier seg om bakgrunnen for det norske engasjementet; dette er kanskje ikke så rart – det er mer snakk om “subjektive” vurderinger, følelser og oppfatninger i denne delen av

redegjørelsen for atomproblematikken. I avsnittet som heter “Generelt om stråling og strålingsvirkninger” forekommer så å si ikke ovennevnte pronomener (“vår” 1 gang, “vi” 1 gang). Dette avsnittet er preget av mange passive verbformer. Passive verbformer er som allerede nevnt, svært vanlig i denne typen byråkratiske tekster. Passivformen indikerer at det ikke er noe aktivt handlende subjekt, at ting “bare skjer” (for eksempel: “brukes”, “bestråles”, “stoppes”, “blir tatt opp i”, “det antas”). Innen forskning og i beskrivelser av naturfenomener spesielt, er dette ikke uvanlig. Denne delen av meldingen har da også et tydeligere vitenskapelig preg enn de forutgående avsnitt. I de setninger hvor det derimot uttrykkes et personlig subjekt her, benyttes det ubestemte pronomenet “man” (9 ganger). “Man” vet man heller ikke helt hvem er, det er en uklar og hyppig brukt formulering; det peker ikke på den enkelte, lett gjenkjennelige, men peker til *oss alle*. Ved hjelp av et “man” kan vedtatte sannheter formidles eller objektiv virkelighet beskrives (i den grad en mener dét finnes). Ordet forekommer gjerne i sammenheng med passive verbformer, som jo også er vanlig når det ikke er kjent hvem det handlende subjektet er eller at dette oppfattes som unødvendig på en eller annen måte. Slik sett er det ikke uventet å se at “man” forekommer såpass hyppig i nettopp dette avsnittet, som er en vitenskapelig beskrivelse av problemområdet.

På et tidspunkt i en passasje som redegjør for et (mulig) tilfelle av store stråledoser, er det ikke snakk lenger om “oss” eller “man”, men om “pasienter”:

“I tilfelle store stråledoser, må det gjøres medisinske vurderinger, og mange av **pasientene** trenger før eller senere intensiv behandling”; “Ved radioaktiv forurensning av hud og klær vil derimot en hurtig førstehjelp ofte kunne ha avgjørende betydning for **pasienten** (...)” (s.9, min utheving). Det virker helt naturlig å benytte dette ordet siden det dreier seg om nettopp medisinske vurderinger, men det er samtidig en elegant, nesten umerkelig, måte å få frem hvor farlig strålingen er: Den som utsettes for noe slikt går fra å være et sterkt, handlende subjekt (et vi/oss eller et man) til å være et objekt (en pasient)⁴⁰ En kan kanskje tenke seg at ordet “pasient” er med på å skape en distanse, at det står i opposisjon til et “oss” – å bli pasient er noe som skjer de andre, og ikke meg og ikke deg. Vurderer en ordvalget på denne måten, vil det kunne være i tråd med en nøkternhetsdiskurs som nettopp fokuserer på en viss type distanse – på at alvorlig strålefare i Norge er usannsynlig, at den radioaktive forurensningen i stor grad er et lokalt, russisk problem, altså en “fjernhet” på flere plan.

Hvis en derimot ser på ordet “pasient” og dets mulige konnotasjoner samt alternative formuleringer av setningene, opplever jeg allikevel ikke ovennevnte tolkning som den mest plausible i denne sammenheng. Ordet pasient har, etter min oppfatning, utelukkende negative konnotasjoner: En pasient er (ofte) ute av stand til selv å kontrollere situasjonen han er i, pasienten er ufri og pleietrengende og en pasient er per definisjon en som er blitt institusjonalisert. Det finnes en viss bekymring blant folk flest (tror jeg) for nettopp å bli pasienter; ordvalget i teksten er, vurdert på denne måten, med på å nøre opp under en slik “allmenn” frykt. Setningene kunne alternativt vært formulert: “(...) mange av innbygg-

erne/de utsatte/bestrålte/berørte/skadelidte/etc. trenger før eller senere intensiv behandling” /“(...)hurtig førstehjelp [vil ofte kunne ha] avgjørende betydning for innbyggerne/de utsatte/bestrålte/berørte/skadelidte/etc.”

Igjen er det mulig å innvende at mange sikkert ikke ville synes at alternativene utgjør noen forskjell fra de opprinnelige setningene i betydning. I så tilfelle vil jeg enda en gang å minne om at dette er én detalj som inngår blant flere som en kan oppfatte å helle i samme retning – mot det verst tenkelige.

I forbindelse med dette sitatet er det også interessant å merke seg bruken av verbformer; det er her snakk om at “(...) pasientene **trenger** før eller senere intensiv behandling”, ikke at de “vil komme til å trenge” behandling. At verbet er satt i presens indikerer at dette skjer (nå), og ikke som i alternativet, kondisjonalisformen, at dette er noe betinget, tenkt, at det er hypotetisk, at dette *kan* komme til å skje i fremtiden.

Beskrivelsene av det verst tenkelige er svært intense og inngående, de har en stor detaljrikdom, og disse passasjene er lette å forstå for en alminnelig leser: De er formulert ved hjelp av ord og uttrykk som lar seg gripe ganske intuitivt og uten en forutgående fagkjennskap til kjemi, fysikk e.l. Beskrivelsene av det som skjer for eksempel i en atomreaktor eller beskrivelsen av ulike stråledoser, vil jeg på den annen side anta at for langt de fleste lesere blir uforståelig, i beste fall krevende avsnitt å skjønne innholdet av – mens altså de deler av teksten som tar for seg skadevirkninger og effekter som følge av radioaktiv stråling stikk motsatt er tydelige og lettfattelige. Disse avsnittene er preget av et mer alminnelig vokabular (i motsetning til spesifikke fagtermer), verbene står gjennomgående i presens,⁴¹ som jo indikerer at handlingen skjer *nå*, og til sammen gjør disse trekkene ved teksten det enklere å fatte budskapet: Fare, sykdom, elendighet, uoversiktighet, kaos.

Små ord, stor betydning: Modalitet⁴²

Det finnes en type små ord, adverb⁴³, som er hyppige og som det er lett å overse betydningen av. Her skal jeg se nærmere på bruken av noen av dem i stortingsmeldingen. Adverbene er henholdsvis konjunktive og modale. Førstnevnte er adverb som relaterer setningen til den forutgående teksten, mens modale adverb uttrykker avsenderens oppfatning/vurdering av utsagnets relevans (Halliday, 1985:49-52). Første eksempel fra meldingen:

Skader på miljøet forårsaket av store doser er derfor også usannsynlig. **Likevel** må vi være forberedt på at enkelte mennesker også i Norge kan bli utsatt for store doser (...) (s.10, min utheving).

Denne typen adverb er verd å være oppmerksom på fordi de signaliserer ambivalens, en uenighet. Som leser vil en kanskje også oppfatte det slik at dette lille ordet “likevel” der det står først i den påfølgende setningen (som også innleder det påfølgende avsnitt), ikke bare modererer det forutgående argumentet, men endatil nøytraliserer det. Argumentet er ikke lenger like viktig, om viktig i det hele tatt. I tillegg kommer at det ikke er noe i veien for at det kunne vært motsatt, i prinsippet kunne

hvilket som helst av argumentene (setningene) stått etter det aktuelle adverbet. Man kunne altså like gjerne sett det stå omtrent slik: “Vi må være forberedt på at enkelte mennesker også i Norge kan bli utsatt for store doser (...). **Likevel** er skader på miljøet forårsaket av store doser usannsynlig”. Nå er det altså ikke slik i teksten; det er oftest setningene en kan vurdere å illustrere en *nøkternhetsdiskurs* som blir tilbakevist med et “likevel” eller et “imidlertid”. Dette er formelle grep ved teksten som indikerer at katastrofetenkingen underbygges og forsterkes på bekostning av en nøkternhetsdiskurs.

Førstnevnte eksempel etterfølges av et annet interessant adverb:

Skader på miljøet forårsaket av store doser er derfor også usannsynlig (...) Likevel må vi være forberedt på at enkelte mennesker også i Norge kan bli utsatt for store doser særlig ved industriell og medisinsk strålebruk. Det er **faktisk** registrert et mindre antall slike ulykker (ibid., min utheving).

Ordet “faktisk” er avledet av “faktum”, og refererer til noe virkelig, reelt. Det har en verifiserende funksjon, det attesterer riktigheten av noe. Det er derved med på å understreke og styrke den setningen som innledes med “likevel” og som har som budskap at vi må være forberedt. “Faktisk” er betydningsfullt og uslåelig – det viser som sagt til virkeligheten, ikke til irrasjonelle følelser, oppfatninger eller til noe “kanskje, dersom at, hvis”. Ordet befester påstanden om at vi må være forberedt på at mennesker i Norge kan bli utsatt for store stråledoser, samtidig som det får leseren til nesten å glemme det som ble beskrevet som usannsynlig for to setninger siden.

“**Imidlertid**” er også et lite ord, som kan fortelle mye i denne sammenhengen. Ordet har en adversativ funksjon, det uttrykker et “men”. For leserne vil det kunne oppfattes som at “imidlertid” signaliserer et *brudd* med det innhold som kommer forut for det, og dermed at det er snakk om å tilbakevise noe. Ordet forekommer i dette avsnittet:

Det er lite sannsynlig at små stråledoser vil medføre vesentlige stråleskader, eventuelt bortsett fra i særlig sårbare økosystemer. Vår subarktiske økologi representerer i så henseende spesielle problemer. Det kan **imidlertid** forekomme ulykker som vil være svært alvorlige for primærnæringene ved at innholdet av radioaktivitet i matvarer vil kunne bli høyere enn det som tillates i menneskeføde (s.10).

Det hadde heller ikke ved dette eksempelet fra meldingen utgjort noen grammatisk forskjell om setningen alternativt var blitt formulert: “Det kan forekomme ulykker som vil være svært alvorlige for primærnæringene ved at innholdet av radioaktivitet i matvarer vil kunne bli høyere enn det som tillates i menneskeføde. Det er **imidlertid** lite sannsynlig at små stråledoser vil medføre vesentlige stråleskader (...)”. Det ville altså ikke utgjøre noen *grammatisk* forskjell om setningene var stilt sammen som i alternativet over; forskjellen består derimot i *vurderingen* av innholdet. Adverbene innleder de setningene som av avsenderen ilegges størst betydning: I disse tilfellene gjelder dette bemerkningen om fare for stråling og ulykker, heller enn bemerkningen om liten sannsynlighet for slike. Ved nærmere ettersyn viser det seg dermed at slike “småord” –

konjunktive eller modifierende adverb – godt kan fungere som en diskret måte å forlate ett argument til fordel for et annet.

På den andre siden indikerer ord som “likevel” og “imidlertid” at det har foregått en viss diskusjon hvor ulike standpunkter *er* blitt fremmet. Eller i alle fall at det kan se slik ut. Disse ordene kan derved fungere som markører for hvor i en tekst mulig ulike diskurser møtes. I Stortingsmeldingen etterfølger “likevel” og “imidlertid” utsagn/setninger som jeg mener er mer typiske for nøkternhetsdiskursen, og disse småordene innleder så passasjer som jeg oppfatter at er utsagn knyttet til en katastrofediskurs. Ulike diskurser trer tydelig frem i disse avsnittene, og den enes styrke fremmes gjennom plasseringen av argumentet (til slutt i argumentasjonsrekken, og derved som det “nye”) så vel som av disse småordenes funksjon som “brudd” eller “tilbakevisere”. Adverbene er på denne måten nærmest å regne for veipinner som markerer to ulike diskursers gang gjennom dokumentet: Den beroligende, mer nøkterne diskursen på den ene side, katastrofediskursen på den andre.

Gjentagelsens makt: Anaforer

En anafor er en språklig gjentakelse; nærmere bestemt innebærer anaforisk språkbruk at en rekke setninger etter hverandre innledes med samme ord eller samme ordkonstruksjon. Dette lingvistiske trekket er ikke ukjent i poesien, og anaforene fungerer manende, insisterende og intensiverende – de skaper bestemt “et driv framover”, en rytme i teksten. Noen ganger har de som funksjon å overbevise, andre ganger kan anaforen fungere som et språklig maktmiddel som nokså autoritært fastslår og repeterer en innsikt. Atter andre ganger dreier det seg kanskje bare om manglende språklig uttrykksevne og lite fantasifullt ordforråd. Dette språklige virkemiddelet er også ett eksempel på hvordan den ideasjonelle språkfunksjonen (jf. Halliday) trer frem; anaforen “spikrer” fast et virkelighetsbilde.

I stortingsmeldingens innledning finner en helt i starten av teksten anaforisk språkbruk av denne typen:

Det kan ikke skjules at forhold som er avdekket på enkelte områder i disse landene skaper uro og bekymring i vårt eget land (...1 setning imellom...) **Det er** uten videre klart at deres atomkraftverk ikke er bygget i samsvar med sikkerhetsnormer som gjelder i vestlige land. **Det er** også grunn til å stille spørsmål ved behandling og lagring av radioaktivt avfall og brukt høyaktivt uranbrensel. **Det er** kjent at slikt avfall er dumpet i havet og at lagringssituasjonen er utilfredsstillende (...2 setninger imellom...) **Dette er** både vanskelig og kostbart og kan medføre alvorlige konsekvenser for miljøet om det ikke gjøres på rett måte og med nødvendige forholdsregler (...1 setning imellom...) **Dette er** et spesielt problem for Russland, både når det gjelder Nordflåten og Stillehavsfåten. **Det er** tvilsomt om landet disponerer tilstrekkelig kapasitet til å ta hånd om disse fartøyene etterhvert som de blir modne for utrangering (...8 setninger...) **Det er** langt fra sikkert at forebyggende arbeid for å hindre radioaktiv forurensing står øverst på listen (alle eksempler s.6, mine uthevinger).

Eksempelene er hentet fra en del av teksten der det redegjøres for området, problematikken, historien, fra innledningen til innledningen nærmest. Redegjørelsen oppleves gjennom anaforen som fast og bestemt, insisterende på at “sånn er det”. Gjentakelsene av “det(te) er” gir uttrykk for autoritet og stødighet. En anafor som nettopp denne fastslår setningenes betydning og etterlater lite rom for tvil eller usikkerhet. Gjennom gjentakelsene fremstår innholdet i setningene som noe kjent og allment akseptert, innholdet får rett og slett en viss tyngde. Dette inntrykket forsterkes i tillegg av bruken av adverbialer som “uten videre klart”, som har en kategorisk og uimotsigelig funksjon, og “langt fra sikkert”, som har en lignende funksjon som førstnevnte, men som vel er mindre påståelig.

Tilgjengelighet og relevans

1) Tilgjengelighet:

Som jeg allerede har vært inne på, framstår teksten på samme tid både som tilgjengelig og utilgjengelig for leseren. Den er tilgjengelig i partier som fører et mer hverdagslig og alminnelig språk, for eksempel i passasjen der bakgrunnen for norsk engasjement utdypes eller i avsnitt som beskriver skadevirkninger av radioaktivitet. Sistnevnte tekstbrokker er gjerne innledet med kortere eller lengre vitenskapelige utgreiinger som er uttrykt ved hjelp av fagtermer mange lesere antageligvis ikke forstår. Noen setninger som eksempel på sistnevnte:

Radioaktivitetsmengde (aktivitet) angis i antall kjerneomdanninger pr. tidsenhet. En aktivitet på 1 kjerneomdanning pr. sekund kalles 1 becquerel (Bq). Høyenergetisk fotonstråling trenger lett gjennom biologisk materiale, mens partikler vanligvis stoppes lettere (...). Stråledoseenheten heter gray (Gy). I strålevernssammenheng brukes oftest milligray (mGy) eller mikrogray (myGy). Ettersom biologisk effekt varierer fra stråletype til stråletype, brukes ofte den såkalte ekvivalente dose. Denne størrelsen tar hensyn til at de ulike stråletypene har ulik biologisk virkning. Ekvivalent dose angis i sievert (Sv). For de vanligste stråletypene (røntgen-, gamma- og betastråling blir $1 \text{ Gy} = 1 \text{ Sv}$. (s.8)

Så noen eksempler på hvordan de mulige effektene av stråling beskrives, effekter på menneskets helse, og dets sosiale miljø:

Stråling kan medføre akutte skader ved at arvestoffet skades og at cellene mister delingsevnen, slik at organene etterhvert får for få celler. De oppstår tidligst i vev som deler seg hurtig, for eksempel benmarg, tarmslimhinner og hårrøtter. Symptomer kan bl.a. være blødninger og infeksjoner, diare, væsketap og håravfall (...). I strålevernssammenheng er man mest opptatt med risikoen for kreft og genetisk skade. Andre viktige, men mindre studerte helseeffekter er risiko for medfødte misdannelser, herunder mulige intelligensdefekter, og skader på immunapparatet og/eller hormonsystemet. I tillegg bør man være åpne for at videre forskning kan avdekke helseeffekter vi i dag ikke tror spiller noen vesentlig rolle. I et bredt helseperspektiv er det også klart at psykososiale forhold vil kunne medføre helseskader. Evakuering av befolkningsgrupper, restriksjoner på yrkesutøvelse eller endringer i oppvekstmiljø vil kunne være viktige helsemessige faktorer”/[radioaktiv forurensning] kan i neste omgang føre til økt arbeidsledighet, sosiale problemer og større utflytting fra distrikter som er avhengige av fiske

og fangst”/“På selve ulykkesstedet kan mennesker og andre levende vesener være akutt truet, dels av sterk stråling, men også av en kombinasjon med brann, eksplosjoner, kjemiske forgiftninger o.l. (s.6-9)

En kan lure på hvilken virkning det har på leseren at han forstår og får et forholdsvis klart bilde av skader og effekter, men ikke får samme innblikk i bakgrunnen for disse. Sånn og sånn stor stråledose til så og så mange er ikke like lett å gripe, men at *mange* vil få kreft, det skjønner vi (eksempel: “Det antas at 1 mSv til tusen mennesker gir risiko for det samme antall krefttilfeller som 1mSv til 1 million mennesker; i begge tilfeller er det en kollektivdose på 1 mannSv”). Valget av ordforråd og formuleringer kan føre til at skrekken lettere når frem til leseren, heller enn usikkerhet, lave sannsynligheter eller nyanseringer. Deler av teksten krever egentlig at leseren er teoretisk skolert eller har forholdsvis god kjennskap til spørsmål om radioaktivitet, forurensing og mulige stråleskader. Ellers er det som jeg allerede har vært inne på, blitt knyttet en nærhet mellom avsender og leser gjennom gjentatt bruk av personlige pronomen og eiendomspronomen i første person flertall, “vi”, “oss”, “vårt” m.fl. Den personlige tonen gjør på sin side teksten mer tilgjengelig og lettere å “omfavne” for leseren.

2) Relevans:

Teksten gjøres relevant for leseren ved å peke generelt på alvoret knyttet til spørsmålet om atomulykker og radioaktivitet, og at Norge spesielt, er direkte truet av atomproblemene på Kolahalvøya, når det gjelder helse såvel som når det gjelder økonomi og sosiale forhold, se for eksempel:

[våre nordlige områder] er av vesentlig betydning for reindrift og annen næringsvirksomhet. Ikke minst kan radioaktiv forurensing av våre havområder, eller rykter om slik forurensing, skape alvorlige avsetningsvansker for våre fiskeprodukter. Dette kan i neste omgang føre til økt arbeidsledighet, sosiale problemer og større utflytting fra distrikter som er avhengige av fiske og fangst (s.6)

Bruken av “vi” er selvsagt et moment også i forbindelse med relevans; gjennom dette er det blitt etablert at disse problemene er relevante for alle nordmenn, leseren er blitt innskrevet i et truet “oss” utsatt for overhengende fare. Vi er redde og vi er knyttet til hverandre gjennom frykten; det hersker ikke så mye tvil om at det er nødvendig med tiltak, dét er noe vi nokså lett kan enes om.

5.2.2 En oppsummering av språklige virkemidler i stortingsmeldingen

Det er definitivt en nøkternhetsdiskurs til stede i stortingsmeldingen, men en rekke formelle/lingvistiske trekk ved teksten som sådan fremmer katastrofediskursen på førstnevntes bekostning. Det erkjennes at det finnes en nøkternhetsdiskurs, og sånn sett er den ikke usynliggjort, men den er henvist til en passiv, mindre betydningsfull rolle på sidelinjen. Når formelle, lingvistiske trekk ved teksten (innledningen til Stortingsmelding nr. 34 1993-94, samt forside og ordlistevedlegg) analyseres og vurderes som gjort her, framstår nøkternhetsdiskursen når alt kommer til alt som mindre viktig.

Dette har skjedd på følgende måter:

- Teksten har skapt et sterkt “vi” og en personlig tone; et vi som er truet av en ytre fare vi må ta de nødvendige tiltak og forbehold for å unngå, det er dannet et skjebnefellesskap som det er vanskelig for leseren å ta noen avstand fra.
- Det finnes grammatiske trekk ved teksten som gjennomgående favoriserer katastrofetenkingen:
 - Bruk av bestemte typer adverb, hovedsakelig benyttet i én bestemt retning
 - Bruken av vi/man;
 - Anaforiske trekk
- Stortingsmeldingen er på forsiden illustrert med et bilde som leder tanken hen til dommedagsprofetier; bildet er malt av en 13-åring, motivet er et brennende atomkraftverk.
- Ordforklaringene i vedlegget har inngående beskrivelser av sykdom og død i forbindelse med kjemiske våpen, selv om dette er en høyst marginal del av meldingen som sådan. Forklaringene framstår dels som unødvendige (jf. virkningen av kjemiske våpen), dels som svært forenklete, og da forenklete i én bestemt retning (jf. forklaringer av leukemi og strålingsskader).
- Teksten har inngående, detaljerte beskrivelser av *konsekvenser* av stråling og radioaktiv forurensing gitt verst tenkelige tilfelle. Dette er beskrivelser der det i stor grad er benyttet et dagligdags ordforråd/språk, mens mer praktiske utgreiinger om hva disse fenomenene (radioaktivitet, stråling, atomkraft) *er*, er forklart med fagterminologi, som kan fremstå som uforståelig for den alminnelige leser. Nyansering av kompliserte spørsmål som det er knyttet usikkerhet til eller uenighet om, er utelatt.

Alt i alt er dette trekk ved teksten som jeg mener har underbygget katastrofediskursens posisjon, og som indikerer denne diskursens relative styrke sett i forhold til den mer nøkterne, moderate diskursen. Analysen av teksten har dermed påvist en diskursiv dominans, og illustrert hvordan en slik kan opprettholdes ved hjelp av ulike grammatiske og språklige virkemidler.

6. Konklusjon og avsluttende bemerkninger

6.1 Hva jeg forventet å finne

Jeg hadde en forventning om at jeg, ved å analysere sentrale tekster fra henholdsvis Bellona og Statens strålevern, skulle finne at to forholdsvis tydelige og markant ulike diskurser utkrystalliserte seg. Jeg hadde en formening om at den ene, Bellonadiskursen, var en såkalt katastrofediskurs (jf. for eksempel Hønneland 2003) og at den andre, Stråleverndiskursen, var en nøkternhetsdiskurs, og at begge diskurser skulle være preget av bestemte typer ord. Disse ordene hadde jeg gruppert i lister og begrunnet ved hjelp av diverse teoretiske bidrag. Antagelsen var videre at Bellonas diskurs skulle være følelsesladet, krisemaksimerende, mer

blomstrende i ord- og adjektivvalg (f.eks. “katastrofe”, “trussel”, “farlig”, osv.), samt fokusert på Norge og faren vårt eget land og nærmiljø står overfor. Strålevernets diskurs ble på sin side antatt å være mer nøktern, moderat og forsiktig i språkbruken, med en fokus på sannsynlighet, usikkerhet, vitenskapelighet, og med et beroligelses skjær over ord- og uttryksmåter.

Videre forventet jeg at begge disse diskursene ville vise seg i det offisielle dokumentet, Stortingsmelding nr.34 1993-94; dette på grunn av disse aktørenes antatt sentrale posisjon på dette politikkområdet. Jeg hadde også en formening om en såkalt diskursiv kamp (siden dette er en naturlig del av politikken), og at denne skulle ha en forholdsvis klar “vinner”.

6.2 Hva jeg fant

Bellonas rapport er *ikke* preget av en katastrofediskurs slik jeg har beskrevet og begrunnet at en slik kan se ut. Tvert imot er rapporten preget av å være et grundig gjennomarbeidet, vitenskapelig dokument, ført i pennen med et forholdsvis (verdi-) nøytralt og saklig språk, det hele vel dokumentert og med en variert kildebruk (jf. kildehenvisningene til slutt). Ingen av de ordene jeg forventet å finne ved hjelp av ordtellingen, var typiske for Bellona. Diskursen ser ut til å ha vært bundet av de genrekrav som denne formen (forskningsrapport) for kommunikasjon krever.

Det har vist seg at Statens strålevern ikke var vesentlig opptatt av atomproblematikken på Kolahalvøya før etter 1995. Det finnes et lite informasjonsblad, StrålevernHefte 1:1993, myntet på befolkningen i Nord-Norge, med det formål å skulle informere om muligheten for atomulykker a la Tsjernobyl. Overraskende for meg, er denne teksten ganske preget av ord og uttrykk som jeg har karakterisert som kjennetegn ved en katastrofediskurs, og mindre preget av en nøkternhetsdiskurs, slik jeg har beskrevet en sånn. Også denne teksten vil nok i en viss grad være bundet opp av genrekrav; teksten er et informasjonsskriv som både skal berolige og vekke oppmerksomhet. Dette kan forklare en diskursiv tvetydighet.

I stortingsmeldingen finner jeg som antatt, at to diskurser kjemper om plassen, at det til en viss grad gis rom for begge, men at ulike grammatiske/lingvistiske/ formelle trekk ved teksten og ved dokumentet som sådan (jf. forside, ordlister) om ikke favoriserer, så i det minste *fremmer*, den ene diskursen på bekostning av den andre. Nøkternhets- og katastrofediskursen inngår i en diskursiv kamp der sistnevnte tydelig har et “overtak”.

Denne rapporten har kanskje i første rekke vært en utprøving og vurdering av diskursanalytisk teori og metode. Jeg har fått erfare viktigheten av å sette sammen ulike tilfang og teknikker. En ordtelling alene viste seg ikke å belyse diskursene godt nok, og det ble nødvendig å trekke inn annen teori eller se på andre aspekter, som for eksempel en historisk kontekst. For stortingsmeldingens del viste det seg svært fruktbart å gjøre en inngående og tekstnær analyse. At jeg ikke kunne fokusere på ordtellingene alene, skyldtes nok i hovedsak at jeg hadde valgt så vidt ulike tekster hva gjelder genre, og at tekster i større eller mindre grad alltid er

bundet av genrekrav. Dermed ble det nødvendig å søke etter diskursene på ulike steder; diskursene har nok vært de samme, men mer eller mindre gjenkjennelige og tydelige, avhengig av nettopp medium og genre.

Skulle studien ha vært utført annerledes, er det i første rekke verdt å nevne at en analyse av et større antall tekster, og kanskje også gjort like tekstnært som med stortingsmeldingen, hadde vært fruktbart. Dette ville dog koste både plass og tid som denne rapporten ikke har. Alternativt kunne en lese flere tekster dersom en gjorde som John S. Dryzek (1997), og vurderte dem på mer av et diskursanalytisk "makronivå". De siste årene er det da også kommet til en rekke tekster som omhandler nordområdene og den norske atompolitikken, tekster det ville være interessant å analysere i en diskursanalytisk ramme. Dette dreier seg både om handlingsplaner og den seneste stortingsmelding for nordområdene, Stortingsmelding nr. 30 (2004-2005) "Muligheter og utfordringer i nord". Det kan også tenkes at det kunne vært brukt andre diskursanalytiske teknikker enn de jeg valgte, og ganske sikkert at andre grammatiske kategorier kunne blitt sett på i analysen. Hadde fokus for eksempel utelukkende vært på avistekster, ville en metaforanalyse kunne ha noe for seg. Journalister har et forholdsvis stort språklig alburom, som ofte innebærer en rik og interessant bruk av blant annet metaforer. En inngående studie av russisk diskurs (jf. Hønneland 2003) i forbindelse med atomforurensningen på Kola hadde utvilsomt også vært av interesse, dersom en har språkkunnskapene og tilgang til kildene. Videre er det klart at en mer tradisjonell statsvitenskapelig studie ville kunnet fokusere på aktørenes mulige intensjoner og strategier: Hvor bevisste er Bellona, Statens strålevern og UD når de formulerer sine rapporter, kommuniserer gjennom mediene eller skriver sine utredninger? Bruker de språket taktisk for å få penger og oppmerksomhet, for å underbygge og opprettholde et videre engasjement? Slike spørsmål kunne man stille seg og forsøke å besvare i andre analyser av dette materialet. Intervjuer av aktørene ville i så fall være en nødvendighet.

6.3 Katastrofediskursens mulige virkninger

En kan tenke seg at det har hatt visse følger at én diskurs dominerer et politikkområde, og videre at det har vært ytterligere forsterkende at denne diskursen nettopp har vært en *katastrofediskurs*. Jeg tenker nærmere bestemt på at Stortingsmelding nr. 34 (1993-1994) har "avstedkommet" stadig nye tekster, deriblant to handlingsplaner for atomsikkerhet. Under disse planene har Norge brukt mer enn én milliard kroner på ulike atomprosjekter på Kolahalvøya. Muligheten for en kommende katastrofe har etter alt å dømme presset gjennom en (tvingende) nødvendighet av å handle, og av å handle fort. Katastrofediskursen er tilsynelatende *svært* handlingsmobiliserende. Den gjør det essensielt å ivareta et bilde av at myndighetene har kontroll, at det finnes politisk evne, vilje og handlekraft. Katastrofediskursen vil raskt kunne vekke et allment ønske om å bli beskyttet, og også et ønske om å vise befolkningen at man (myndighetene) gjør nettopp dét, forsøker å beskytte dem. Gitt en situasjon som er dramatisk og presserende, en mulig katastrofe, så vil det kanskje også være større gevinst å hente for myndighetene dersom de viser at en ytterst vanskelig situasjon håndteres med beslutsomhet, og alle de midler som behøves. Et slikt behov for å vise politisk handlekraft under et begrenset,

kanskje ukjent, tidsperspektiv, betyr sannsynligvis også at det har vært lite rom for det deliberative demokratiet på dette politikkområdet. Katastrofediskursen kan på denne måten innsnevre rommet for debatt – med hensyn til tiden debatt tar og med hensyn til hva som lar seg ytre; det er vanskelig å argumentere mot oppfatningen av at noe er katastrofalt, og frykt kan være vanskelig å tilbakevise idet den først har satt seg. Videre kan det tenkes at type og antall aktører i denne debatten også er blitt snevret betraktelig inn. I motsetning til hva som har vært trenden på mange andre arenaer i samfunnslivet, ser det ut til at *ekspertenes* synspunkter er blitt mindre lyttet til, og delvis satt på sidelinjen, i spørsmål omkring atomforurensingen på Kolahalvøya og Norges rolle i denne forbindelse. De aktørene som har visst å kommunisere problematikken på en bestemt måte gjennom mediene, bærer av en mer “uformell” katastrofediskurs, kan synes å være dem som virkelig har nådd igjennom til norske myndigheter. Dette er til en viss grad Bellona, men først og fremst er det avisene (journalistene) selv, og deres formidling av problemområdet som er utpreget “katastrofal” og unyansert. Det er selvsagt også mulig å vurdere dette i lys av den bekymring som finnes for nettopp en *teknokratisk* innsnevring av demokratisk debatt og beslutningstagen. Noen vil kunne oppfatte det som positivt og betryggende at ekspertene ikke nødvendigvis alltid har eksklusiv tilgang til, eller siste ordet overfor besluttede myndigheter. Denne analysen har i så måte vært med på å illustrere at det nok finnes et spillerom for både mediene og for en ideell organisasjon som Bellona hva gjelder utformingen av norsk atompolitikk på Kolahalvøya.

På den annen side er kanskje også Aaron Wildavsky (1995:375) inne på noe vesentlig idet han sier at: “If government officials seem to overreact and overregulate, it is in part because they must respond to a citizenry that gets its scientific knowledge of harm largely through newspapers, newsmagazines, and television”. Noen ganger kan det altså forholde seg slik at myndighetene ser seg *nødt til* å handle på bekostning av avvikende interesser og meninger, deriblant ekspertenes, og til fordel for det som synes å være “folkemeningen”, eller det som gjennom mediene kan bli en slik. Vitenskap, forskningsresultater og spørsmål om risiko presenteres og videreformidles av journalister og medier som er preget av sensasjonsiver, liten spalteplass og store overskrifter. Wildavsky mener åpenbart det er vesentlige mangler ved medienes framstillinger, at forskningsresultater ofte vris eller tolkes i en bestemt retning, og at det er denne vinklingen myndighetene blir tvunget til å forholde seg til. Dersom dette er tilfelle kan debatten oppfattes som kneblet eller avgjort i utgangspunktet.

Uansett kan det nok være fruktbart å ha i minne det sosiologen W.I. Thomas (sitert i Østerberg, 1978:152) erkjente idet han uttrykte at: “Hvis folk definerer situasjoner som virkelige, så er de virkelige i sine konsekvenser.”

Noter

¹ På et seminar ledet av Oslo arbeiderparti og holdt på Stortinget tirsdag 11.mai 2004, uttrykte AP-politiker og leder av Stortingets forsvarskomite, Marit Nybakk, sterk bekymring og uro for fyrlyktene langs kysten av Kolahalvøya: "Vi er ikke i stand til å fatte de veldige miljøtruslene, *hvor* mange dirty bombs som kan utvikles."

² Bellona-leder Frederic Hauge hevdet i sitt innlegg på nevnte stortingsseminar, at det har vært gjentatte tyverier av slike fyrlykter, og at dette kan dokumenteres. (Alle notater og sitater fra seminaret er mine egne.)

³ www.bellona.no/imaker?id=18060&sub=0

⁴ Gitt at de ovenfor nevnte sitater får lov til å representere en slik offentlighet.

⁵ En utførlig diskusjon omkring begrepet "diskurs" er en vesentlig del av det påfølgende teorikapittelet, og behandles derfor ikke nærmere her.

⁶ Aktuelle analyseobjekter vil kunne variere med hvilken definisjon av begrepet "diskurs" som legges til grunn i en gitt analyse. Det opereres med både smale og vide definisjoner, og også dette vil bli tatt opp i kapittel to.

⁷ Nordvest-Russland som bestående av Murmansk fylke (Kolahalvøya pluss en mindre del av fastlandet), Arkhangelsk fylke, samt områdene Karelen, Nenets og Komi.

⁸ Enkelte deler av dette kapittelet ble levert som teorikapittel i min kursoppgave i STV 4104 "Tekstanalyse", levert våren 2004 ved Universitetet i Oslo.

⁹ Komiker, skribent og andregenerasjons-innvandrer Shabana Rehman deltok 27.04.2004 i en paneldebatt på et utested i Oslo, da hun på et tidspunkt løftet kjent islamist og imam Mullah Krekar opp i været. Rehmann uttalte i ettertid: "Hva er galt med å løfte en mulla, fordomsfritt og i gledesrus? En leken test som fikk selv Krekar til å glemme sin patriarkrolle i noen tiendedels sekunder?" (A-tekst: Dagbladet, 29.05.04). Hendelsen er blitt gjort til gjenstand for en feministisk diskursanalyse, se <http://kilden.forskningsradet.no/tidsskriftet/fulltekst/ytrhus.htm>

¹⁰ Ordet "ideational" finnes ikke i engelsk-norske ordbøker, ei heller er "ideasjonell" et ord man kan finne i norske ordbøker. Termen benyttes allikevel direkte oversatt fra engelsk for eksempel i Berge, Coppock, Maagerø (1999:38), og jeg har valgt å følge dette eksempelet i mangel av et annet egnet, godt norsk uttrykk.

¹¹ Dette gjelder for eksempel blant hjelpepleiere og vernepleiere som arbeider med psykisk utviklingshemmede, og blant pleiere i hjemmetjenesten.

¹² På engelsk: "What's the problem represented to be? – approach" (Bacchi, 2001:1)

¹³ Jf. for eksempel abort som kriminalisert og da definert som "problem" først på slutten av 1800-tallet, bl.a. i forbindelse med nedgang i befolkningsveksten blant de øvre sjikt i samfunnet (Bacchi, 2001:149-151).

¹⁴ Foucault beskrev subjektet som nærmest passivt og hjelpeløst i diskursen; senere diskursanalytikere har vært mer åpne for at aktørene selv ikke bare påvirkes av, men også selv påvirker diskursen. Sistnevnte kan selvsagt godt knyttes til intensjon, interesser, strategi etc., men ikke alle synes dette er et nødvendig eller interessant aspekt ved enhver diskursanalyse.

¹⁵ Det finnes selvsagt flere forsøk på slike, og noen er bedre enn andre, se for eksempel Gee (2003); Jørgensen og Phillips (1999); Neumann (2001); Phillips og Hardy (2002). Det er allikevel mitt inntrykk at man i arbeidet med den enkelte

diskursanalyse selv må tilpasse “en egen analysestrategi”, jf. Åkerstrøm Andersen (1999).

¹⁶ Den første handlingsplan til oppfølging av Stortingsmelding nummer 34 (1993-1994) kom i 1995, denne ble så revidert i 1997, mens den foreløpig siste er fra vinteren 2005.

¹⁷ Som for eksempel NoU 2003:32 “Mot nord!” og Stortingsmelding nummer 30 (2004-2005) “Muligheter og utfordringer i nord”.

¹⁸ Se for eksempel Gill, R (1993a): Justifying injustice: Broadcasters account of inequality in radio, sitert i Phillips og Hardy, 2002:37, som er en diskursanalyse foretatt ved bruk av både innholdsanalyse og lingvistisk analyse.

¹⁹ Prosessen fram mot “hurtig og enkelt” har derimot vært langt mer tidkrevende enn først antatt. Når en studerer dokumenter som er såpass tilårskomne (som fra 1993-1994) er det ingen selvfølge å finne noen elektronisk versjon av dem, og dette innebærer at en er nødt til å kopiere opp dokumentene side for side, for senere å scanne dem inn på datamaskinen. For mitt vedkommende gjelder dette da stortingsmeldingen. Scanning medfører vanligvis en del feil i den optiske lesingen av et dokument, så også i dette tilfellet. Problemet ble bøtet på ved hjelp av programvare, såvel som niddig oppmerksomhet, og bør ikke ha ført til for mange unødvendige feil.

²⁰ RRP står for “Radiation risk project”, og var en tverrfaglig studie utført av Universitetet i Oslo og Statens strålevern (Hansen og Tønnessen, 1998:111).

²¹ Tønnessen tar selv avstand fra begrepet “radiofobi” idet han skriver: “(...) it is important on professional ethical grounds to make it clear to the radiation protection research community that strong concerns and preoccupations with nuclear threat issues among populations should not be labelled or diagnosed” (Tønnessen, 2002:115).

²² Dette er en sannhet med modifikasjoner; fagmiljøer kjente til flere av de “nye” problemstillingene, og hevdet at Bellona bedrev “ei storming av opne dører” (Kronikk av professor emeritus Tormod Riste, A-tekst: Aftenposten 16.01.94).

²³ Den euro-arktiske Barentsregionen er et politisk samarbeidsregime mellom Norge, Russland, Sverige og Finland med et overordnet mål om å bidra til generell stabilitet i det nordlige Europa; stabilitet gjennom fokus på en felles regional *identitet* så vel som på mer funksjonelle aspekter: miljø, næringsliv og infrastruktur (Hønneland 2005).

²⁴ Avisen Nordlys skriver for eksempel: “Har vi en beredskap som er innrettet på det strålefarlige russiske naboskap av kjernefysiske reaktorer og atomvåpen? (...) Behov for en nasjonal beredskap er blitt en nødvendighet” (A-tekst: Nordlys, 19.06.92) og et knapt år senere: “Ulykka med “Komsomolets” holder debatten om atomdumping i nordområdene gloheit, og tvinger de ansvarlige myndigheter inn på banen” (ibid. 03.02.93); “Beredskapen mot atomulykker er for dårlig (...) Her må regjeringen øyeblikkelig gripe inn og sørge for systemer som virker dersom det verste skulle skje” (ibid. 17.03.93).

²⁵ Det hyppigst forekommende ordet i rapporten, “de”, har jeg utelatt siden det stort sett benyttes som påpekende pronomen (som f.eks. i “de russiske atomisbryterne”), og ikke har noen “egenverdi” i denne sammenhengen; likeså har jeg ikke referert til ordet “oktober”, som er det tiende mest brukte, da heller ikke dette har noe vesentlig meningsinnhold.

²⁶ “Denotativ” = grunn-, primær- (-betydning); “konnotativ” = som viser sidebetydning (Bokmålsordboka).

²⁷ Jf. sitater fra for eksempel professor Per Hoff ved Universitetet i Oslo, se blant annet i avsnitt 1.2.

²⁸ Jeg har da trunkert søkene slik: *isbryter* og brenselement*. Ordforekomstene vil dermed inkludere bestemt og ubestemt form entall og flertall, genitiv-former, samt sammensatte ord der søkeordet er første eller andre ledd, som for eksempel i “atomisbryterdriften” og “isbryterkapasitet”.

²⁹ Ord som kan indikere dette har jeg ikke inkludert i ordlisten lenger opp; dette skyldes først og fremst plasshensyn.

³⁰ For eksempel sa Bellonas leder i et portrettintervju: “Dessverre er hele det økologiske systemet i ubalanse i Barentshavet (...) hvis det ikke blir gjort noe, vil havet dø ut” (A-tekst: Nordlys, 11.06.88) eller “Hauge [Bellonas leder] ser Russland som et større miljøproblem i global sammenheng enn ødeleggelsen av regnskogen i Amazonas” (A-tekst: Aftenposten, 23.03.94). Andre eksempler: “Ulykkene er ikke katastrofer, men de er en oppstilling av branner og andre uhell som kunne blitt katastrofer” (Thomas Nilsen i Bellona om hemmelige nestenulykker med russiske atomubåter, A-tekst: Nordlys, 15.03.93) eller “Et utslipp her, ett der, en lekkasje her og en havarert ubåt et annet sted (...) Som en Tsjernobyl-ulykke i sakte film” (Bellonas Nils Bøhmer sitert fra A-tekst: Aftenposten, 17.02.04).

³¹ Se avsnitt 4.3.5 lenger ned for eksempler.

³² Se for øvrig mer fyllestgjørende om dette språklige virkemidlet s.42-44.

³³ Statens institutt for strålehygiene ble opprettet i 1964, mens Statens atomtilsyn ble opprettet under Industridepartementet i 1973. I 1993 ble disse to, i tillegg til Aksjonsutvalg ved atomulykker, nedlagt for så å gjenoppstå som et samlet Statens strålevern. Strålevernet er i dag underlagt Helse- og omsorgsdepartementet, men bistår alle departementer i spørsmål som angår stråling (www.nrpa.no/Internet/).

³⁴ Dette har jeg også fått bekreftet gjennom en direkte henvendelse til Statens strålevern: “Det ser ut til å stemme at vi ikke har utgitt rapporter om atomproblemene på Kolahalvøya før 1995. Årsaken er muligens at dette lå utenfor vårt ansvarsområde” (personlig kontakt per mail 08.06.05)

³⁵ Disse undersøkelsene hadde riktignok pågått gjennom en årrekke, fra 1965 av og årlig frem til Tsjernobylulykken. Det kan godt tenkes at disse rapportene inneholder betraktninger omkring atomspørsmål (i nordområdene), men utfra publikasjonslisten og titlene på disse rapportene, kommer dette i så fall ikke tydelig frem. Jeg har derfor antatt at atomproblematikk ikke kan ha vært noe hovedfokus.

³⁶ Statens strålevern har ulike typer publikasjoner, som varierer i omfang og dybde; blant dem er StrålevernRapporter, StrålevernHefter, StrålevernNytt og StrålevernInfo (www.nrpa.no/Internet/).

³⁷ Det finnes flere atomkraftverk i Norges umiddelbare nærområder, for eksempel ved Sellafield i England, samt i Sverige, i Baltikum og ved St.Petersburg, for å nevne noen.

³⁸ “Cancer i siffror 2001” sitert fra www.cancerfonden.se

³⁹ *ibid.*

⁴⁰ Jeg tenker ikke subjekt/objekt som grammatiske kategorier her, men mer som alminnelige oppfatninger av hvilken type individ et menneske kan oppfattes å være.

⁴¹ Å skrive en fortelling i presens er for øvrig et velkjent litterært virkemiddel: det hensetter leseren nettopp midt i begivenhetenes gang, han blir nærmest selv deltagende i fortellingen.

⁴² “Modalitet refererer til talerens egne, eller andres, vurdering av setningsinnholdets sannsynlighets- og nødvendighetsgrad” (Vigeland, 2004:15).

⁴³ “Adverb – ordklasse som angir nektelse, tid, sted, måte, årsak eller annen omstendighet” (Vinje, 1999:265).

Litteraturliste

- Aftenposten (1989): 'Sovjet mistet 42 mann i ubåtforliset'. 10. april. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Bacchi, Carol Lee (2001): *Women, Policy and Politics*. London/Thousand Oaks/New Delhi: SAGE Publications.
- Barlow, Michael (1997): *Concordancing with MonoConc Pro 2.0*. Houston: Athelstan.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Bellona (1994): *Kilder til radioaktiv forurensing i Murmansk og Arkhangelsk fylker*. Rapport 1:1994. Tilgjengelig fra: www.bellona.no/no/internasjonalt/russland/report_1-1994/index.html
- Berge, Coppock, Maagerø (red.) (1999): *Å skape mening med språk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning og Cappelen Akademisk Forlag as.
- Bergström, Göran og Boréus, Kristina (2000): *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.
- Boye, Nils Chr. (1997): *Sentrale miljøemner*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Bregnballe, Anne (1998): *En snegle i sitt norske hus*. Forskningsrapport nr.35. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer.
- Cancer i siffror 2001 (2005, februar, 23) [online]. – URL: www.cancerfonden.se
- Carelius, Aud (2005, juni 8). Spm. angående publikasjoner [e-mail til Ellen Kongshaug] [online]. –Tilgjengelig via e-mail: ellen.kongshaug@fni.no
- Castberg, Rune (1992): *Næringsstruktur og utenriksøkonomi i Murmansk fylke*. Lysaker: Fridtjof Nansens Institutt.
- Dagbladet (2004): 'Mulla-løftet'. 29. mai. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Dalland, Sverre (1994, mars, 23): 'Bellonas Frederic Hauge: -Ulovlige aksjoner utvikler demokratiet': Aftenposten. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Dryzek, John S. (1997): *Politics of the Earth: environmental discourses*. Oxford: Oxford University Press.
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Malden: Cambridge Polity Press.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Essex: Longman Group.
- Gee, James Paul (2003): *An Introduction to Discourse Analysis*. London, New York: Routledge.

- Hajer, M.A (1995): *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process*. Oxford: Clarendon Press.
- Halliday, M.A.K. (1979): *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold (publishers) Ltd.
- Halliday, M.A.K. (1985): *An Introduction to Functional Grammar*. London, Victoria, Baltimore: Edward Arnold (Publishers).
- Handlingsplan (1997-1998): Atomsikkerhet og miljø. For oppfølging av Stortingsmelding nr. 34 (1993-94) om atomvirksomhet og kjemiske våpen i våre nordlige nærrområder. UD.
- Hansen, Erik og Tønnessen, Arnfinn (1998): *Environment and Living Conditions on the Kola Peninsula*. Fafo-report 260. Oslo: Fafo Institute for Applied Social Science.
- Harbitz, Ole (1995): *Videreutvikling av norsk atomulykkeberedskap*. Østerås: Statens strålevern. StrålevernRapport 1995:4.
- Hardy, Cynthia and Phillips, Nelson (2002): *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage publications.
- Henriksen, Thormod og Pettersen, Erik (2000, september, 3): 'Små stråledoser – ikke bare til besvær': Aftenposten. – Tilgjengelig via: <http://atekst.mediearkviet.no>
- Heradstveit, Daniel og Bjørgo, Tore (1992): *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*. Oslo: Tano.
- Hønneland, Geir (2003): *Russia and the West. Environmental co-operation and conflict*. London/New York: Routledge.
- Hønneland, Geir (2005): *Barentsbrytninger*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Jørgensen, Sten Inge (2004): '-Minimale skader etter stråling', *Morgenbladet* 1. -7.oktober.
- Kongshaug, Ellen (2004): Kursoppgave i tekstanalyse, STV 4104. Levert ved Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Larsen, Ann-Kristin (1994): *Atominformasjon i Finnmark. Analyse av befolkningens behov for informasjon om radioaktivt nedfall og atomulykkesberedskap*. Østerås: Statens strålevern. Strålevern-Rapport 1994:8.
- Mathisen, Werner Christie (1997): *Diskursanalyse for statsvitere: Hva, hvorfor og hvordan*. Forskningsnotat 1/1997. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Mathisen, Werner Christie (2003): *Kunnskapsmakt og miljøpolitikk*. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003: i samarbeid med Unipub.

- Mathismoen, Ole (2004, februar, 1): 'Atom-marerittet hos nabo'n': Aftenposten. – Tilgjengelig via: <http://atekst.mediarkviet.no>
- Neumann, Iver B. (2001): Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nordlys (1988): 'Lunsj i det grønne'. 11. juni. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Nordlys (1992): 'Atomberedskap?'. 19. juni. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Nordlys (1993): 'Radioaktivt avfall'. 3. februar. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Nordlys (1993): 'Atomulykke 1'. 15. mars. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Nordlys (1993): 'Atomulykker 2'. 15. mars. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Nordlys (1993): 'Hovedleder'. 17. mars. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Nordlys (1994): 'Spekulasjoner'. 2.mars. – Tilgjengelig via: <http://atekst.mediarkviet.no>
- Nordstrøm, Mariann (2003, september, 3): 'Brende: Et gjennombrudd': Aftenposten. – Tilgjengelig via: <http://atekst.mediarkviet.no>
- NoU 2003:32: Mot nord! Muligheter og utfordringer i nordområdene. Stortingsmelding nr. 34 (1993-1994): *Atomvirksomhet og kjemiske våpen i våre nordlige nærrområder.*
- NTB (2001): '-Russisk atomindustri på frammarsj'. 3. mai. – Tilgjengelig via: <http://atekst.mediarkviet.no>
- Om miljøstiftelsen Bellona (2004, oktober, 23) [online]. – URL: www.bellona.no/imaker?id=18060&sub=0
- 'Rapporter fra Statens institutt for strålehygiene 1979-1992'. Østerås: Statens strålevern.
- Riste, Tormod (1994, januar, 16): 'Bellonas skremmebilde': Aftenposten. – Tilgjengelig via: <http://atekst.mediarkviet.no>
- Skartveit, Andreas (1994, november, 28): 'Politikk eller panikk?': Aftenposten. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Stang, Edvard (1996, januar, 24): 'Kan vi bedre atomsikkerheten på Kola?', kronikk: Aftenposten. – Tilgjengelig via <http://atekst.mediarkviet.no>
- Stortingsmelding nr. 34 (1993-94): Atomvirksomhet og kjemiske våpen i våre nordlige nærrområder.
- Stortingsmelding nr.30 (2004-2005): *Muligheter og utfordringer i nord.*
- Strand, Per (1994): Radioactive fallout in Norway from the Chernobyl accident. Studies on the behaviour of radiocaesiums in the environment and possible health impacts. Østerås: Statens strålevern. NRPA Report 1994:2.

- Strålevernet (2005, februar, 5) [online]. – URL: www.nrpa.no/Internet/
- StrålevernHefte 1 (1993): *Atomtrusselen i Nord-Norge*. Oslo: Statens strålevern i samarbeid med Fylkesmannen i Finnmark og Sosial- og helsedepartementet.
- ‘Strålevernrapporter, Strålevernhefter, Stråleverninfo fra Statens Strålevern 1993-2004, a jourført per 01.09.2004’. Østerås: Statens strålevern.
- Tønnessen, Arnfinn (2002): *Psychological Reactions to Nuclear Threats: Information, Coping and the Uncertainties of Outcome at the Individual Level*. Doktoravhandling levert til det medisinske fakultet, UiO. Oslo: Unipub AS.
- Vigeland, Bjørn (2004): *Funksjonell grammatikk og tekstanalyse*. Oslo: Unipub forlag.
- Vinje, Finn-Erik (1999): *Riktig norsk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag as.
- Wildavsky, Aaron (1995): *But is it true? A Citizen's Guide to Environmental Health and Safety Issues*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press.
- Yin, Robert K. (1994): *Case study research: design and methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Ytrehus, Line Alice (2004): *Mullahløftet i et feministisk perspektiv: Kvinneforskning* (online) no 4. – Tilgjengelig via http://kilden.forskningsradet.no/c17270/artikkel/vis.html?tid=18360&strukt_tid=17270
- Østerberg, Dag (red.) (1978): *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*. Oslo: Pax forlag A.S.
- Åkerstrøm Andersen, Niels (1999): *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.